

ЯР. РУДНИЦЬКИЙ

**З ПОДОРОЖІ
НАВКОЛО ПІВСВІТУ**

1955

лебз

**ШАНОВНІ
ЧИТАЧІ І ПЕРЕДПЛАТНИКИ
ВИДАНЬ КЛЮБУ ПРИЯТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКИ!**

—oo—

ЦІЄЮ КНИЖКОЮ Ч. 25 розпочинаємо видання III се-
рії випусків КПУК, від Ч. 25 до Ч. 36, або 1600 сторін
друку.

—oo—

ПЕРЕДПЛАТА на 12 книжок виносить \$9.00, тобто коло
75 центів за одну книжку, а в книгарськім продажу
по \$1.25. Заощадіть собі кошти і дешево придбайте гар-
ну бібліотеку.

—oo—

ЗАПРОШУЄМО до передплати всіх дотеперішніх Пе-
редплатників і просимо приєднати хоч одного нового.
Збільшимо кількість передплатників то зможемо по-
кращати якість бібліотеки.

—oo—

ЗАМОВЛЕННЯ ПОСИЛАТИ:

UKRAINIAN BOOK CLUB LTD.
P. O. Box 3597 Sta. B
WINNIPEG, MAN., CANADA

Mr. Michael S. Kucher
10516 135A Ave. N.W.
Edmonton, Alberta
T5E 1S9

КЛЮВ ПРИЯТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКИ
КНИЖКА 25

ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ

З ПОДОРОЖІ НАВКОЛО ПІВСВІТУ

1955

ВИДАВЕЦЬ ІВАН ТИКТОР

Обкладинка Мирона Левицького

Printed by

The New Pathway, 184 Alexander Avenue, Winnipeg, Manitoba, Canada

С Л О В О Д О Ч И Т А Ч I В

“З подорожі навколо півсвіту” — це збірка репортажів проф. Яр. Рудницького з його подорожі по західній Європі в 1955 р. Автор об’їхав “півсвіт”, тому, що ввесь світ об’їхати сьогодні не так легко. Друга половина світу недоступна людям доброї волі; вона тепер під всевидюгим оком МВД, під тоталітарним режимом КПБ, і тільки рідко вдається західним журналістам відвідати оцей другий півсвіт, що “ко-екзистує” з нашим, і подивитися ... на дозволене.

Проф. Яр. Рудницький відомий український громадськості передусім як угений, лінгвіст, назвознавець, критик, бібліограф. У белетристику на більшу скалю еїн досі не запускався. Правда, як колишній видавець щоденника “Новий Час” й інших публікацій концерну “Українська Преса” у Львові, я радо містив його репортажі з гасів перед 2-гою світовою війною, напр. цікавий репортаж із з’їзду українських музейників у Перемишлі 1937 р. і ін. Після війзду заграницю проф. Р. містив теж свої звідомлення з багатьох своїх подорожей по Європі в українській пресі, згадати б на цьому місці його цікаві репортажі напр. про виставу квітів у Ессені (“Діло” Львів 1938), про враження з Pompeїв (“Наша Батьківщина” Львів 1939) та ін.

“З подорожі навколо півсвіту” — це збірка його вражень і спостережень із Іспанії, Швейцарії, Німеччини, Франції, Бельгії, Голландії та Англії в 1955 році. Автор відвідав багато бібліотек, музеїв, наукових установ і організацій і описує барвистим способом ці свої відвідини й зустрігі з людьми. Репортажам прикметне

те, що вони звертають увагу на всі прояви й сліди життя українців у західній Європі. Власне цікаво відмітити, що автор знаходить їх навіть там, де здавалося б ніякого українського життя немає (пор. напр. репортаж про Барселону в Іспанії).

Таким гином ця збірка, якою погинаємо третій тузин книжок "Клубу Приятелів Української Книжки", дає нам цікавий образ українського життя й української документації на гужині в 1955 р. і в цьому її вартість.

Особисто мені приємно видати друком працю проф. Рудницького, що 20 років тому постійно співпрацював у мєму видавництві "Українська Преса" у Львові. Сподіваюся, що Читагі сприймуть його працю тепер також з зацікавленням.

I в a n T i k t o r, в i d a v є c ъ

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

Prof. J. B. Rudnyckyj, chairman of the Department of Slavic Studies at the University of Manitoba, is the sole Canadian delegate to the fifth International Congress of Onomastic Sciences. The Congress is now in session at the University of Salamanca, Spain.

Prof. Rudnyckyj, a member of the Honorary Committee of the Congress, is to deliver a paper on "Toponymic Neologisms in Canada." After the Congress, he will spend some time working in the National Library in Paris and the library of the British Museum in London, England.

More than 200 specialists in personal and place name research are attending the Congress.

(Winnipeg Free Press, 170/1955)

* * *

В дніах 12—15 квітня ц. р. в старому еспанському університеті в Саляманці відбувся п'ятий Міжнародний Конгрес Назвознавства (Ономастики). Організаційний Комітет Конгресу запросив до Почесної Президії й участі в Конгресі проф. Яр. Рудницького з Манітобського Університету. В неділю, дня 10 квітня в полуудне проф. Рудницький відлєтів лінією ТСА до Мадріду.

Як відомо, проф. Рудницький видає, почавши з 1951 року, окрему серію "Назвознавство УВАН", що зустрілася з широким відгомоном в наукових колах і є першою серією того роду на американськім континенті. На з'їзд у Саляманці він зголосив дві доповіді: "Топономастичні неологізми в Канаді" (в англійській мові) та "Еспанська топо- й антропонімія в українських версіях Дон Хуана" (в еспанській мові)...

("Наша Мета", Торонто, ч. 19/1955)

Після Конгресу він відвідав також Францію й Британію. Свою подорож він відбував при підтримці Ради Гуманістичних Дослідів (Humanities Research Council) в Оттаві, яка призначила йому стипендію на цю ціль.

(“Канадський Фармер”, Вінніпег, ч. 16/1955)

* * *

El 19 de abril de 1955, la dra H. Nakonechna...y el Dr. J. B. Rudnyckyj... visitaron el Centro de Estudios Orientales, de Madrid. Ambos ilustres visitantes volvian del V Congreso International de Ciencias Onomasticas, celebrado en Salamanca del 12 al 15 de abril.

El Rvdo P. Morillo, Director del SEOR, recibio a los visitantes, acompañado por sus colaboradores ucranianos Sres. Kishka y Cymbalistyj, y por el Secretario, Dr. Lascaris Comneno. Los visitantes, en el recorrido de los locales, quedaron especialmente impresionados por la Biblioteca y Hemeroteca, que consideraron como muy notables entre las dedicadas a esta especialidad. El Dr. Rudnyckyj... ofrecio al CEOE una colección de “Slavistica” y de “Onomastica”...

(“Oriente”, Madrid, No. 2/1955)

* * *

Вертаючись із Міжнародного Конгресу Ономастики з Єспанії, проф. Яр. Рудницький відвідав низку наукових установ у Швейцарії, Німеччині, Бельгії, Франції. Окреме прийняття для нього влаштували в Лювені (Бельгія) дві наукові установи: Міжнародний Центр Загальної Діялектології з проф. С. Попом на чолі та Міжнародний Комітет Ономастики з проф. фан де Варром у проводі. Проф. Рудницький є членом обидвох установ і з нагоди свого побуту в Лювені у Центрі зарекордував на звукову ленту свою доповідь “До методології діялектологічної праці на терені Нового Світу”.

В Парижі його приймали: директор Славістичного Інституту проф. А. Мазон та проф. Вайян, а в Міжнародній Вільній Академії Наук проф. Лайті.

(“Свобода”, Джерсі City, ч. 117/1955)

* * *

Дня 6 червня ц. р. проф. Яр. Рудницький відвідав Школу Слов'янських і Східно-Європейських Студій Лондонського Університету. Його приймав проф. Болсовер, директор Школи, даючи пояснення про працю, студентів і професорський склад Школи. Він познайомив проф. Рудницького зо своїми співробітниками, зокрема з редактором “The Slavonic and East European Review” проф. Матьюсом.

(“Новий Шлях”, Вінніпег, ч. 49/1955)

* * *

В Оксфорді, Англія, знайдено невідомий досі переклад Шевченкової поезії на англійську мову. Переклад зробив з кінцем 19-го століття професор В. Морфілл, основник славістики в Оксфордському університеті й перший професор слов'янських мов і літератур (1870—1909), що живо цікавився українською культурою й між іншим перекладав Шевченка. Він залишив по собі значну бібліотеку, яка зберігається як його депозит у Інституті Тейлора в Оксфорді. В днях 13 і 15 червня ц. р. перебував у Оксфорді проф. Яр. Рудницький з Канади й працював над українікою в бібліотеках і архівах Оксфордського університету; йому пощастило зовсім припадково попасті на рукопис проф. Морфілла...

В бібліотеці Морфілла зберігаються українські видання з 19-го сторіччя, багато з них має власноручні дедикації тодішніх українських культурних діячів, як М. Драгоманова, Б. Грінченка і інших...

(“Українське Слово”, Буенос Айрес, ч. 27/1955)

Автор цієї книжки в переїзді з Канади до Єспанії. Зупинка на аеропорті в Франкфурті (Зах. Німеччина) дня 11 квітня, 1955 року.

1. Е С П А Н І Я

КОНГРЕС У САЛЯМАНЦІ

Переліт із Вінніпегу до Мадріду через Нью Йорк — Амстердам — Ніццу тривав півтори ночі й один день. Літаки до Салляманки не долітають, отже треба було вдоволитися особовим поїздом, що їхав цілу ніч, стаючи на кожній станції та немилосердно перериваючи мою справдану сонливість після двох неспаних ночей. Єдина потіха — я приїхав точно на відкриття Конгресу у зівторок 12 квітня вранці. Зареєструвавшися й залишивши багаж у секретаріяті Конгресу, я зразу ж таки пішов на відкриття.

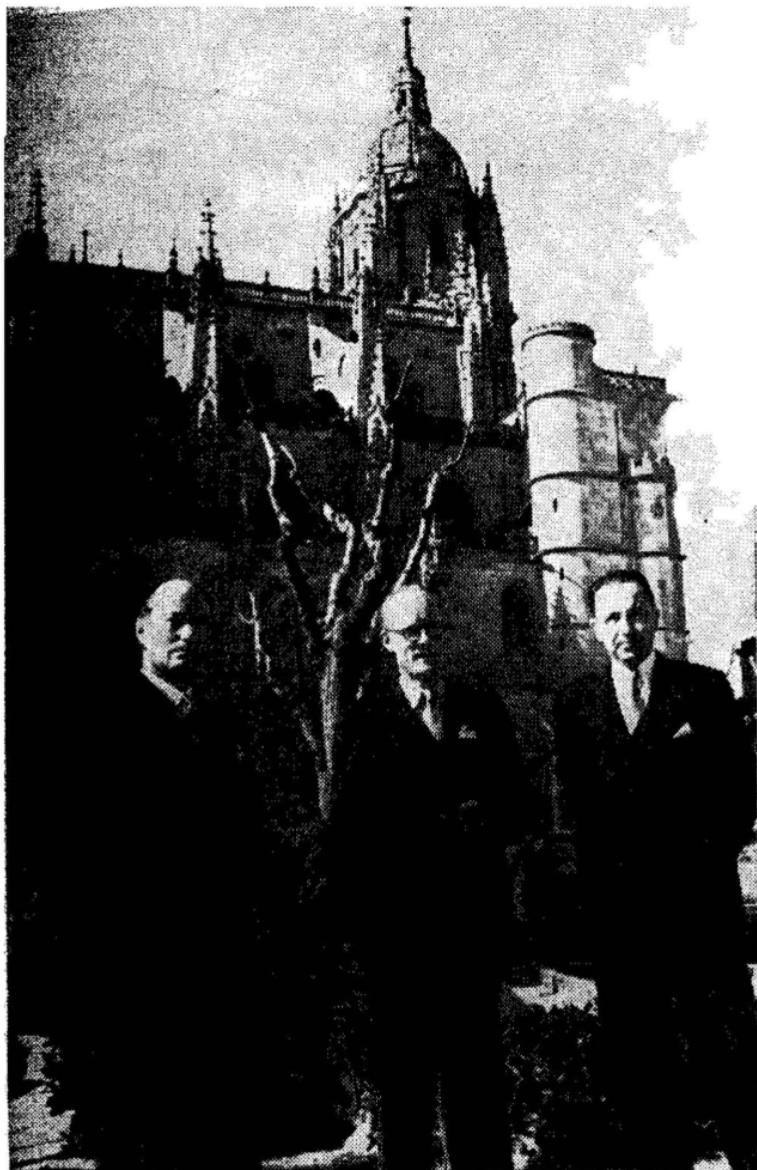
У великий ауді Салляманського університету зібралися в числі понад 200 осіб — делегати 25 країн. Після офіційних церемоній, вітань і головної промови проф. Фан де Баєра з Лювену про завдання конгресу, приявні пішли оглядати першу в Еспанії міжнародну виставу ономастичної літератури. “Акі” — власне тут можна почати говорити про нашу участь у Конгресі. Українська Вільна Академія Наук (УВАН) з Канади вже 3 місяці наперед переслала до Салляманки комплект своїх серій “Назвознавство” (чч. 1 - 9) та “Славістика” (праці про назви “Русь, Росія, Україна” проф. Р. Смаль-Стоцького й Дж. В. Сімпсона). З собою я привіз деякі інші видання (“Пляни Києва” Повстенка-Курінного і “Пропам’ятну книгу УНДому”, які зараз же й виставлено додатково). Оправлені й окремими брошуроюними виданнями українські публікації зайняли без сумніву перше місце між іншими слов’янськими. Багато

членів Конгресу оглянуло їх, деякі зразу ж таки за-
мовляли їх для своїх бібліотек чи університетів. Після
четирьох днів вистави всі ці видання перейшли на вла-
сність університетської бібліотеки в Саляманці, що її
вся "українка" складається з однієї англійської бро-
шури про українські визвольні змагання... Годиться
при цьому відмітити, що цей університет не тільки най-
старший центр науки в Еспанії (XIII ст.), але й одно-
часно один із найстарших університетів у західній
Європі.

Українців — учасників Конгресу було троє: крім
мене інж. Андрій Кішка з Мадріду, як представник
українського відділу Центру Орієнタルних Студій і д-р
Ганна Наконечна з Мюнхенського університету з Ні-
меччини.

Праці Конгресу відбувалися в секціях. Кожен із
учасників діставав друковані резюме доповідей і міг
іти на ті виклади, що йому відповідали. Першого дня
я взяв участь у дискусії над доповіддю молодого румун-
ського вченого Є. Лозована, що м. ін. заторкувала й у-
країнсько-румунські мовні взаємини. Взагалі ж участь
румунів була помітна на Конгресі. Проф. Лондонської
Славістичної Школи д-р Г. Нандріш у своїй доповіді
теж заторкнув українсько-румунські взаємини в оно-
мастиці, а проф. С. Поп із Лювену викладав про лінгві-
стичний атлас Бразілії.

Я зголосив був на Конгрес дві доповіді: одну в ан-
глійській мові про "Топономастичні новотвори в Кана-
ді", другу ж в еспанській мові про "Еспанське назов-
ництво в українській версії Дон Хуана". Обидві допо-
віді прийнято в програму й першу з них я читав 13
квітня перед полуднем. Засіданням проводив симпа-
тичний професор А. Росс із Бірмінгаму (Англія). Я

З Конгресу в Саламанці: На світлині учасники-українці — мгр. А. Кішка з Мадріду (з-ліва) й проф. Яр. Рудницький з Вінніпегу (з-права). По середині проф. Руляндс з Міжнар. Центру Ономастики з Лювену (Бельгія). З-заду саламанський собор із XII ст.

торкнувся в доповіді таких місцевих новотворів у Канаді, як зложені скорочення назв типу "Кридор" (Крисанк Теодор), "Мелеб", "Укалта", "Віннітоба", "Транскона" й ін. Дискусія була жива: англійці питали про географічне розширення цього типу, турки — про саму назву "Канада", а один із шведів — про назву "К'аппел" у Саскачевані. Обмежений час не дав змоги продовжувати дискусію й треба було її ще вести в часі перерви.

Велике зацікавлення викликала доповідь про "Еспанське назовництво в українських версіях Дон Хуана" (14. IV.). Я торкнувся в ній еспанських назв у двох українських драмах: "Камінний господар" Лесі Українки й "Дон Хуан і Розіта" Сп. Черкасенка. Сесію проводив проф. Фокема з Голляндії. В дискусії відмічено деякі структуральні подібності в еспанських і українських хресних іменах, а зокрема заторкнено справу французької форми "Дон Жуан" у Лесі Українки (не "Дон Хуан", як у Черкасенка згідно з еспанською вимовою). Обидві доповіді будуть друковані в конгресовій книзі.

Крім участі в дискусіях і доповідях довелось мені проводити однією з сесій, присвячених транслітерації назв. Доповідали д-р Бурріл із Вашингтону й Геланд із Лондону — офіційні представники США й Британії. Дискусія була жива й тривала фактично цілий день. Вирішено створити окрему комісію для цієї справи з підкомісією для транслітерації слов'янської кирилиці. Проф. Фан де Баєр, генеральний секретар Інтернаціонального Центру Ономастики в Лювені, має зайнятися скликанням усіх підкомісій. На зборах цього ж Центру (14. IV.) затверджено мене далі канадійським та українським представником у справах ономастики цих країн.

З нагоди Конгресу влаштовано низку імпрез і товариських зустрічей. На бенкеті, що відбувся в середу (13. IV.), промовляв "в імені вчених із-за залізної застони, що не могли приїхати на конгрес" — інж. А. Кішка й його промова виголошена по-французьки висликала щирі оплески приявних. У четвер усі учасники конгресу йшли на "асієнду" взяти участь у боротьбі "биками". В п'ятницю на закінчення Конгресу ми оглядали місто, що справді (парафразуючи слова одного з американських путівників) "опливає в культурі" — катедра, що початками сягає ХІІ століття, університет, що заснований у ХІІІ столітті й т. д. включно з етнографічної презентації справжнього еспанського націлля — все це придавлювало багатством вражень силою різноманітності.

Саляманка, 15 квітня 1955.

З ЕСПАНСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМИН

Щойно після другої світової війни з напливом культурних сил, а зокрема українського студентства до Єспанії, еспанська публічна опінія знає дещо про Україну й українців. Багато причинився до цього Центр Західних Студій у Мадріді під керуванням о. Морілла й його український відділ, якого головою є широко відомий діяч інж. А. Кішка. В Мадріді діє теж Представництво УВАН під кермою д-ра Д. Бучинського, однаке наслідок недостачі коштів не може розвинути ширшої діяльності. Коли йде про Українську Студентську Громаду, то вона тепер об'єднує понад 30 студентів-стипендіятів, з яких більшість студіює медицину.

Еспансько - українські культурні взаємини існують, вони були й будуть. На превеликий жаль, у нація ділянка дуже мало розроблена й досі напр. нам в доводилось знайти якоє окремої статті на тему назви "Україна" в еспанській мові (як відомо: UCRANIA), на тему українських перекладів із еспанської літературі (чи навпаки), а врешті про такі речі, як напр., "Словес про золотий полк — Альказар" Б. І. Антонича чи інші твори присвячені еспанським темам.

В 1948 році "щось" підказало підписаному включити в брошуру "Чужомовні транслітерації українських назв" теж і еспанську передачу (побіч англійської, французької, німецької й португальської). Ця книжечка стала мені у великій пригоді. Роздаючи її еспанським мовознавцям, бібліотекарям і ін., можна було багато сказати про окремішність нашої мови й культури, та привчати до правильної передачі назв українських авторів, чи наших географічних назв.

Як уже про це була згадка, я присвятив одну з своїх доповідей на саліманському Конгресі справі українсько - еспанських взаємини у ділянці назовництва. Я вибрав цю тему не тільки тому, що вона відповідала ситуації (і — об'єктивно беручи — була єдиною такою темою на Конгресі), але ще й тому, що твори і Лесі Українки: "Камінний Господар" і Сп. Черкасенка: "Еспанський кабаллеро Дон Хуан і Розіта" настільки цікаві й вартісні, що — на мою думку — варто було їх нарешті видвигнути з забуття й поставити перед еспанську публіку, хочби в формі проблеми, яка існує й жде на свого дослідника. Треба думати, що такий дослідник знайдеться не тільки для загаданих творів, але й узагалі для деяких інших проблем, що чекають своєї розв'язки, бо — як уже сказано — це справді "полечко непране".

Полишаючи на боці подробиці й відсилаючи зацікавлених до самої доповіді, яка появиться друком у книзі Конгресу, хочу на цьому місці згадати про висновки моєї праці над згаданою темою. Отож на мою думку, висловлену в доповіді, українська версія традиції про Дон Хуана, що знайшла своє мистецьке оформлення в згаданих двох творах Л. Українки й Сп. Черкасенка, розвиваючи зовсім оригінально й самостійно тему, намагається передусім назвами передати льокальний кольорит, себто еспанськими назвами персонажів та місцевостей дати мистецьку дійсність із еспанського життя. Назви мають тут визначну стилістичну функцію: вони переносять читача в країну, що створила образ Дон Хуана, доні Анни, Розіти, Дольорес і т. д., вони (з українського становища) притягають своєю екзотикою й барвистістю, вони врешті дозволяють у великій мірі сприймати мистецьку дійсність такою, якою її задумали Л. Українка й Сп. Черкасенко. І хоч в основі драм лежать еспанські назви, то проте тут і там вичувається зручне орудування поодинокими їх формами, що в основі мають за зразок українські способи звертання, інтимності, тощо.

А “моральна наука” з доповіді, чи краще — вислід моїх спостережень “в терені” — коли в цій країні стільки гарних (і то справді гарних) жінок, то якже ж у цій країні власне міг не зродитися тип Дон Хуана. Закінчимо цитатою з Черкасенка про Розіту:

“Очей твоїх мінливу грань
Проміння сонця запалило ...
Рум'яне личко зорі ранній
Купали у рожевих росах,
І ночі чорній Еспанії
Лягли в твоїх препишних косах”.

УКРАЇНКА В МАДРІДІ

При всій культурній зрілості, мистецькій традиції наукових надбаннях, доволі прикро вражає кожного відсутність не то якихсь окремих студій українознавства в Єспанії, але навіть найскромнішого центру загального слов'янознавства хоч би в одному з багатьох еспанських університетів. Навіть у столиці країни Мадріді, що має один із кращих, модерно устаткований університет, дарма шукати за славістичним відділом не говорячи вже про українознавство. Можливо, що велика віддаль Єспанії від слов'янського світу, брак вищоколених наукових працівників, чи врешті політична негація російського большевизму спричинили нехіть і припізнення на цьому відтинку академічного життя Єспанії. Факт залишається фактом — Єспанія, одна з найбільш культурних країн Заходу, досі не спромоглася на хочби одну університетську катедру слов'яно-знавства.

Здавалося б, що такий стан університетських студій вирішує наперед і стан наукових дослідів над культурою слов'ян, а в тому й українців і що — в слід за цим — годі шукати в Єспанії за слов'янськими книжками, а українікою зокрема. Тим часом справа мається трошки краще в цій ділянці. В Мадріді існує насамперед “Центр Східніх Студій”, а при ньому відділ українознавства. Ініціатором і душою Центру є парох місцевої української громади — о. Сантіяго Морілло, що не тільки знає українську мову, історію, культуру, але й сам бував довший час в Україні, жив між українцями і знає з першої руки потреби й завдання студій українсько-єспанських взаємин.

О. Морілло почав свою працю ще в сорокових роках, але фактична організація й офіційне відкриття

Центру датується 1951 роком. Як уже виходить із самої назви цієї інституції — вона присвячена студіям східньої Європи, отже не тільки українознавства. Є тут і слов'янознавство, а крім цього відділ румунських студій, мадярських і балтійських. Центр займається студіями східної Європи в найширшому розумінні цього слова. Основними здобутками Центру є квартальник “Орієнте” й бібліотека видань, що відносяться до справ Сходу. Всіх книжок у Центрі понад 10 тисяч назв, у тому понад 1,000 видань із українознавства. Дуже присміно чути з уст керівника українського відділу при Центрі — інж. А. Кішки й від самого о. Морілла, що українські видавництва радо відгукаються на прохання Центру щодо поновлювання української колекції новими книжками. Зокрема ж присміно вражас відділ періодиків у бібліотеці. Понад пів сотні газет, місячників, журналів і інших періодичних видань з Америки, Канади й Зах. Європи репрезентують українську періодику на полицях бібліотеки Центру. З Вінніпегу ми знайшли: “Новий Шлях”, “Канадійський Ранок” і “Наш Приятель”. Користаючи з наших відвідин у Центрі дня 19 квітня ми передали до Бібліотеки Центру комплекти “Славістики” й “Ономастики” УВАН, чим поповнили дотеперішню збірку україніки в Центрі. Загальне враження з Центру надзвичайно позитивне. Є це безперечно початок славістики й українознавства й піонерська праця о. Морілла з кожним роком набиратиме значення не тільки в Еспанії, але й поза її границями. Зокрема ж, коли йде про український відділ, то треба підкреслити жертвенну працю його керівника й співробітників та одночасно звернути увагу керівників української еміграції на конечність підтримки так моральної як і матеріяльної цього єдиного досі осередку українознавства в Еспанії.

Крім україніки Центру Східних Студій на увагу : слуговує (дуже недостатня й без порівняння менш збірка українських видань у Національній Бібліоте та в Вищій Раді Наукових Дослідів у Мадріді.

Національна Бібліотека Еспанії, що міститься р зом із архівами й музеєм при одній із кращих вулиць Мадріду, переховує в своєму відділі рідкісних кни (під ч. R 5635) один примірник “Острозької Біблії” 1581 р. Дня 21 квітня я окремо студіював цей примірник. Він добре збережений, у шкуряній оправі. В 1953 р присвятив йому окрему статтю в “Орієнте” д-р Д. Бучинський. В доповненні до його статті можна додати що примірник у Мадріді має цікаві приписки на останній сторінці, які подають дату купівлі й прізвище власника. Так само на обгортаці є декілька слів на папері в який оправлена ціла книга. Думаємо, що при нагоді можна буде подати на іншому місці ближчі дані про ці покрайні записи на мадрідському примірнику “Острозької Біблії”, що тут у далекому Мадріді говорить про стару українську культуру й є німим її свідком.

Хоч “Острозька Біблія” належить до перлин україніки в Національній Бібліотеці Мадріду, то проте ця україніка назагал, як уже сказано, дуже вбога. Декілька книжечок про Україну й українців у французькій, англійській і німецькій мовах, декілька новіших еміграційних видань — ось і все, що тут можна знайти. Висновок — треба б подбати про збільшення україніки в Мадрідській Національній Бібліотеці.

Третій осередок україніки в Мадріді — це бібліотека Вищої Ради Наукових Дослідів, що відповідає академії наук своїм характером і завданнями. Відділ східної Європи почато в цій бібліотеці після другої світової війни (1947). Між іншими сх.-європейськими дер-

жавами й народами окреме місце відведено для України. Зібрано тут покищо декілька десятків наукових праць і зроблено добрий початок. Можна знайти тут і деякі видання УВАН, і НТШ, останнє видання Грушевського, публікації УККомітету Америки, о. о. Василіян, тощо. Годиться відмітити, що ця бібліотека приміщеня в люксусово влаштованій залі, прекрасно скatalogізована й має належну опіку.

В цілому треба ствердити, що в Мадріді зроблено вже перші кроки для українських книжкових колекцій і що вони мають всі дані для дальшої розбудови й росту. Ця розбудова залежатиме не тільки від зусиль і заходів у цій справі еспанських установ і бібліотек, але теж і від ставлення до цієї справи українських видавництв, наукових установ і самих авторів, а зокрема від того, чи пересилатимуть вони до Мадріду свої публікації для збереження й користування зацікавленим дослідникам.

Мадрід, 21 квітня, 1955.

"СЛОВО ПРО АЛЬКАЗАР"

Вершком еспанського героїзму з часів громадянської війни була, як відомо, оборона замку в Толедо т. зв. Альказару в 1936 р. командантом Москардо, якому червоні дали до вибору: або здати твердиню, або пережити смерть сина-закладника. Батько ані на хвилину не завагався щодо своєї повинності й у висліді втратив сина, але оборонив твердиню. Ця самовідречена оборона Альказару стала відома в цілому світі й, само-зрозуміло, гордістю кожного еспанця. Замок Альказар у Толедо перемінили в музей, що його відвідують кож-

кого дня сотні людей із усіх кінців світу, а старий генерал Москардо — підвищений до стану “князя Альказару” — в пошані доживає віку в Мадріді.

* * *

Коли проходила громадянська війна в Єспанії, я був студентом у Львівському університеті разом з Б. І. Антоничем, Б. Романенчуком, М. Семчишином, В. Брагурою й ін. Ми живо слідкували за подіями в Єспанії й пригадую, що геройська оборона Альказару довго займала наші думки. Якось у місяці вересні 1936 р. ми з Антоничем допізна в ніч говорили про замок у Толедо й про його геройську оборону. Пригадую добре, що ми тоді погодилися в одному: Не зважаючи на всі пропагандивні комунікати й інтерпретації справи Альказару з одного й другого боку, один факт залишився безспорним — ідейна настанова й сила духа оборонців Альказару й самого Москардо. У висліді — українська література завдячує Антоничеві один із кращих віршів — “Слово про золотий полк” із жовтня 1936 р. Вперше він був надрукований у Львові в другій збірці його поезій п. н. “Книга Лева”.

Вірш Антонича про Альказар пройшов без уваги й поволі забувався. Прийшла смерть Антонича (1937), друга світова війна (1939-45), повоєнна еміграція (1945-49). До моїх “підручних” книжок, з якими я не розставався у своїй великій мандрівці, належали збірки Антоничевих поезій включно з “Книгою Лева”. І ось виїжджаючи з Вінніпегу до Єспанії ц. р., я зробив фотокопію з Антоничевого вірша про Альказар й привіз її до Мадріду, щоб передати в Музей у Толедо. Завдяки заходам місцевого представника УВАН д-ра Д. Бучинського перекладено цю поему на еспанську мову, оправлено обидва тексти в рамки й видано в ген. Москардо

дозвіл на вивіщення їх у Музею в Толедо. Сьогодні, дня 22 квітня ми їздили до Толедо й у святковому настрої передали Музесеві згадані тексти, вибравши одне з красіших місць — зараз при вході з лівого боку.

* * *

Альказар викликає небуденне враження на кожного, хто його вперше бачить. На половину в руїнах, він зберігає автентичне устаткування з часів облоги в 1936 році. Зокрема без ніяких змін залишено кімнату, в якій ген. Москардо відбув свою телефонну розмову в справі сина. Текст цієї розмови розвішений на стінах у різних мовах (покищо немає ще українського перекладу).

Я був зацікавлений не тільки об'єктивним станом речей і історичними подробицями. Весь час мені нагадувався текст Антоничної поезії, яку я багато разів у житті читав і місцями знав на пам'ять. І саме при конfrontації дійсності з мистецьким її зображенням в поемі я щойно вповні відчув силу Антоничної інтуїції, топографічно-історичної підготовленості й близкучого малюнку їого Альказару:

“Толедо на сімох узгір'ях, на червоній кручі Taxo,
Це місто до хреста пустелі цвяхами ста башт прибите!
Земля — червона бляха, місць в обрій вгруз найгрубшим цвяхом...
Пустиня, мати вітру, від людей бере за проїзд мито,
В мереживі крутих провулків горде місто ювеліренъ”...

Цей опис Толеда настільки реалістичний, що можна лише дивуватися, як міг поет, не бувши в ньому, відмітити і рудо-червону краску ґрунту, і справді крутий лябірінт толедських вуличок, і врешті характер гордих, певних своєї вартості мешканців міста, здебільшого ювелірів і вирібників славних на весь світ прикрас.

Вірш Антонича про Альказар цікавий з багатьох оглядів. Найсильніше в ньому закінчення, в якому ав-

тор виразно підкреслює перевагу ідеалістичного світу його героїв в їхній "тузі за величнім". Ось во-

"На морі полум'я міцне судно — незламний Альказар.

В тюльпанах тисячі експльозій, в квітах зрослих з динаміту,
в короні із картечів, очервонений, сповитий в жар

На наших ось очах проходить прямо з дійсності до міту.

В росі вогненній міє мармурово-кам'яне обличчя,
щоб дати ще одно свідоцтво людській тузі за величнім".

Думаємо, що передаючи фотокопію цього вірша Музею в Альказарі, ми виконали не тільки жест з чайної куртуазії, але передусім витягнули Антоніо вірш із призабутого архіву українського Парнасу і, і важливіше, познайомили з ним еспанські кола д. яких він досі був невідомий. А нікуди правди діти, в занадто вартісний із мистецького й культурно-історичного боку, щоб залишити його в забутті.

Толедо, 22 квітня, 1955.

З МАНДРУВАНЬ ПО БАРСЕЛЬОНІ

Одне з кращих вражень у Барселоні зробила мене провінційна бібліотека — Biblioteca Central. Є ці старовинна монастирська будова в центрі міста з прекрасною архітектурою при вулиці дель Кармен. Коли ввійти до середини, залі в формі склепінь, старовинні двері й вікна, глибокі й товстелезні мури — все це викликає поважну, святкову атмосферу, де справді "mortui vivunt, muti loquuntur".

Ця бібліотека вивінкувана приблизно півмільйоновим книгозбором. Книжки дбайливо вдержані, скаталовані, може навіть краще, як у Національній Бібліотеці в Мадріді. На всякий випадок не знайшов я тут у каталогах таких "геніяльних" поміток, як у Мадріді, про те

напр., що журнал “Україна” (Грушевського) містить у собі тексти “у французькій та російській (!) мовах”. Так само дуже мило вражає в Барселонській Центральній Бібліотеці — дбайливе ставлення до українських титулів. Їх транслітерують, перекладають і врешті точно копіюють із оригіналу. Отак напр. “Літопис українського друку” (Харків, січень-березень 1935 р.) переписаний буква за буквою по-українському без найменших помилок. А порівняти з цим здеформовані українські (чи взагалі слов'янсько - кириличні) титули в згаданій бібліотеці в Мадріді!...

Як ми вже згадували, відсутність катедр славістики в Єспанії позначилася на характері не тільки академічного життя еспанських університетів, але в немалій мірі й на характері слов'янського книгозбору в бібліотеках. Правда, в них зібрано всі еспанські переклади з слов'янських літератур (в Барселоні є напр. аж два різні переклади “Тараса Бульби” Гоголя, чи його “Вечорів”), але оригінальна література заступлена слабо й несистематично. Все якесь припадкове, спорадичне, зібране без окремих доцільно сплянованих зусиль.

“Українка” в Центральній Бібліотеці в Барселоні складається тільки з декількох книжок, чи брошур. Найцікавіше було тут знайти “Матеріали до української етнографії” (томи 2, 4, 5 7 і 11-12) та “Хроніку” Наукового Т-ва ім. Шевченка (чч. 37, 41-44). Як вони туди попали — невідомо, але факт є, що вони “репрезентують” усю українську побіч із згаданим “Літописом українського друку”. А для мене особисто, були вони єдиними “старими знайомими” (коли зважити, що навіть на поліції не вдалося в цьому місці відшукати земляків...).

Крім Центральної є ще в Барселоні багато інших, спеціяльних бібліотек і архівів. Я відвідав і робив розшуки в Університетській книгозбирні, що далеко менша

від Центральної. "Українка" в ній іще бідніша, як Центральний. Дві чи три брошурки політичної пропаганди — ось і все. Єдина установа, що систематично видає свої видання сюди — це мюнхенський "Інститут дослідів ССР". Директор бібліотеки водив мене навколо спеціально, щоб показати цю "славіку" своєї книжкової збірні...

Пишемо трохи ширше про бібліотеки в Барселоні. Тому, що вважаємо їх за типові щодо української в цілі Еспанії, розуміється, поза столицею Мадрідом, яка повинна стояти і фактично стоять окремо. Висновки настовуються самі з себе й вони кожному, думаю, ясні, отже не треба їх іще раз повторяти.

* * *

"Скучно на цьому світі, панове" — сказав би Гоголь, читаючи власне наші висновки з оглядини кожної бібліотеки в Еспанії. Але чи тільки в Еспанії?...

Барселона, 27 квітня, 1955.

АДІОС ЕСПАНЯ!

Після 2-ї півтижневого перебування в країні конкістадорів, Ель Грека і Гої, торерів і Дон Кіхота, альказарців і Дон Хуана, кажемо їй: "adios". Не можна говорити, що ми "знаємо" вже цю країну, але й не можна твердити, що ми за цей короткий час не хотіли її піznати на гарячому. Ми намагалися збагнути її життя в усіх можливих аспектах: і серед багатих, і бідних, і серед міщан, і селян, серед інтелектуалів, і "сірої людини", в церкві, в школі, в крамниці й на вулиці, в театрі й удома. Про все це можна писати цілі томи, але немає часу, ю тому треба скоротити наші загальні враження до найбільш сконденсованого мінімуму (розуміється: чисто індивідуального, суб'єктивного мінімуму).

що найбільше вражас кожного в цій країні?

Здається, що всякий погодиться з твердженням, що в Єспанії кидається у вічі насамперед великий контраст між багатством і бідою. Вистачить поїхати в якенибудь село під Мадрідом, щоб побачити різницю в житті міста з усіми його цивілізаційними вигодами й здобутками модерної технології, і побутом села, де все ще традиційний осел тягне двоколісну біду, де жінки перутися пранниками на окремій площі, де люди ще ходять здебільшого босоніж, або в дешевих лаптях і де оруть не комбайном, як у Канаді, а старовинним плугом, як іще приблизно за римських часів...

Та й у містах великий контраст між багатими й бідними. Вистачить порівняти модерні авта перед "гранд-готелями" з передпотоповими таксівками; вистачить порівняти препиши мадрідські хмародери з біднющими хатинами на передмістях; і вистачить врешті пригадати собі лахмітну жебрачку з дитиною на руках у самому майже центрі столиці — на "Банковій" площі. Так, в Єспанії майже не відчувається існування т. зв. середньої кляси, що дуже прикметна Канаді, Америці й іншим країнам Заходу.

На цьому тлі ясно, що наші (нечисленні!) земляки в Єспанії, зокрема ж у Мадріді, поневолі підпадають під характер країни; ми були в українців, що живуть у гарних апартаментах і мають одну, а то й дві прислуги, а були й у таких, що живуть із цілою родиною в одній кімнаті. Ми не беремося — борони Боже! — критикувати чи якнебудь оцінювати ці факти. Хочемо тільки ствердити, що атмосфера еспанського будня настільки сильна, що й тут витиснула своє знам'я: контраст.

Які найбільш позитивні враження з Єспанії?

В ділянці науки й інтелектуального життя — безперечно дух старого Саліманського університету і модерний науково-дослідчий центр — "Консехо Суперіор" (академія наук) у Мадріді.

В ділянці мистецтва — незрівняна архітектура еспанських замків і церков, Ель Прадо — музей у Мадріді, вічний Ескоріаль і серце мистецького життя Іспанії, живучий музей — Толедо.

В ділянці релігійного життя — глибока побожність п'єтизм до церковно - релігійної традиції та зацікавленість релігійним життям інших: Отак напр. українські відправи о. Морілла на наш Великдень у Мадріді претягнула до церкви масу вірних — латинників, що з увагою, көли не з насолодою слідкували за всіми подробностями нашого обряду, наспівів і церковних традицій.

Коли йде про економічне життя, то воно безперечно йде вперед; Іспанія розбудовується, хоч слідний тут там вплив “всесильного доляра”. Дрібний, але промисливий факт: до “бон - тону” мешканця столиці належить курити американські цигарки, пити “Кока-колу” й ходити на американські фільми (“І добре му так” — сказав би Осип Юрій Федькович).

В політичному житті... — правда, ми політикою не займаємося, отже... крапка. Пригадується тільки разомова з двома молоденькими австралійками по дорозі з Толедо:

— Скажіть, будь ласка, яке тепер політичне обличчя Іспанії?

— Чому власне я мав би Вам давати на це відповідь? —

Читайте “Я” (газету!), або... подзвоніть у цій справі до Вашої амбасади й матимете компетентну відповідь!

Дуже цікаві еспанські будні. Пізно починається день. Від 12 год. в полузднє до 3-4 пополудні міста майже мертві, крамниці, церкви, музеї, уряди позачинювані. Щойно пізно ввечері починається життя. Я надавав напр. листи коло 10 год. вечора — на пошті був рух, як у нас коло 5 год. пополудні. А вечеряв в 11—12 вночі!

А на кінці одне з найприкріших вражень:

До еспанських буднів належить теж і боротьба з биками. Я бачив її в Барселоні, бо в Мадріді не стало часу. І мушу одверто признатися, що більш варварського знущання над німиною я не видів у своєму житті. Й здається, більше не побачу. Ціле щастя, що з уст деяких еспанців я почув таке саме ставлення до справи її запевнення, що вони теж тільки раз у житті бачили ці "бичачі" історії. Куди вище й благородніше виглядає еспанська душа в традиційному фольклорі Анда-

люзії чи Піренеїв. І тому немає ніякого порівняння між аrenoю "дель Торо" в Барселоні й театром Кальдерона в Мадріді, чи провінційному "patio" в Саляманці, де власне я бачив еспанську стихію в її найкращому вияві.

Adios, Espana!

Барселона, 28 квітня, 1955.

2. Ш В А И Ц А Р I Я

У КРАЇНІ ВПОРЯДКОВАНИХ ДЕТАЙЛІВ

Чистота, точність, ощадність і порядок характеризують батьківщину Вільгельма Теля. Коли ви напр. наймаєте кімнату в готелі, то другого дня дістаєте хунок і платите ні більше ані менше, а стільки, скільки було умовлено... Коли їдете поїздом, то ви певні, що він від'їде як приїде точнісінько на мінуту. Коли ви виїдете із пустої щонебудь, то таку саму ціну ви знайдете в іншій крамниці. Все йде як у годиннику й у висліві ви не знаєте, що більше підходить для символу Швейцарії — яблуко Вільгельма Теля, чи може годинник Власне... швайцарський годинник. А коли детайлі впорядковані й функціонують правильно, то немає сумніву, що й цілість, складена з цих детайлів, буде теж правильно функціонувати. Для людини із країн східної Європи, де кожних п'ять чи десять років міняються кордони й прaporи держав, Швейцарія — вимріяний зразок стабільності й зберігання гармонії основних принципів у взаємовідносинах одиниць і людських спільнот, у традиції й поступі, її — не на останньому місці — в цивілізації й природній красі країни.

* * *

Женева, Лозанна, Берн, Монтре, Цюрих — це всі назви, відомі з історії й то недавньої історії. Я маю присміність чи може — неприсміність належати до покоління, яке виховували в офіційній афірмації її довір'ї до Женеви й Ліги Націй, а яке з свого боку інстинктивно

відчувало й виховувалося в скептичній негації Женеви. Сьогодні з перспективи років для мене ясно, що Женева впала жертвою (без-) “ідейного” імпорту й, що правда, була по стороні моєї генерації. Женева сьогодні — не тільки символ банкрутства ідей, за якими не стояла добра воля й обзناхомленість із фактами, але й грізне мemento для нової “Ліги Націй”, цим разом у батьківщині Вашингтона. Historia — magistra vitae.

У чисто українському аспекті Женева — символ не тільки банкрутства Ліги Націй. Тут діяв і звідси розсіав свої ідеї з кінцем минулого століття визначний учител Франка, Лесі Українки, Павлика — Михайло Драгоманов. І знову я маю приємність (чи неприємність) належати до покоління, що негувало ідейний імпорт Женеви цих часів. Більше сприйнятливі для нього були ідеї, що зродилися в часі першої світової війни в сусідній Лозанні, ідеї, що знайшли свій яскравий вияв на сторінках “La Revue Ukrainienne” А. Зеліба (1915) та “L’Ukraine” (1916 і т.), “Української Книгарні” та гурта патріотів, що діяли в тому часі в Лозанні. Якась непереможна цікавість водила мене по вуличках цього міста 29 квітня ц. р. Ось: Chemin de Morgex 17 — кам'яниця, де містилася редакція “Рев’ю”, ось маленький переулок — Жюмелль 4, де вона друкувалася, ось місце, де вийшли друком Тишкевичеві “історичні документи” про Україну й її відносини до Польщі, Росії, Швеції. А ось бібліотека, де все це зберігається, як німий свідок ідей, що йще досі живі й ждуть свого здійснення. Що не кажіть, а Лозанна мені більше подобається, як Женева. Може тому, що з Лозанни більше видно верхів’я засніжених Альп, може тому, що вона мальовничо й гармонійно положена на що раз то вищих полосах узбіч — вище, як Женева —, може й ще

тому, що це місто не носить на собі признак ідеї банкрутства. Так чи сяк, я волю Лозанну, ніж Же

* * *

В країні впорядкованих детайлів вразив мене факт, що був запереченням лозанської атмосфери, йшов у розріз із загальним функціонуванням "шляхцького годинника". Всі українські видання, чи дання про Україну включено тут у "Кантональній ніверситетській Бібліотеці" в один котел під фірмою "Russie". Я (ввічливо) спитав про Україну дижурного урядовця. Він почав насамперед шукати українську буквою "у", але скоро переконався, що там її не є тоді перейшов під "р". Бачите в нас історичний підхід до цих справ, Україна була частиною Росії, отже ведемо всю українську під цією фірмою. Почалася скусія. Чому напр. "Тіроль" має окреме гасло в речевому каталогі? Чому навіть видання, що з'явилися докладно в часі існування української національної держави, включені в русську? Чому Америка (власне з "історичного боку") не включена в Вел. Британію, Еспанію чи Португалію? — "Я зверну увагу на це кому треба" — була остаточна відповідь. Побачимо, що з цього відповідає. На всякий випадок у країні впорядкованих детайлів недолік разючо дисгармонізує з цілістю. Вже крім того стоять справа в Берні, де Швайцарська Национальна Бібліотека має правильний і безсторонній підхід до справ східної Європи її не занадто зв'язується "історичними" принципами. Так само Цюрих. Варто було щоб наші земляки в цій країні поцікавилися більш українською в кантональних бібліотеках і подбали приспособити її класифікацію, таку принайменше, як ввела центральна бібліотека в столиці країни.

До речі, в Берні, не деінде, зберігаються всі українські друки, що вийшли в Швайцарії. Варто було б

комусь зайнятися опрацюванням "Українка Гельветіка", не тільки з бібліографічного боку, але й із ідейного й історично-культурного.

В Берні водив мене по місті д-р Губшмід, ономаст, із яким я познайомився в Саліманці. Ми разом відвідали видавництво Франке, переговорюючи м. ін. і в справі українського етимологічного словника. Як відомо, це видавництво друкує тепер етимологічний ісландський та іndoевропейський словники й має марку одного з кращих, а між швайцарськими — найкращого видавництва цього типу.

Цюріх — найбільше й найбільш інтернаціональне місто Швайцарії. За словами, проф. Дікенманна, що обводив мене по місті, Цюріх після війни перейняв роля Берліну щодо відвідувачів і інтернаціональної публіки. Місто гарне, чисте, прекрасно положене над Цюріхським озером. Однаке я б його не проміняв за Лозанну.

Цюріх був моїм останнім пунктом у черві міст не заторкнених ані першою, ані другою світовою війною. Дня 30 квітня я переїхав у "воєнну зону" — насамперед до Німеччини.

Цюріх - Штутгарт, 30 квітня, 1955.

3. НІМЕЧЧИНА

МІСТО З ЧЕРВОНОГО КАМЕНЮ

Хто раз побував у Гайдельберзі — втратив своє серце, каже стара німецька поговірка. Американці, що зробили Гайдельберг столицею своєї окупації після другої війни, дещо змодифікували цю приказку “Я втратив у Гайдельберзі серце й... гроші”. Гайдельберг сьогодні — одне з дорожчих міст Німеччини: і центр університетських студій і як один з осередків туристичного руху. Перший аспект зумовлений високим рівнем науки в місцевому університеті (до речі на старшому в зах. Німеччині), другий аспект репрезентує старезний замок, що розкішно патронує над містом і добавляє мальовничості краєвидові. І замок, і університет, і більшість старих будинків із червоного каменя це з весною додає якогось окремого чару на тлі зелені гір.

Після Куліша, Кістяківського, Чижевського й інших українців, що в різних часах перебували в Гайдельберзі, довелося цьому місту відограти певну роль в житті української еміграції по 2-ій світовій війні. Тому, що в Гайдельберзі примістилася була тоді головна квартира американської армії й УНРРА - IPO, відвідало це місто багато наших світських і духовних діячів. Постійно тут перебували: проф. Сергій Тимошенко, д-р М. Головатий, проф. М. Михайловський, проф. М. Форостенко, д-р І. Столляр, співак Р. Кухар, д-р М. Оришкевич і багато студентів, що студіювали в університеті. В

1946 р. власне заходами проф. Тимошенка, д-ра Столяра, д-ра Головатого й моїми зорганізовано “Український Культурний Комітет” — першу українську організацію, що дістала офіційне затвердження американської влади в Німеччині. Після цього зорганізовано в Гайдельберзі: “Групу Українських Науковців”, станицю КОДУС-у, Секцію Українських Студентів при університеті й ін. У 1947 р. Гайдельберг завдяки прихильності д-ра Смука з ЗУДАК-у створив першу (і останню) в американській зоні приватну українську студентську мензу, що приміщувалася в одному з тутешніх ресторанів (при вулиці Інґрім недалеко університету) й мала за завдання давати студентам дешеві й “кальорійні” обіди. Ця менза й була осередком українського руху й життя в місті.

Я переїхав до Гайдельбергу з дружиною в осені 1945 року. Нам імпонувало це місто не тільки красою й академічною традицією, але головно тим, що воно було незнищеннем й таки з першого дня можна було приступити до праці в місцевій університетській бібліотеці й семінарах, зокрема ж у мовознавчому семінарі проф. Краге. Можна сказати сміло, що Гайдельберг відограв таку саму роль в підготові українського етимологічного словника, як Прага. Тут ішла ексцерпція мовознавчої літератури, головно німецької, тут зроблено фстокопії чи мікрофільми важливіших словників, що їх втрачено через воєнні дії, тут випрацювано основний скелет словника.

Власне через працю в місцевій університетській бібліотеці довелося нам тоді поцікавитися більше українською в ній. На превелике диво вся вона була вміщена під “Руслянд”. Треба було довго клопотати, щоб нарешті в 1948 році в каталогах уведено окремі відділи

для української мови й літератури. Сьогодні гайдельберзька університетська бібліотека належить до тих, мають впорядковану систему класифікації української літератури й тим вона додатно відбиває від усіх іншого що ще вперто стримляє “в історичних традиціях”..

У Гайдельберзі я провів перший тиждень травня. Колись буйне українське життя цього міста завмерло зовсім. І старші, і студенти (покінчивши з дією) повіїздили, хто куди; організації перестали діяти, єдиний слід — добрий спогад про те, що тут було, кілька могил (м. ін. тут похований проф. Форостенко, і помер у 1949 р.) і... впорядкована україніка в бібліотеці.

А саме “місто з червоного каменю” дуже змінилося за останніх 10 років. Віджила стара бурштівська традиція студентства, піднісся добробут мешканців, розбудувалися його передмістя. Дня 5 травня — власне день закінчення окупації західної Німеччини — в Гайдельберзі відбулося величаве посвячення нового “наймодернішого залізничного двірця” Німеччини. Ціле місто було вкрашене прапорами, замок був довго в ніч ілюмінований, маси народу товпилися коло нової справедливозантної будови.

Та найважливішу різницю відбиває “Амеріка” — Гавз” при Бісмарковій площі. Коли в 1945 році їх програма складалася з освідомлювання німецького населення про те, “що таке Америка, демократія, Захід і т. д.”, то сьогодні той сам “Дім Америки” освідомлює американців про те, “що таке сучасна Німеччина”...

В “місті з червоного каменю” багато чого змінилося за останніх 10 років... Але чи тільки в цьому місті?

Гайдельберг, травень, 1955.

ТАМ, ДЕ НАРОДИВСЯ ШІЛЛЕР

Місяць травень проходить у Німеччині під знаком святкувань 150-річчя з дня смерти великого письменника німецького народу — Фрідріха Шіллера. В кожному місті й містечку відбуваються святкові зібрання, театри виводять на сцені “Дон Карлоса”, “Розбійників”, “Марію Стюарт”, “Орлеанську Діву”, “Вільгельма Теля”, в часописах і журналах друкають статті й згадки про поета й його творчість, а дня 7 травня відбулося святкове зібрання “Німецького Т-ва ім. Шіллера”, що має свої філії й представництва не тільки в Німеччині, але й по всьому світі. Зібрання відбулося в містечку Марбах над Некаром, недалеко Штутгарту, де в 1759 році побачив світло дня поет. З нагоди ювілею я відвідав Марбах у днях 7 й 8 травня й мав змогу приглянутися згаданим святкуванням.

Перші мої кроки в Марбаху вели до дому, в якому родився й зростав поет у молодості. Є це скромна, німецького стилю будова в середині містечка. Чисто вдережана, дбайливо плекана, вона містить у собі автентичне устаткування дому з тих часів, родинні пам'ятки, портрети включно з гардеробою поета й іншими подробицями його домашнього побуту. “У цій кімнаті народився поет” — пояснює господиня. Якось дивно зувати ці прості слова перед іще простішої обстанови в порівнянні з тим усім високим і вищуканим, що в духовому аспекті знайшло свій вияв пізніше у творчості поета...

Святкове зібрання “Нім. Т-ва ім. Шіллера” відбулося в церкві св. Олександра. Не під церквою, чи коло неї, а таки в самому храмі Божому. Це тому, мабуть, що в містечку не було іншої більшої зали, яка могла б

помістити стільки людей, що приїхали на це свято. Крім звичайних у такому святкуванні музичних обрядів, були промови від наукових і офіційних установ та цікава й основна доповідь віцепрезидента Німецької Академії д-ра Г. Шторца про “Поетичну творчість Шіллера”. Цікаво відмітити, що в зібраннях брали участь уперше й делегати з східних зон Німеччини а теж і з заграниці, напр. із Нью Йорку й ін. міст з хідної півкулі.

В програму святкувань увійшли оглядини окремої вілейної вистави, яку влаштовано в “Національному музеї ім. Шіллера”. Вистава складалася з відділу рукописів, старих і нових видань Шіллера, праць про Шіллера й врешті перекладів Шіллера на різні мови. Зір перескачує з книжки на книжку: тут англійський і французький, там грузинський, тут турецький, та ж дівський переклади, а ось: “Ukrainisch”. Є й український переклад поруч із іншими. З приємністю оглядаємо одним-одну книжку і поезії з 1914 року за редакцією його вступом д-ра О. Грицая й з примітками І. Калиновича, видання “Всесвітньої Бібліотеки” (чч. 1 - 3) у Львові.

Зацікавлений цією книжечкою питав про її походження, тобто звідкіля вона взялася на виставі, — “Це з нашої книгозбірні” — пояснює бібліотекарка й веде мене до книгозбірні, що приміщується під музеєм. Переглядаємо всю перекладну літературу до Шіллера у слов'янських мовах. Є тут російські видання, польські, чеські, хорватські, одне лужицьке й ще одне (крім названого) українське: ще тонша брошура — видання “Поруки” Шіллера в бібліотеці “Чорногори” у Відні з 1921 року. Знайдені дві брошури — ось: вся “україніка-шіллеріяна” в Марбахській бібліотеці. А де інші?

Де нпр. "Вільгельм Тель" — перекладений свого часу В. Кміцекевичем, а потім Борисом Грінченком (1908) ?

Де "Орлеанська Діва" в перекладі Е. Горницького (18884, чи Стешенка (1906) ?

Де "Розбійники" О. Черняхівського (1911), "Марія Стюарт" Б. Грінченка (1896) та інші українські переклади: Ю. Федъковича, І. Франка, С. Яричевського, О. Грицая, тощо? Немає теж і новіших видань Шіллера, чи праць про нього.

— "Не наша вина в цьому" — пояснюють у бібліотеці.

"Як тільки довідуємося про появу якоїсь праці про Шіллера, негайно виписуємо її — але вся біда в тому, що з українськими виданнями, чи іншими слов'янськими нам найважче познайомитися" — добавляє симпатичний співообітник музею. — ("Ще одна залізна заслона" — думаю). Факт однаке, що українські переклади відрізnenі від російських, те що їх виставляють на ювілейній виставі поруч із іншими, хоч які вони й скромні своєю зовнішністю — все це позитивно свідчить про Шіллерівський Музей і Бібліотеку в Марбаху й приємно настроює всякого, хто цікавиться нашою документацією по широкому світі.

* * *

У програму ювілейних святкувань Шіллерових роковин у родинному містечку поета входили ще й інші імпрези, як вечірній похід із світлами під пам'ятник поета, шкільні концерти й зібрання, тощо. Вони тривали від суботи 7-го до понеділка 9-го травня. В день народин поета, 9-го травня загув над містечком ювілейний дзвін із 1859 р., що його перед 100 роками уфундували Шіллерові земляки в... Москві й передали Марбахові на пам'ятку.

Відчувається на кожному кроці, що дух великих поета живе в серцях і пам'яті його найближчих земляків і що цей дух власне перекреслює всі штучні корни, які наклада на організм німецького народу історія на Немезіс останніх часів.

Марбах, у травні, 1955.

В ОСЕРЕДКУ ЕМІГРАЦІЙНИХ АНТАГОНІЗМІВ І КОНСТРУКТИВНОЇ ПРАЦІ

Мюнхен — залишиться в історії 1945—1955 років один із важливих осередків протиболішевицької еміграції. Тут діють усякі можливі ("залежні" й "незалежні") опоненти совєтського режиму, організацій, асоціацій, установи, групи. Зовсім зрозуміло, що при наявності багатьох тонко зрізничкованих середовищ виникні між ними конкуренція й у висліді Мюнхен — сьогодні найяскравіший центр еміграційних анtagонізмів і громадсько-політичному відтинку. Це відноситься і тільки до внутрішньо-української дійсності, але й до відносин серед міжнародних чи міжетнічних груп, чи врешті й до чисто персональних взаємин між поодинокими представниками цієї чи іншої "лінії". Спостерігаємо з боку, що не вріс у терен і не визнається в нюансах усіх відтінків еміграційно-політичної веселки, а атмосфера Мюнхену пригноблива й нераз доводиться зробити здивоване лице, коли вам намагаються втівкмати, що тільки та чи інша група "єдино" - правильна та чи інша особа має (чи не має) моральний паспорт "спасе Україну".

На жаль, у мюнхенському "Райзебуро" не можна було дістати енциклопедії — путівника, тобто "бедеке

ра" до громадсько-політичного зрізничкування поодиноких груп і середовищ і тому довелось нам за час перебування в надізарській столиці обмежитися в основному до відвідин наукових і культурних установ чи поодиноких осіб, залишаючи на дальншому пляні виключно політичні середовища. Коли цього треба, прохаю вибачення...

* * *

Перші наші кроки в Мюнхені вели на "Вальдфрідгоф" — поклонитися тіням проф. Д. Дорошенка, незмінного Президента, УВАН в рр. 1945-51. Якщо не помиляється, то могилу Його впорядковано в 1953 році й вона вповні відповідає своїм поважним, а при цьому простим характером — особовості цього визначного сина Української Землі: високий двораменний хрест із сірого каменю, а на ньому скромний напис (без багатьох титулів і пояснень): Дмитро Дорошенко ѿ те саме понімецьки з поясненням удолині: "український історик". Могила гарно плекана, засаджена барвінком, по боках дерева, все свідчить про те, що покійного Сеньйора української науки не забувають ані Дружина, ані земляки... Бо чи ж і можна забути вічно всміхненого, завжди приязного ѿ охочого допомогти Дмитра Івановича...

* * *

У вівторок дня 9-го травня відбулося свято - ювілей 70-річчя проф. Володимира Тимошенка. Свято влаштовували діючі в Мюнхені українські наукові установи: УВАН, УВУ, УТГІ. Основну доповідь про "життя і творчість" Ювілята виголосив проф. Гловінський, всією церемонією проводив проф. Мартос. Для мене це свято було цікаве з двох причин: поперше — українська громадськість не забуває своїх заслужених діячів навіть тоді, коли вони далеко за морями, подруге — я мав змо-

гу в одному місці (Люітпольдкафе) і в одному часі з стрінти всіх наших учених, представників одної, другої установи. На основі власної обсервації й розміз людьми я набрав переконання, що "стан і потреба української науки" в Мюнхені можна коротко з'ясувати так:

Український Вільний Університет — на передодного 35-річчя — пекуче потребує постійних субсидій найкраще в формі патронатів над кожною з діючими кафедрами.

Українська Вільна Академія Наук — на передодного десятиріччя — потребує не менш пекуче постійних фондів на розгортання праці.

Український Технічно - Господарський Інститут щодо потреб — диви: Український Вільний Університет.

Теж і наймолодша наукова креація на терені Мюнхену — "Незалежна Асоціація Дослідів Советської Дійсності" потребує матеріальних засобів на існування. Іншими словами — український науковий Мюнхен — це велика й пекуча проблема нашої повоєнної дійсності. Без матеріальної підмоги годі собі уявити дальші конструктивні праці названих угорі установ. З другого боку годі вважати цю допомогу за якесь харитативне (скажім попростому: жебрацьке) підприємство. Це моральний обов'язок української спільноти на еміграції й що скоріше вона собі з цього здасть справу, та скоріше вив'яжеться з своїх зобов'язань перед історією.

* * *

Коли я виїздив із Вінніпегу тільки дві особи (особи — не допомогові установи!) передали свої лепти "на допомогу найбільшим потребуючим". Думаю, що директор Будка і панство Дими не візьмуть мені за зло того, що

я передав їхні пожертви українським науковим установам, чи українським науковцям, бо — на мою думку — власне вони найбільш потребують підтримки.

Коли б хто питав мене сьогодні про те, як поділити українську еміграцію в Європі, то я не мав би ніякої труднощі відрізнати серед неї дві групи людей: ті, що живуть і ті, що животіють. Українські інтелектуали, мистці, науковці — одне слово — українська еліта — на жаль — тільки животіє. Бо ж відома річ з науки в еміграційних умовах, а зокрема в нашій еміграційній дійсності в Європі, жити не можна. Жити можна тільки для науки, животіючи в дійсності. Ось уся “моральна наука” й мemento з Мюнхену.

Мюнхен, 7 - 11 травня, 1955.

“НА ДАЛЕКИХ, НЕВІДОМИХ ШЛЯХАХ ВИГНАННЯ . . .”

“На далеких, невідомих шляхах вигнання захищай нас Мати Божа! Українці на вигнанні 1953” — скромний, але багатомовний напис на модерній скульптурі Богоматері, що немов боронить входу до української оселі в Новому Ульмі над Дунаєм.

Колись гамірливе життя українських таборів у цьому місті зникло зовсім. На місці пустелі перед “Райнгард касерне” виросла оселя з пляново збудованими домами й українська “сіра людина”, що не змогла переніхати до Америки чи Канади, знайшла в ній приміщення.

— Скільки тепер українців у Новому Ульмі? — пишаю редакторів “Українських Вістей”.

— “Близько 300 родин”.

Всі вони тепер стоять “на власних ногах”, зн. ще не потрібується дбати про прожиток самі. На випадок безробіття чи нездатності до праці німецька держава забезпечує їх мінімум прожитку й тоді власне починається життя з отримання.

В Новому Ульмі вперше я почув просте й щире признання:

— “Сьогодні я не мав за що пообідати”. В Новому Ульмі вперше я відчув усю безвиглядність “залишеної німецької долі”. В Новому Ульмі я стрінув уперше від на-віч українську “сіру людину” без претенсій на політичного вождя, інтелектуального чи культурного робітника. Ця людина ходить у витертому пальто, тупо дивиться перед себе, держиться непевно й у неділю йде молитися до каплиці... на недалекому цвинтарі. Фізично вона не є моральне животіння, атмосфера непевного завтра перекреслених надій, пригноблення й резигнації, безпросвітньої нужди. До винятків належать “щасливі люди”, що можуть сяк-так забезпечити собі й родина прожиток: лікарі, інженери й узагалі професіоналісти, що мають працю.

Серед усієї цієї пригнобливої атмосфери є один сучасний промінь — молоде покоління. Приємно бул зустрінутися з рухливою дітворою, поговорити з нею по-українськи, розпитати про школу, товаришів, батьків, німців, американців, словом про все. Діти живуть здорові, певні себе й свідомі себе.

Дещо гірше виглядає справа молоді поза оселями. Тиск німецького довкілля робить своє. Але напр. 11-літня Райночка хоче бути українкою, а навіть... писати менницею. Тепер учиться “одної української пісні” — “Як умру то поховайте”... І взагалі вона не хоче бути німкою. В школі вже знайшла дві дівчинки, що говорять

рять між собою по-українськи й вона держиться разом із ними. Вони їй ближчі, ніж інші діти. А на велике свято Раїна вдягається в українську вишивану сорочку, бо це її найкращий одяг... І не йде бавитися з сусідськими дітьми на вулицю, але держиться матері, або відвідує Олю чи Іванку в українській оселі. Раїна — вже тепер індивідуальність.

А коли йде про старшу молодь, напр. про студентів у Мюнхені, то вони висококультурні, освічені, живо цікавляться українськими справами, обмірковують майбутнє, своє власне й української спільноти взагалі. Вони свідомі того, що прийдеться їм за якийсь час “стати на зміну” старшим й дехто вже готується успішно до цього.

Як сказано, молоде й наймолодше покоління, хоч які невідрядні умовини еміграції, це той ясний промінь у безпросвітній дійсності залишенців у Німеччині. Молодь має свої гуртки, товариські й офіційні зв'язки, сходини, зустрічі, одне слово — молодь живе повним життям, яке вона поволі, але певно й успішно здобуває. А панні Іванці напр. належиться комплімент за досконале опанування української мови. 15 років тому, в Берліні, ми ще говорили тільки по-німецьки.

* * *

Українська “сіра людина” в Німеччині переключилася на нове життя повоєнної німецької дійсності. Приходилося це з трудом, бо ж “тітка УНРРА” чи “дядько IPO” свого часу забезпечували повний прожиток без найменших зусиль у цьому напрямку. Тепер ці милі свояки поховані в могилі забуття, а нова дійсність вимагає того, щоб журитися за кожне завтра. У висліді витворився новий, активніший ніж перед тим, тип у-

країнського емігранта в Німеччині, а в українському словнику на місце 'ді-пі' - запроторенця прийшло і слово — "залишениць".

"На далеких невідомих шляхах вигнання

захищай його

Наддунайська Мадонна

Новий Ульм, 11 - 12 травня, 1955.

СЕРЕД НАШИХ ПРИЯТЕЛІВ У НІМЕЧЧИНІ

В часі перебування в Мюнхені мені завжди надувалися спогади проф. Р. Смаль-Стоцького про місто, якими він поділився в 1954 році з приявними святі відкриття "Дому Української Культури" в Нью Йорку. Головне, що мені тоді вбилося в пам'ять, його твердження про повну відсутність з початком цього сторіччя у цьому місті людей не то прихильні українській справі, але взагалі обзнакомлених із Україною. Важка була тоді праця в цій ділянці й сьогодні можемо справді з вдоволенням глядіти на пройдених 50 років та на великий поступ у цьому напрямку в Мюнхені, як і взагалі в Німеччині, серед інтелектуальних кол є багато професорів, журналістів, політків, видавців, культурних діячів і інших людей, що в тільки добре визнаються в українських справах, але й широко нам прихильні й засвідчують цю прихильність не словом, а ділом. В часі моого короткого перебування в цьому місті я мав змогу зустрінутися з деякими науковцями й на цьому місці хочу подати свої спостереження про них.

Насамперед хочу згадати професора Ганса Коха сьогодні керівника "Східно-Європейського Інституту"

в Мюнхені. Він не раз і не двічі засвідчував свою притягливість до української справи ще перед війною, а то й у часі її, зокрема на сторінках своїх видань про історію та культурно-релігійний розвиток Сходу Європи. Цими днями проф. Кох опублікував надзвичайно цінну книжку: "Українська лірика 1840—1940" з цікавою передмовою та прекрасними перекладами на німецьку мову поезій Шевченка, Франка, Лесі Українки, Тичини, Маланюка, Рильського, Клена і ін. українських класиків. Власне читаючи цю нову збірку, ми без перебільшення можемо сказати, що антологія проф. Коха — це в більшості високомистецькі переспіви, а не переклади кращих зразків української лірики за останніх 100 років. Надзвичайна книга, непересічне культурне надбання!

Книгу видало в 1955 р. В-во Франца Штайнера в Вісбадені. На перший погляд це прізвище не говорить нічого (чи малощо) українському читачеві. Але коли пригадати, що власне Штайнер видрукував найбільший досі українсько - німецький словник (1943), українські граматики (1940 - 44), твори Олеся (1944), й ін., включно до видання згаданої вгорі антології проф. Коха, то треба признати, що Штайнер належить власне до тих наших рідких приятелів на ділі, не на словах. Я мав змогу відвідати його у Вісбадені в днях 14 - 15 травня. Увесь ранок 15-го травня ми провели на студіюванні його видавничого архіву. Цікаві речі тут зберігаються: і недруковані досі твори Олеся, і рукописи віршів О. Лятуринської, і оповідання Чубенка ("Золоте серце"), й готові до друку "Волинські оповідання" Вол. Левицького за ред. Мих. Антоновича; і недруковані твори Бориса Лисянського; і переклади німецьких класиків В. Онуфрієнка; і авторизований однотомник

— друге видання “Василька Ростиславича” Вол. Бічака, і багато інших рукописів. Все це в доброму ста залишилося з часів останньої війни й готове до друку. Архів Штайнера — справжнє відкриття й треба би більче поцікавитися нашим видавцям.

Крім проф. Коха й вид. Штайнера я відвідав Мюнхені двох сеньйорів німецької науки — проф. Ділса, славіста, та проф. Соммера, класика-індоевропейця (він “колись учився й української мови”, а тепер свягує своє 70-річчя). В Славістичному семінарі Мюнхенського університету я познайомився з проф. Шмавсом та відновив знайомство з проф. Кошмідером. Дня 11 травня відвідав “Південно-Східний Інститут” під керуванням проф. Валявца; він іще перед війною живо і кавився українською справою, а недавно опублікував на сторінках свого журналу “Зюдостфоршунген” пешу німецьку рецензію — огляд праці проф. Юзи: “Ukrainians in Manitoba”.

Годі зупинятися довше над усіми прізвищами й інімі носіями. Згадаю на цьому місці ще тільки двоє д-ра А. Маха, керівника слов'янського відділу Баварської Державної Бібліотеки, що багато прислужив для справи збільшення україніки в цій бібліотеці правильної транслітерації українських прізвищ і титулів, та проф. Б. фон Ріхтгофена, що здавна симпатизує українським рухом і часто у своїх лекціях чи курсах покликається на український матеріял.

А наприкінці ще одне прізвище — цим разом американця, професора Ол. Фредеріксена, що колись відав був історію Грушевського по-англійськи, писав про Україну й українців в енциклопедіях, а тепер працює як американський дорадник “Інституту Дослідження історії і культури ССРС” у Мюнхені. На його запрошення я відвідав цей Інститут дня 11 травня й мав змі

ту познайомитися з його працею. Проф. Фредеріксен — справжній науковець і людина глибокої культури; він багато прикладається до того, щоб Інститут мав науковий характер, щоб він був дійсно установовою наукових дослідів, зокрема ж “історії й культури” СССР. Коли це не вповні вдається, коли замість дослідів “історії й культури” маємо в більшості досліди економії, політики, стратегії й усього іншого з винятком власне “історії та культури”, то хіба в тому не вина проф. Фредерікса, а тих усіх директив, що пливуть із-за моря до Мюнхену й у протилежність основним засадам свободи наукового досліду, згори приписують що можна, а чого не можна... Якось дивно звучали для мене в американській будь-що-будь установі слова шанованного Голови Наукової Ради Інституту, проф. Мартоса, мовляв, у нас це пereйде, це ні, “це можна, цього не можна”... Директиви з-за моря! Думаю, що треба б або змінити назву “Інституту Дослідів Історії і Культури СССР”, або почати нарешті досліджувати цю “історію і культуру”. Інакше ні при чому намагання проф. Фредерікса, чи проф. Мартоса, щоб піднести власне науково-дослідчий рівень цієї установи. Покищо там забагато політики й економії...

* * *

Мюнхен, як і взагалі Німеччина змінилися за останнє півсторіччя, коли йде про ставлення й зрозуміння української проблематики серед інтелектуальних кол. Причинилася до цього немало й українська спільнота в Німеччині, зокрема ж наші наукові установи — УВУ, УВАН, НТШ й УТГІ. Quod bonum, felix, fructum, beatumque sit i na mайбутнє!

Вісбаден, 15 травня, 1955.

“КАНАДІЙСЬКА БІБЛІОТЕКА” В ЕВРОПІ

Нікуди правди діти, про Канаду в Європі знаю мало. Коли спитати про Торонто, Вінніпег або Саскетун пересічного мешканця Мадріду, Мюнхену, Брюсслю чи Парижу, то його відповіді будуть мати бага дечого, що може свідчити про повну ігноранцію канадійських відносин у цій країні. Нагадується лист, аджесований у 1954 р. до мене приблизно так: “University Manitoba, Kingston, Ontario, Canada”. Однаке з присмістю треба відмітити досить основне обзнайомлення Канадою, а зокрема з українськими відносинами, серед української еміграції. Українська преса в Канаді, листи від знайомих, та й врешті намір колись виїхати з цієї країни — все це зумовлює зацікавлення Канадою в слід за цим і збирання відомостей про неї, зокрема — як сказано — про українсько-канадійське життя. тепер. часі серед не-українців в Європі належать до винятків люди, що знають дещо більше про Канаду, напр., що це “брітанська колонія” в півн. Америці, про те, що там дуже холодно (“американський Сибір” і т. п. Одне слово: відомості дуже поверхові.

Мені нагадується недавнє минуле в Німеччині, коли я, маючи вже дані на виїзд до Канади, хотів дещо близче обзнайомитися з плянами канадійських міст че міг їх знайти ані в “Канадійській Енциклопедії”, а в “Брітannіка”, ні в “Амерікані”. Як би не еспанська енциклопедія, що зовсім припадково попала мені тодо рук, я був би таки й не знайшов того, за чим шука Еспанська енциклопедія...

Здається, що власне цей сумний стан документал про Канаду був основним рушійним моментом для мистера Аляна Ковтсворта (M. Coatsworth) з Торонта, яки

своїми приватними фондами оснував у 1952 році "Канадійську Бібліотеку" при Університетській Книгозбирні в Марбурзі над Ляною в західній Німеччині, між Франкфуртом і Бонном. Ця бібліотека — єдина цього роду в Німеччині (і либо у цілій Європі), за три роки свого існування не тільки розвинулася в основну колекцію книжок про Канаду (близько 1,000 томів), але стала осередком канадійської документації й основою для конкурсних студій про Канаду та її культуру, про її населення, економічні відносини, тощо. В червні ц. р. приїздить до Марбургу сам м-р Ковтсворт і має роздати нагороди за найкращі конкурсні праці про Канаду виконані в цій бібліотеці німецькими студентами.

Я відвідав Марбург у днях 13—14 травня. Крім "Канадійської Бібліотеки" цікавила мене збірка славікій україніки, перевезена свого часу з Берлінської Державної Бібліотеки до Марбургу й тепер доступнена широким колам дослідників. Хоч цю бібліотеку перейменовано тепер на "Західно-Німецьку Книгозбирню" й вона має коло 3 мільйони книг, то власне філологія й література (включно з українськими книжками) не доїхала до Марбургу. Цей відділ невідомо де пропав "по дорозі" (здогадуються, що в Чехословаччині). Іншими словами я нічого в цій бібліотеці не знайшов.

В "Канадійській Бібліотеці" я провів ранок 14-го. Ввічливий директор д-р Геніш докладно поінформував мене про її генезу, розвиток і теперішній стан. Він відмітив з присміністю, що крім приватних кол і Оттава зацікавилася цією колекцією й пересилає сюди всі урядові публікації. Тепер на черзі розбудова бібліотеки. Є напр., думка притягнути до праці в ній окремого бібліотекаря, щоб визнавався добре в канадійській проблематиці, а в далішому — намагання примістити її

в окремій кімнаті, коли не в окремому будинку. Тепер вона міститься в інтернаціональній читальні "Університетської Бібліотеки" при чоловій стіні. Обслуговує її персонал загальної бібліотеки. І то зовсім добре: Всі виставлені книжки скаталоговані, входять у склад цілої "Університетської Бібліотеки"; завдяки заходам д-ра Геніша видано вже (на циклостилі) дві лісти книжок у 1952 й у 1954 рр. і розіслано їх по всіх інших бібліотеках у Німеччині. Коли хто, напр., зажадає яку книжку з іншої місцевости, то на основі між бібліотечної служби, в яку включена її "Канадійська Бібліотека", може її легко виписати з марбурзької колекції канадіяни. На місці ж можна нею користуватися до сходу й є багато людей, що читають книжки про Канаду.

Українського відвідувача цікавлять, зрозуміло, українсько-канадійські видання. Чи є вони там? З прикрістю доводиться ствердити, що крім деяких публікацій канадійської УВАН (головно "Славіка" й "Україніка Канадіяна"), які свого часу переслано туди, ніяких інших книжок не має. Можливо, що знайдеться хтось, що поцікавиться доповненням українки в Марбурзі й для нього подаємо її адресу: "Kanada-Bibliothek" University Library, Marburg/Lahn, West Germany.

* * *

А справжньому канадійському патріотові й культурниківі м-рові Ковтсвортові належиться — об'єктивне признання за його ініціативу й жертвенність. Вони може бути добрим прикладом корисної праці одиниць для наладнання культурних взаємин між народами, і в слід за цим і длясягнення інтернаціонального порозуміння, якого нам сьогодні так дуже треба.

ТАМ, ДЕ НАРОДИВСЯ ГЕТЕ

В 1944 році, в часі одного з бомбардувань Франкфурту над Майном, знищено дім при Гросер Гіршграбен ч. 23, де в 1749 році прийшов на світ безсмертний творець Вертера й Фавста — Йоган Вольфганг Гете. Приблизно 10 літ опісля віддано до вжитку громадськості й туристів точнісінько збудований за старими плянами й фотографіями — новий дім Гете.

Коли відвідувати його сьогодні, зразу ж таки насувається на думку аналогія з цілою Німеччиною. Знищена в 1939-45 рр. країна за десять літ відбудувалася до тої міри, що тільки з трудом можна пізнати місця, де з кінцем війни стирчали руїни. Німеччина сьогодні (думаємо про західну республіку) — країна життя, добробуту, посиленої продукції, великих можливостей і не тільки від-, але передусім розбудови. Дім Гете як не мога краще символізувати сучасну німецьку дійсність.

Переїжджаючи через Франкфурт, я спеціяльно перервав їзду, щоб оглянути зrekонструйований будинок при Гіршграбені. Знайти його не було важко: раз, я вже був у ньому в 1938 році, подруге ж великі знаки по дорозі й на роздоріжжях показують, як пробрatisя “до дому Гете”.

Показалося, що відбудову знищеного дому переведено до подробиць за старим зразком. Не тільки та сама величина й стиль нової будови, але й колір цегли, кам'яні сходи й долівки, стіни й тапети, словом усе відреставровано точнісінько за первісним оригіналом. Важливо відмітити, що всі ці основні речі, як стіни, двері, сходи, вікна — все це відходить на другий плян при відвідинах дому. На першому пляні тут передусім устаткування кімнат, речі щоденного вжитку, документи, рукописи і т. д. Вони всі оригінальні, бо в часі вій-

ни їх перевезено й заховано в підземеллях на провінції Завдяки цій обставині можна сьогодні спокійно говорити про автентичність усіх виставлених речей, а в слід за цим і цілого “дому Гете”.

Найсильніше враження робить на кожного відвідувача кімнати, в якій прийшов на світ майбутній геній Вона — в протилежність до кімнати в Марбаху, де родився Шіллер — зовсім порожня, без устаткування. Тільки в середині її на високому п'єдесталі струнчиться погруддя поета з білого мармуру. У стіл його — вінок із карточкою в англійській мові. Це куратори й трости дому Шекспіра з Стратфорду в Англії щорічно в день народження Гете обмінюються вінками й побажаннями. Вінок від Гете йде до Стратфорду, вінок від Шекспіра до Франкфурту й тут зберігається (власне як єдиний вінок) до чергового року. Цікава культурна церемонія і гідний жест в імені велетнів духа обидвох народів:

“Schoene Seelen finden sich”.

* * *

При домі Гете існує в окремому великому будинку (старому, зн. не знищенному воєнними діями) музей Гете. В кільканадцятьох кімнатах при допомозі образів, поетових і інших малярів, представлено життя й творчість Гете. Ця “біографія в образах” — дуже оригінальний замисел; він може служити як зразок для подібних музеїв інших великих людей. В підвалах музею зберігаються рукописи поета й велика бібліотека його творів, перекладів, та праць про нього. На жаль у суботу пополудні (власне коли я відвідував музей) і в неділю ввесь день ці частини музею зачинені й доступу до них немає. Мені цікаво було побачити, як українські переклади й праці про Гете містяться в цій

бібліотеці. Не помогли ніякі інтервенції — в суботу й неділю бібліотека зачинена й це розпорядження мас силу супер-закону. “Порядок мусить бути!” й мені... довелось відкласти мою цікавість на майбутнє. Однаке варто було б, щоб хтось із українців у Франкфурті чи в Німеччині взагалі, подав нашим науковим установам інформацію про українку в бібліотеці Гете.

Зараз таки чергового дня у Вісбадені я натрапив на рукописи українських перекладів Гете у видавництву архіві Штайнера. Переклади мені дуже подобались, вони добре віддають зміст і духа оригіналу й писані гарною поетичною мовою. З дозволу власника рукописів (а теж і автора перекладів — В. Онуфрієнка, який, думаю, не буде мати нічого проти цього —) дозволю собі передрукувати один із віршів, популярний “Kennst du das Land” із книги “Роки мандрівок” Гете.

І. В. Гете:

ЗНАЄШ ТИ КРАЙ?

Знаєш ти край, де цитрини ростуть,
Де золоті помаранчі цвітуть?

Вітер змовкає в лункій тишині,
Лаври і мири стоять у півні.

Знаєш ти край той? Туди, о туди
Любий, з тобою б удвох нам іти.

Знаєш ти дім, на колонах там дах,
Сяють світлиці в блискучих вогнях,
Кажуть неначе статуй мені:

“Що ти зазнало, дитя, в чужині?”

Знаєш ти дім той? Туди, о туди,
Любий, з тобою б удвох нам піти.

Знаєш ти гору, що в хмару знялась,
Стежка над яром крутым повилася,
В норах породи гадючі живуть,
З гір водоспади в тумані ревуть.

Знаєш ти гору? Туди о туди,
Батечку, в шлях нас далекий пусті.

Переклав: В. Онуфрієнко,

4. Б Е Л Ь Г І Я

МІЖ ЗЕМЛЯКАМИ И НЕ-ЗЕМЛЯКАМИ В БЕЛЬГІЇ

Бельгія — невелика країна на перехресті доріг західної Європи вже двічі в нашому столітті зазнала “благ” війни, власне завдяки свому географічному положенню. Сьогодні Бельгія зовсім відбудована, визначається найгустішим населенням на кв. кілометр та... найвищими цінами. Не вважаючи на перенаселення, ця країна одна з перших після війни широко відчинила ворота для (робітничої) еміграції, в тому ї для українців. Ще й досі нам перед очима колони авт із 1945-47 рр., що — замасні українськими пралорами — вивозили з Німеччини чоловічу молодь на працю в бельгійських копальнях вугілля чи в індустрії. В розмірно великої еміграції осталися тепер тільки залишки (в УДК у Брюсселі подають 4,000 душ); більшість уже виїхала, а то й виїздить за море, хто куди.

Крім цієї “нової” еміграції, в Бельгії проживало ще перед другою війною розмірно велике число молодої інтелігенції головно українських студентів, а саме в Лювені на студіях.

Традиція виїзду нашої молоді до Бельгії на студії — давня, має за собою коло 30 років. Великі заслуги в цій справі мають сл. п. Митрополит Шептицький, інж. А. Кішка, останньо ж архиєп. Іван Бучко, що піклувалися чи піклуються українським студентським гуртожитком у Лювені та стипендіями. З уваги на послаблений доплив нових студентів із України, тепер обмірковуються можливості стипендій для українських ступен-

тів із Америки й Канади і — треба думати — вони увінчуються успіхами. Дуже можливо, що вже цієї осені в Лювені студіюватимуть наші студенти з Вінніпегу, Торонта й Едмонтону. Нічого дивного, що в обличчі першої американо-канадської “інвазії” в Лювені, наши студенти запросили мене розказати їм близче про академічне життя в Канаді. Довго в ніч тягнулася наша гутірка на цю тему дня 17 травня. Як інформував мене ружливий о. Дзвоник, опікун гуртожитку, в Лювені є місце на яких 10 студентів із Канади. Вони матимуть забезпечений прожиток і частинно оплату студій. Тільки переїзд через океан мусить самі покрити з власних фондів, ну... й мусить знати хоч трохи французьку мову, бо вона тут викладова. Не на останньому місці стоять тут теж і вимоги щодо стандарту студій. Після доброї опінії, що її залишили по собі бувші студенти лювенської *alma mater* — інж. А. Кішка, д-р І. Столляр, д-р Б. Казимира, ред. Душник, д-р Б. Галайчук а після війни м. ін. і Єп. д-р Максим Германюк і ін. — у Лювені обов'язує високий рівень науки зокрема кожного майбутнього українського стипендиста. *Per aspera — ad astra!*

* * *

Крім земляків у Брюсселі й Лювені я відвідав два наукові центри, з якими вже здавна співпрацюю, а саме: Міжнародний Центр Загального Мовознавства й Діялектології з проф. С. Попом на чолі та Міжнародний Комітет Назвознавства, що ним керує відомий учений і прихильник української справи проф. И. Фан де Баер. Вони були наперед повідомлені про мій приїзд і влаштували мені надзвичайно сердечне прийняття у своїх установах, а ввечері відбувся навіть окремий банкет із нагоди моого приїзду. Я вперше мав змогу особисто по-

знайомитися з працею й співробітниками Попа й Фан де Баєра. Мушу сказати, що хоч я мав перед тим дяку уяву про їхню працю, то після цієї візити я набрав новного респекту й пошани не тільки до самих цих осе редків міжнародної співпраці на науковому полі, але передусім до їхніх ініціаторів і носіїв. Бельгія може слушно гордитися цими установами доброї волі й наукової співпраці не то країн, але континентів. Треба при цьому відмітити, що в обидвох центрах немає якоже дискримінації чи упередження до "державних" чи "менше державних" націй — всі знаходять однакове трактування на науковому полі, з чого ясно, що например "Україна" в журналі "Онома" Фан де Баєра стоїть в одному ряді з Туреччиною, Угорчиною й Сполученими Штатами Америки. В науці (цій справжній) немає сно бізму й підцінювання одних спільнот супроти других. Всі нації, що живуть і творять, заслуговують на однакове трактування в опінії керівників і творців згаданих міжнародних наукових центрів у Лювені. Нічого дивного, що співпраця з ними — це одна з найприємніших почестей для мене.

* * *

І був би я з Бельгії виїхав у найкращому настрої якби не зустрінувся перед від'їздом з симпатичним д-ром С. Божиком, що від років досліджує україніку в Бельгії та Голландії й останньо надрукував свою студію про "Острозьку Біблію" (яку він "відкрив" в Антверпені). В розмові на тему україніки ми порушили багато питань і м. ін. ствердили, що покоління Тишке вича, Грушевського, Ст. Рудницького й ін. залишило по собі тривкий слід у зах. Європі, в формі чужомовних праць про історію, літературу, географію України як синтетичні твори вони на той час були ревеляціямі

в інтелектуальних сферах Європи. “А що ж поза брошурами залишило наше покоління напр. у Королівській Бібліотеці в Брюсселі, чи в Лювенській університетській книгозбірні?” — запитав д-р Божик, коли я прощався з ним на від’їзну — “Передруки?” —

Справді, що залишило чи залишить наше покоління в духових скарбницях Заходу? — Ось питання, що попсуvalо мені настрій на від’їзну з Бельгії.

Брюссель, 18 травня, 1955.

5. ФРАНЦІЯ.

СКІЛЬКИ КОШТУЄ ПАРИЖ?

“Скільки коштує Париж?” — питання, що його кожен може поставити: собі, знайомим, кондукторові, поліцистові, — це не заборонене законом, навіть у Парижі.

— “Скільки коштував би Лювр” — питав молодий уродженець Замор’я в автобусі 29. V. (напевно один із тих, що продають Бруклінський міст у Нью Йорку). Всі чекали на відповідь “веселому туристові”.

— “Це не моя приватна власність, а багатьох поколінь передо мною й після мене, — якже тоді її продавати?” — відповів кондуктор.

— “Коли йде про мене, дайте 2 мільйони доларів і беріть собі” — підказав дотепа з боку, прислухаючись розмові.

* * *

І справді, скільки коштує Париж? — напр. того, хто прийде сюди в тій чи іншій справі.

Відповісти на це не легко.

Як кожне велике місто, він одночасно дорогий і дешевий. Щодо цін, тут повна нерозберіха. За каву і французьке печиво вранці в мосму готелі треба платити \$0,50, в недалекій каварні на розі — \$0,25, у “американському експресі” — \$0,75, а в одній із вишуканих каварень — \$1,50. Це тільки зразок, який можна вважати за типовий для всіх інших трансакцій. Не самою ж кавою живе людина...

У загальному можна сказати, що ціни в Париж є 1) — нижчі, ніж в Америці чи Канаді (коли рівняті

з доляром), ѹ 2) — відворотно пропорційні до днів перебування в цьому місті. Бо ж, обнайомившися з усими можливостями по якомусь часі Ви не мусите переплачувати, як у перших днях побуту. Ви стаєте “парижанином” (*sit venia verbo!*).

Отже: Париж коштує небагато! Менше як Калгарі, Торонто, Нью Йорк, чи навіть — Вінніпег, ясна річ, коли хто приїздить з цих міст.

Особисто мене Париж коштував подвійно, бо я мусів продовжити вдвічі мое перебування в цьому місті і залишився тут замість одного тижня — два.

Справа в тому, що через свята ѹ окремі (рідкі) “урядові години” в бібліотеках не можна було в передбаченому часі (тобто за один тиждень) зібрати ввесь матеріал для моєї праці. Отже “Париж коштує” мене особисто — подвійно, але я цього зовсім не жалію, навпаки проведений у ньому час належить до кращих у цілій моїй подорожі. Коли ж хто потребуватиме фахових порад, де, що ѹ як, радо послужу здобутим досвідом. Але на основне питання:

“Скільки конкретно коштує Париж?” — відповіді не зможу дати, бо вона не можлива. Це все “залежить від”. —

* * *

Париж коштував... багато крові. Не думаємо тут про французьку революцію ѹ “богів, що жаждуть крої”. В сучасному Парижі майже на кожній вулиці, чи розі, пропам'ятні таблиці: “На цьому місці впав... у бою за волю Франції... 1944 р.”. Патріотизм — шляхетний вияв. Не менш шляхетний і гідний наслідування — п'єтизм парижан до своїх національних героїх. Їхні імена читають кожного дня тисячі людей. Нагадується стара грецька максима: “Тільки нація, що шанує своє

минуле, має майбутність". Французи шанують своє минуле. І ціну крові тих, які платили життям за Париж у 1944 році. Тимто Париж коштує їх багато. Він коштує багато й нас, українців. Вулиця Расіна зрошена кров'ю одного з наших великих — Гол. Отамана сл. п. Симона Петлюри. Правда, таблиці на місці атентату з 1926 р. ще немає, але новий пам'ятник на могилі Мон-Парнаського цвинтаря свідчить про те, що наша еміграція теж не забуває своїх національних героїв. Свідчать про це теж кожнорічні поминки — панахиди й кириці вінків із усіх закутин, де живуть українці, включно з Содбури, Онтаріо, що цього року склали вінок на могилі Головного Отамана в Парижі. "Нація, що шанує своє минуле, має право на майбутність". — Честь содбурським українцям — землякам "з далекої Канади".

*

Париж — місто з двотисячною традицією — коштувало багато труду й зусиль цілі генерації. Ми не будемо повторяти за проф. Борщаком усіх тих подробиць з історії культури й мистецтва в Парижі, про які він із такою любов'ю пише на сторінках своєї "України". Теж і в справах україніки, чи українсько-французьких взаємин відсилаємо зацікавленого читача до вичерпних і близьких ессеїв цього нашого культурного амбасадора у Франції на сторінках згаданого журналу. Власне завдяки його муравлиній і відданій праці ми маємо прекрасні відомості про всю україніку в цій країні й ця праця може послужити за зразок, як треба братися до діла на цьому полі в інших країнах. Борщак "відкрив" Україну в Франції. Францію для України відкрив і відкриває далі другий піонер українсько - французьких культурних взаємин — проф. Ол. Шульгин. Завдяки йому напр. постала в 1950 році "Міжнародна Вільна

Академія Наук" у Парижі й вона розгортає що раз то більшу діяльність наукову й організаційну. Я мав змогу познайомитися 27. V. з генер. секретарем МВАН-у, проф. Лайті, що є не тільки науковцем великого калібру, але прекрасним організатором. Проф. Шульгин, голова Акад. Т-ва, УВАН у Франції, член Виділу НТШ і т. д.

У самому Парижі перебувало й перебуває досить багато інших українських культурних і громадських діячів: інж. Созонтів, ген. Удовиченко, ред. Голіян, ред. Штуль, артисти-малярі Грищенко, Кричевський, Іванна Нижник-Винників і п-і Хмелюк, о. Левенець, о. Вишнівський, проф. Шумовський і Піснячевський і б. ін. Жили тут сл. п. Митроп. Полікарп, ген. Омелянович-Павленко, прем. Прокопович, проф. Лисянський і ін. Їх усіх Париж коштував багато труду, еміграційних невигод, всі вони однаке вірили у світле прийдешнє свого народу й слідами славних попередників — першої Мазепинської еміграції працювали для справи його визволення.

Отже: Париж коштував і коштує багато, теж і нас українців.

ПАРИЖ ТРЕБА ВІДЧИНІТИ!...

В протилежність до Америки — Франція, а зокрема Париж, у більшій частині строго приречені до "урядових годин". Отак напр. більшість паризьких бібліотек відчинена від 9 до 12 в полузднє й від 2-ої до 6-ої по-подудні. Порівняйте з цим бібліотеки навіть у Вінніпезі (до 9-ої ввечері), то побачите, що в цих "урядових" бібліотечних годинах треба ловити кожну хвилину й спішитися, бо над вами висить увесь час Дамоклів меч...

Я найбільше попрацював у прекрасній бібліотеці Служби вістичного Інституту проф. А. Мазона, а теж і Національній та в окремій “Слов'янській” бібліотеці при вулиці Севр. Так трапилося, що на час моого перебування в Парижі припадали — крім двох неділь — два свята, що теж спричинили “зачинення” всіх бібліотек. Одне слово — завдяки “урядовим” годинам і святам мені довелося продовжити побут у столиці Франції виробити собі думку про те, що... Париж треба відчинити.

У Вашингтоні чи в Нью Йорку в свята можна працювати в бібліотеках від 10 (чи 1-ої) до 10-ої ввечері і говорячи про те, що вони кожного дня відчинені від 9-ої вранці до 10-ої ввечері. Коли я приїхав до Гайдельбергу, то таки першого дня мені дали ключ до семінарію проф. Шерера і запросили користуватися бібліотекою скільки завгодно і як довго схочу. В Мюнхені можна було вже в 8-ій вранці сідати до праці в бібліотеці Сх. Европейського Відділу. І т. д. і т. д. Вперше з строгими “урядовими годинами” довелось мені зустрінутися в Бельгії, а пізніше головно в Парижі.

Нічого було робити. Треба було точно винотовувати собі, коли яка бібліотека “урядує” і з висолопленім язиком бігати з одної до другої. По окремих розшуках вдалося ствердити напр., що комплект “Київської Старини” (якої мені було дуже треба задля кількох статей) зберігається в Слов'янській бібліотеці при вул. Севр 33. Другого ж таки дня, якось у п'ятницю, я поїхав туди. Ну і що ж: зачинено! “Урядові години” в цій бібліотеці тільки в понеділок, вівторок і середу від 2-ої до 6-ої по полудні. В інші дні їх години бібліотека зачинена.

Рекорд у цьому напрямку побили таки ж свої, тобто земляки: Бібліотека ім. С. Петлюри відчинена тільки

ки раз у місяць в першу суботу. В інших днях вона "недоступна".

Безумовно, людина не живе самими бібліотеками. Треба напр. підстригтися. Шукаєте за стрижієм — саме приходите, коли "ферме" — зачинено.

Прекрасний Люксембурзький парк у центрі Латинського кварталу — зачинений, коли хотілося б у ньому сидіти й спочити: ввечері. Власне всі входи зачинені на ключ!

Спішитесь до підземної залізниці на розі Ст. Жермен і Ст. Мішель — зачинено й взагалі зліквідовано цю вигідну зупинку (Клоні).

Навіть "чорна біржа" коло Опери була раз зачинена від 12 - 14 години. Кінець світа!

Що не говоріть, а Париж треба відчинити!

* * *

Паризіані — народ вигідний. Здається, що поза Віднем ніде в світі немає стільки каварень, а головно стільки людей, що пили б чашку чаю чи кави 2, 3 а то й 4 години, дивлячись (тупо!) перед себе. На окрему увагу щодо цього заслуговують французькі ресторани. Не говорячи про т. зв. люксусові, а й у пересічних обслуговує вас "хмара спеціалістів". Тимто на обід у Парижі треба втратити 2 години часу мінімум. Раз мені не стало терпцю я й почав інтервентувати у справі приспішення кулінарних дій: "Що ж, Париж чекав на Вас дві тисячі літ, чи не можете Ви поочекати в Парижі на обід, скажімо, дві мінuty?" — об'яснив "шef". Відповідь була зроблена з усміхом і з дотепом. Я був розбросний... Тим не менш, я рішив ходити до "американських" ресторанів, де можна скоріше добитися до страв. Одного дня земляки порадили мені піти на "борщ і вареники" до одного з "наших" (білоруських) ресторанів коло Ст. Мішель. Я вибрався спеціально туди в понеділі-

лок — 30 травня (було свято, зн. всі бібліотеки нечищі, ні й я мав час). Приїхавши на місце, здалека побачив вивіску “Гавдеамус” — назву ресторану: “втішаймося”. Я навіть приспішив ходу, щоб нарешті “втішатися” рідними стравами. І що показалося? “Кожного понеділка зачинено”. Треба було мені вдоволитися справжньою французькою (недопеченою) печеною в Дюпоні та ще раз повторити: “Паріж треба відчинити!”

* * *

А загально про Паріж панує погляд, що це високо неморальне місто. Я не можу цього сказати. Насамперед вражає в ньому те, що кожна друга вулиця має імення якогось святого: тут і св. Михайло, і св. Миколай, і св. Петро, і св. Павло, і св. Магдалина, і св. Яків, і багато інших святих. Мені навіть довелося жити при вулиці “всіх святих отців Церкви”. Правда, на катедрі Нотр Дам побіч святих фігурують і скульптури чортів. Один із них втіщається спеціальною увагою туристів і можна купити безліч його фотографій та гіпсових відливів. Однаке чи треба їхати всім тим туристам аж до Паризя, щоб тут побачити чорта? Хоч треба це призвати, світ одночасних контрастів цієї метрополії вимовно зілюстрований фігурами на Нотр Дам: святі побіч чортів; отже в місті: добро побіч зла, багаті побіч бідних, чесні побіч ошуканців, радість побіч смутку. “Сеса!” — це Паріж, що ...чекав на мене 2000 літ (як твердить “шеф”).

Єдине, що було відкрите в Паризі — це серце земляків. Приємно згадується відвідини в знайомих, у Сарселі, в Товариському Студентському Клубі, в УВАН (у проф. Шульгина), в Академічному Товаристві, в редакціях “Українського Слова” й “Українця - Часу” й узагалі в земляків. Усім їм за милі зустрічі і власне за відкриті рамена й серце — хай буде щира подяка!

Паріж, 2 червня, 1955.

БІБЛІОТЕКА ІМ. С. ПЕТЛЮРИ

Здається, немає сьогодні свідомого українця на еміграції, що не чув би про бібліотеку ім. Симона Петлюри в Парижі. В уяві кожного з нас, що досі не бачили її, це якийсь окремий будинок із залями, з поліцями, з книжками, журналами, газетами, із читальнюю, робітнями й упорядкованими каталогами. І далі, це установа з забезпеченням місячним бюджетом — одне слово, в уяві кожного з нас це принайменше вінніпезький “Осередок Української Культури й Освіти”, якщо не краще поставлена установа. Адже ж ім'я сл. п. Головного Отамана Симона Петлюри до чогось зобов'язує, а близько тридцятилітня традиція існування цієї бібліотеки в Парижі — теж важить немало. Нам уявляється щось велике, імпозантне, гідне.

На превеликий жаль, кожен, хто побачить теперішню бібліотеку ім. Петлюри буде прикро розчарований у своїх сподіваннях. Дійсність зовсім відмінна від уяв.

Насамперед виринає проблема, як туди, в бібліотеку тобто, добрatisя. Рю де Глясієр можна ще знайти на пляні міста й добитися аж під двері бібліотеки. Одначе тут кожен зацікавлений із вивіски довідається, що бібліотека відчинена тільки раз у місяць, а саме в першу суботу кожного місяця. Я мав щастя зустрінути симпатичних панів Вол. Лазаркевича та М. Дідоха на панаході над могилою сл. п. Головного Отамана й завдяки їм у неділю 29 травня вдалося мені все таки пролізти “залізну заслону” й оглянути бібліотеку. Інакше довелося б чекати аж до 4 червня, тоді як на 2 червня я мав уже зарезервований літ до Лондону...

Як звичайно, у Франції за всі недостачі обвинувають... німців. Перші слова пояснення в бібліотеці й

були про те, що все розграбили й знищили німці й із старих передвоєнних фондів та складів у бібліотеці залишилися тільки деякі річники газет і декілька книжок. Те, що сьогодні бібліотека знову налічує коло 3 тисячі книжок і брошур, це вже післявоєнні здобутки й вони йдуть на рахунок заслуг — передусім пп. Довженка й Рудичева, що з самовідреченою посвятою намагаються надолужити втрачене. А зробити це сьогодні не так легко. Бібліотечною справою мало хто цікавиться. Відвідувачів, чи постійних читачів майже немає, коли ж с, то це приїжджі здебільшого, що хотіли б (як і я) оглянути її зблизька.

Приміщується тепер ця збірка в двох партерових кімнатах, завалених аж під стелю книгами й пакунками. Українська громадськість Парижу видно й не дуже цікавиться порохами на полицях, книжках, стінах і вікнах. У висліді — справді оплаканий стан цієї інституції. Як би не “стара гвардія”, то хто зна, чи вона сьогодні вже взагалі існувала б. І тут треба з признанням відзначити працю п. Довженка, що не вважаючи на всі труднощі, таки веде агенти цієї установи й сподівається, що “буде краще”. Вже навіть є перспективи перевезти бібліотеку... десь під чи коло церкви, чи навіть до “Українського дому” при вул. Тен. Одне слово, вже в найближчому часі має вирішитися доля цієї бібліотеки й то на краще. Розуміється, кожен із нас цього прагне й рад би допомогти. На скромну думку підписаного справу треба б вирішити в ширшому й то принциповому масштабі, ось хоч би так, як поляки сто років тому з горою, закладаючи після своїх національних невдач “Польську Бібліотеку” в Парижі. Стоїть вона сьогодні над Сеною в окремому величавому будинку, містить у собі понад 100 тисяч книг (м. ін. й україніку), багато

рукописів (м. ін. Міцкевича), грав'юр, старих мап (напр. Бопляна) тощо. Чому б власне українській спільноті на еміграції не подбати про подібну розв'язку справи? Адже ж збірками всієї нашої еміграції в часах між двома світовими війнами збудовано "Музей Визвольної Боротьби України" в Парижі. Власне тепер, коли цього музею не стало, варто б застновитися над розбудовою "Бібліотеки ім. Петлюри" в Парижі. Максимальна розв'язка цієї справи, була б — на нашу думку — купівля "Дому Петлюри", себто дому при вул. Расіна, під яким виконано атентат на сл. п. Головного Отамана. В цьому домі повинна бути вмурована таблиця на пам'ять цієї події та ѹ у цьому домі повинна б знайти своє приміщення бібліотека. Думка ця може виглядати дещо за сміливою, однаке ми маємо відвагу твердити, що пам'ять про Героя української національної революції та п'єтизм до Його найвищої жертви для Батьківщини будуть не без значення при збиранні фондів на купівлю "Дому Петлюри" в Парижі. Можливо, що знайшовся б один чи кілька меценатів цієї справи ѹ купили б цей дім без збіркових акцій.

Як сказано, це була б максимальна розв'язка справи. А мінімальна — бібліотека мусить у найближчому часі знайти, хай і переходове, але краще як дотеперішнє, приміщення для себе ѹ далі мусить здобути більше зацікавлення серед українців Парижу. Можна, безпіречно, лаяти німців за грабіж майна бібліотеки, але не можна ж їх напр. обвинувачувати за ...порохи в книго-збірні, чи брак належного приміщення ѹ устаткування. Тут вони вже ні при чому... А установа, що носить ім'я Симона Петлюри ѹ має за собою 30 років існування, повинна рішуче знайти більше зацікавлення ѹ активної допомоги, як та, що її вона має тепер. Одне слово: з бібліотекою ім. С. Петлюри треба щось зробити!

МВАН У ПАРИЖІ

Українській громадськості на еміграції відомі всяки скорочення (— що ті “ділости” не повидумують — сказала одна знайома в Вінніпезі): НТШ, УВАН, УВУ, УТГІ, УГПЦ, ПУН і ОУН(р), СУМі СУМА, включно до СУЖЕРО й ЦПУН, але про МВАН іще досі ніхто не чував, не видав і не писав. А вона — себто “Міжнародна Вільна Академія Наук” (International Free Academy of Sciences and Letters) у Парижі, скорочено: МВАН, не тільки що існує вже більш як 7 років, але проявляє що раз то ширшу й жвавішу діяльність, згуртування у своїх рядах визначних науковців, головно представників народів із-поза залізної заслони.

МВАН — як скорочення нагадує нам відому на еміграції УВАН, себто Українську Вільну Академію Наук. Збіжність не тільки в формі скороченої назви. Ця збіжність має деякі глибші коріння, зокрема коли розглядати генезу цієї установи.

Ідея створення МВАН-у зродилася таки в українському середовищі. Носій її — професор Олександр Шульгин із Парижу як дійсний член УВАН довгий час заставлявся над створенням аналогічної установи не в вузько-українському, а в інтернаціональному аспекті. Він сконтактувався з іншими науковцями й дня 19 червня 1949 року відбулися перші конститутивні збори МВАН-у в Парижі. На цих зборах обрано президента: проф. К. Антоніяде, румунського історика, а віцепрезидентами: проф. Ол. Шульгина (українця) і проф. З. Залеського (поляка, члена Франц. Академії Наук). Секретарем вибрано проф. М. Марковіця (серба з Білгороду), а його заступником: проф. М. Христофорова (болгарина з Софії). Врешті скарбником назначено: проф. І. Коварного з Праги. Статут Міжнародної Вільної Академії

Наук подано на затвердження Префектурі в Парижі. За два роки, себто дня 10 квітня 1951 проголошено офіційне затвердження статуту МВАН-у Міністерством Внутрішніх Справ Франції й у 1952 р. відбулися чергові загальні збори тієї установи на основі нового статуту. Президію вибрано з малими змінами: при першому президентові його заступниках замінено тільки секретаря — проф. Ф. Зайделем, якого в 1953 році замінив проф. Істван Лайті, директор Мадярського Інституту в Парижі. Цьогорічні загальні збори обрали президентом проф. К. Марінеску, відомого румунського вченого-історика, залишивши й надалі перших заступників президента: проф. Ол. Шульгина й проф. З. Залеського та секретаря проф. Лайті з заступником д-ром Ч. Хованцем, директором Польської Бібліотеки в Парижі.

Я мав змогу познайомитися з проф. Лайті й д-ром Хованцем в часі моого перебування в Парижі завдяки проф. Шульгинові. Обидва вчені роблять надзвичайно симпатичне враження й виявляють широке коло зацікавлення. Д-р Хованець зокрема живо цікавиться справами українського мапознавства й має одну з кращих збірок українських мап, починаючи славними Боплянівськими творами з 17 ст. Він уже на цю тему писав, а навіть робив окрему виставу старих мап України в часі минулорічної асамблей МВАН-у. До речі з д-ром Хованцем я скоро заприязнівся, не тільки з уваги на його щиро сердечне відношення до української справи взагалі, але й ще з одної дуже припадкової причини: коли всі бібліотеки в Парижі були зачинені (на латинське свято Трійці, 30 травня) він запропонував мені доступ до Польської Бібліотеки, сказати б... нелегальний! Я працював при Ке д' Орлеан 6 (нелегально!) ціле пополуднє й за це я йому дуже вдячний. Власне працював у залі, де звичайно збирається загальна асамблея МВАН-у й два

тижні тому в днях 14 і 15 травня 1955р., відбулися її сесії з такими доповідями: субота, 14. 5.: "Синтеза в історії і її апостол: Анрі Берр" — проф. Ол. Шульгин; "Людвік Кошут і Дунайська конференція" Фр. Гонті, головний редактор "Дипломатичного Світу"; "Турецька держава й суспільність в епосі Магомета II" — К. Маринеску; неділя 15. 5.: "150-ліття першого сербського повстання" — Ю. Поповіч; "Комунізм у Білорусі: російський прояв" — М. Абрамчик, Президент Білоруської Ради; "Психологія советського терору" — Ол. Кульчицький, професор УВУ; "Родинне право в народній демократії" — З. Веньямін, к. проф. букарештського університету; "Становище Міцкевича між Сходом і Західом" — З. Залєскій, проф. варшавського університету; "Шкільництво в комуністичній Румунії: засади й примінення" — Е. Ціюрея, секретар відділу в Румунському Інституті Карла I; "Вище шкільництво поза залізною заслоною" — І. Лайті, директор Мадярського Інституту в Парижі; "Статус утікачів" — С. Янковський, кол. адвокат. В циклі "Стан релігійного життя за залізною заслоною" були виголошенні доповіді про стан цього життя в таких країнах: Білорусь, (о. Горошко), Болгарія (о. Й. Гагов), Мадярщина (о. Ж. Шалая і проф. Гросшмід Зегод), Литва, Польща, Румунія (о. Монс. Ж. Козма) Україна (доц. д-р Володимир Янів і проф. Ілько Борщак.)

Визначну участь українських учених у діяльності єї Міжнародної Академії відмічусмо із справжнім вдовolenням і признанням. В "Бюлетенях МВАН-у", що виходять у французькій та англійській мовах завдяки невтомній ініціативі проф. І. Лайті, є точний список усіх українців, що були обрані членами МВАН-у. М. ін. належали до неї г^ч. проф. З. Кузеля, проф. Л. Білецький та другі.

* * *

В загальному нова наукова установа це ще один вияв змагань поневолених Москвою народів до вільної наукової праці, яка неможлива під советською окупацією. Вона доказує, що українські вчені, започаткувавши в 20-их роках ідею вільних академічних установ, як "Українського Вільного Університету", а після другої світової війни "Української Вільної Академії Наук" на еміграції, знаходять послідовників на міжнародному терені: "Балтійський університет" на еміграції в Німеччині, "Польський Університетський Каледж" на еміграції в Англії, "Чеський університет ім. Масарика", в Німеччині, "Німецький Вільний Університет", що створився в грудні 1948 в окупованих зах. альянтами секторах Берліну й останньо "Міжнародна Вільна Академія Наук" у Парижі.

Ці всі інституції, що повстали по цей бік залізної заслони — один великий протест проти невільництва думки в окупованих советами країнах. Те, що по слідах українців і за створеними в них на еміграції зразками в будівництві вільних наукових установ ідуть інші народи, перейде до історії розвитку наукової думки, як один із виявів політичної зрілості української еміграції в змаганні служити правді й власному народові "во врем'я лютє".

Міжнародна Вільна Академія Наук у Парижі засвідчує як не мoga краще добру волю науковців різних народів кооперувати на науковому полі без супремації однієї групи над другою, без дискримінації одних одними, без антагонізму й снобізму: всі тут рівні і всі тут вільні, всі тут мають однакові обов'язки й однакові привілеї. А в висліді насувається одне питання: чому західні демократії, зокрема ж різні "комітети визволення від большевизму" й тим подібні "об'єктивно - демократичні" організації не подадуть допомоги (ми думаємо: мате-

ріяльної допомоги, конкретно: долярів) на працю цієї установи? Адже ж вона власне якнайкраще репрезентує й боронить принципів демократії в науковому житті. Отже чому?

На це питання я не міг знайти відповіді, ані в Парижі, ані поза ним.

Паризь, 31 травня, 1955.

САРСЕЛЬ ПІД ЗНАКОМ СЛ. П. ЗЕНОНА КУЗЕЛІ

Сарсель — маленька французька містина під Парижем стала відома українській громадськості щойно після другої світової війни з хвилиною влаштування в ньому Централі Наукового Т-ва ім. Шевченка в Європі. Всякому, хто вперше приїде до Сарселя (ми думаємо: до НТШ у Сарселя), цей осередок мусить імпонувати і серед нашої наукової мізерії на еміграції, серед типового “скитання” Українського Вільного Університету, УВАН, УТГІ й інших установ власна хата НТШ — це велике досягнення, це попростому несподіванка. Кількаповерховий будинок із бічними прибудовами, гарне подвір'я, великий город, спокій і свіже повітря — це зовнішні признаки цієї наукової “обителі”. А внутрі: НТШ з бібліотекою (приблизно 6 тисяч томів), КОДУС (себто допомогова акція студентству на еміграції), ІЗЕ (зн. Інститут Заочного Навчання УВУ); коли ж специфікувати, то передусім Редакція Енциклопедії Українознавства — все це поняття в українському науковому й культурному житті. Треба об'єктивно ствердити, що ні одна українська науково-дослідча установа на еміграції досі не здобула чогось подібного. І тому Сарсель може бути добрим зразком того, як усе таки можна влаштувати хоч одне звено в ланцюгові українських

культурних установ в Європі й забезпечити хоч одну групу науковців працею й прожитком.

Власне треба б сказати кілька слів про науковців. Залишаючи для іншої нагоди обговорення праці проф. Кубійовича, Кульчицького, Глобенка, Янова й ін., хочемо на цьому місці присвятити кілька слів покійному професорові Зенонові Кузелі, а це з двох причин. Поперше: дні нашого перебування в Сарселі стояли під знаком річниці з дня смерти пок. Голови НТШ, подруге ж він єдиний між "сарセル'цями" (якщо можна вже сьогодні вводити такий термін у словник), з яким підписаного в'язали роки спільної праці на лексикальному полі, а тим самим і близьке знайомство.

Дня 24 травня відбулися в Сарселі поминки сл. п. проф. Кузелі. Місцевий парох о. Яцків відправив заупокійне Богослуження з панаходою й у проповіді згадав заслуги Його Покійного для розвитку української науки взагалі, а для організації сарセルського осередку зокрема. У церковних церемоніях взяли участь крім удови, пані Ольги Кузелевої (що проживає тепер у Сарселі), всі мешканці осередку, а теж і приїжджі гості з Парижу. Після церковних церемоній відбувся обід з п. Кузелевою як почесним гостем при столі. В дружніх спогадах згадували ми Його Покійного, чи з часів Його праці в Німеччині чи вже після переїзду до Франції.

Могила проф. Кузелі знаходиться не в Сарселі, а в недалекому Ст. Дені на цвинтарі "Парізен". Я відвідав її два дні опісля: вона гарно впорядкована — має форму великої домовини з мармуровим (лежачим) хрестом написами латинкою й по-українськи.

Покійний проф. Кузеля репрезентував тип українського науковця — амбасадора. Це значить, що він не тільки був добрым спеціалістом у таких ділянках українознавства як етнологія, бібліографія та лексико-

логія, але мав широке й усестороннє енциклопедичне
шишколення й знання й, де цього вимагала потреба,
жертовно служив цим знанням українській справі на
міжнародному форумі. Здається, що при найліпшій волі
не вдастся нікому зреkonструювати кількості й якості
всіх довідок, що їх на письмі й словом давав проф. Кузе-
ля кожному, хто цього потребував. Грунтовне й пер-
шоджерельне обзнайомлення Його з дотеперішніми здо-
бутками україністики, активна особиста участь у роз-
витку українського наукового життя, вроджена ціка-
вість і безприкладна працездатність — усе це робило
його незаступним на еміграції і нічого дивного, що такі
міжнародного формату видання, як “Мінерва”, енци-
клопедії, чи бібліографічні довідки не могли обйтися
без його співпраці, коли мали мати якийсь рівень
in rebus ukrainicis.

Мені доводилося, як я вже згадував, співпрацюва-
ти з проф. Кузелю при великому українсько-німець-
кому словникові. Через поспіх і воєнні дії, ми не могли
вмістити в ньому всього того матеріялу, що був призби-
раний на карточках. Не було однаке тижня, в якому
пок. Кузеля не приніс би до загальної картотеки слов-
ника нового матеріялу із преси, журналів, наукової лі-
тератури, белетристики, радія, тощо. Кожне слово було
записане з контекстом з поданням автора й місця тво-
ру чи статті й з незабутнім “Кз” на долині в правому
ріжку. Власне сьогодні, коли всі ці матеріяли пропали
через воєнні дії, сьогодні важко сказати точно, скільки
матеріалів мало згадану сигнатуру. На приблизно 100
тисяч карточок у нашій картотеці понад 50 тисяч були
напевно записані рукою проф. Кузелі.

Не-лексикологові важко зорієнтуватися в секретах
праці проф. Кузелі. Та й тут не місце про це широко
розділюватися. Згадаю тільки для прикладу одну спра-

ву. В усіх українсько-німецьких словниках перед нашим зазначувано, що напр. таке *по* — як приrostок (побрести, подарувати, поспівати й т. д.) має перфективну функцію й на цьому кінець. А Кузеля перший завдав собі труду власне попоперекладати всі слова з приrostком *по* — і показалося, що цих функцій більше. Цим він промостиив у нашій лексикології шлях для всіх інших українсько - іншомовних словників і, здається, годі собі в майбутньому уявити автора українсько-англійського, українсько - французького чи інших словників, який міг би пройти мимо тих здобутків української лексикографії, що їм промощував шлях покійний Кузеля.

* * *

Щоб ушанувати покійного Голову, НТШ приготовляє науковий збірник його пам'яті. Матеріали збирає й редактує доц. д-р Вол. Янів. Уже наспілі надзвичайно цікаві й вартісні зголосення й збірник теж частинно забезпечений фінансами. Буде це безперечно тривалий пам'ятник сл. п. Кузелі в науці. Другий пам'ятник, потрібний уже тепер для щоденного вжитку, головно в по-воєнній Німеччині, це наш українсько-німецький словник. В Європі є на нього зростаючий попит і треба б до конче знайти мецената, який допоміг би перевидати (хоч би фототипічно) цей словник. Проф. Кузеля, як би жив сьогодні, напевно шукав би за способами реалізації цієї справи. Тим то мені, як Його колишньому співробітникові, доводиться заговорити в цій справі публічно. Бо пора на друге видання цієї праці справді “великая єсть!”

В ЛЮРДІ МАС УКРАЇНСЬКИЙ ПРАПОР . . .

Для людей, що вірять у щось у справах їхньої віри немає ніяких дискусій: Їм добре з їхньою вірою, вони сильніші духом, ім попростому легше жити. Що більше — їхня віра, за словами св. Письма, спасе їх; вони в цьому не сумніваються, вони власне в це вірять.

Люрд — місце віри не тільки у своїй генезі, але передусім у своїй традиції. За кілька років (у 1958) Люрд святкуватиме столітній ювілей цієї традиції, традиції віри.

І нічого дивного, що Люрд кожного року, кожного місяця йожної днини відвідує 99,9 відсотків людей віруючих. Іншими словами Люрд — місце прочан, не туристів. І справді, за час моого перебування в цій місцевості (25 й 26 квітня) я майже не помітив людей-спостерігачів, людей, що не помолилися б перед Пречистою в скелі й не пили б цілющої води. Люрд — місце прочан, місце віри й місце справжнього говіння. Суміш мов, народів, рас, людей різної статі й віку, здорових і хворих, вчених і невчених, багатих і бідних, — усе це викликає якесь дивне “несусвітнє” враження й настрій. Серед матеріалістичної пустині нашого віку, серед розгубленості ідей, прямувань і дій, Люрд — справжня оаза духової рівноваги, спокою, мира й . . . власне віри.

Чи ж не вірити тоді в Люрді теж і в себе, у своїх і в світле прийдешнє всіх, кому доля мачухою була на історичному шляху? (“Ой горе тій чайці...”).

* * *

Як сказано, Люрд — місце віри не тільки у своїй традиції, але й у своїй генезі. 18 січня 1862 р. єпископ сусіднього Тарбу, Ексц. Лоранс офіційно видав таку заяву у справі Люрду:

“ми віримо, що Непорочна Діва Марія, Божа Ма-
справді з’явилася Бернадетті Субіру дня 11 лютого
58 року й впродовж дальших днів, у загальному 18
рів, у гроті Массаб’ель коло містечка Люрду; ми ві-
роюмо, що ця з’ява має всі признаки правди й кожен ві-
рунин може вірити в неї як у щось певне...” Це офіцій-
ний акт — “наріжний камінь” Люрду.

З того часу 99,9 відсотків тих, що йдуть до Люрду,
бажають у чудесну з’яву Матері Божої й у цілющість
кордської води. Є багато медичних свідчень про те, що
хворі, каліки, немічні й узагалі фізично упосліджені,
після відвідин в Люрді знову до здоров’я. Цим пояснюється
появність у Люрді маси калік, що приїздять сюди з ці-
єю метою в очікуванні чудесного виздоровлення. Кожне
паломництво привозить із собою певний відсоток хво-
рих і ними піклується, чи то приміщаючи їх в окремо
будованому шпиталі, чи вивозячи добровільно хворих
з ранніх Богослужіння, до пиття води, на купіль, мит-
і, чи врешті на пополудневі й вечірні процесії та bla-
гословення.

Якась дивна психоза огортає людину на вид цих
аспектих церемоній, зокрема ввечері, коли вся площа
перед базилікою й гротою залита морем блімаючих сві-
ч, гомоном дзвонів, молитов і співів і переповнена ат-
мосферою надприродного, магічного... В Люрді треба
бути, щоб його збагнути; хоч з другого боку не мож-
на в ньому затримуватися довше, бо тоді він буденнє,
затитіть на ефектовності “першого враження” й люди
і поволі стає туристом - “спостерігачем”. Тимто май-
же до винятків належать у Люрді прощі довші як три
дні. В часі моого дводенного перебування було в Люрді
вайцарське паломництво й воно там затримається
тільки. Власне цього й досить.

* * *

Крім віри в надприродне, крім відчуття містики, Люрд дає естетичну насолоду. Положений у центрально-західній частині Піренеїв між горами над прозорою річкою, він визначається великою мальовничістю краєвиду й напр. оглядати ввесь комплекс церкви й гrotti з висоти довкільних гір, чи з забудовань місцевого замку (кажуть, іще з римських часів) — це справжня насолода й враження високо мистецької картини, що надовго залишається в пам'яті. Зокрема гарно згармонізований з довкіллям стрілистий готик базиліки й білій колір мармуру, з якого все збудоване: церква, сходи, фігури, будинки.

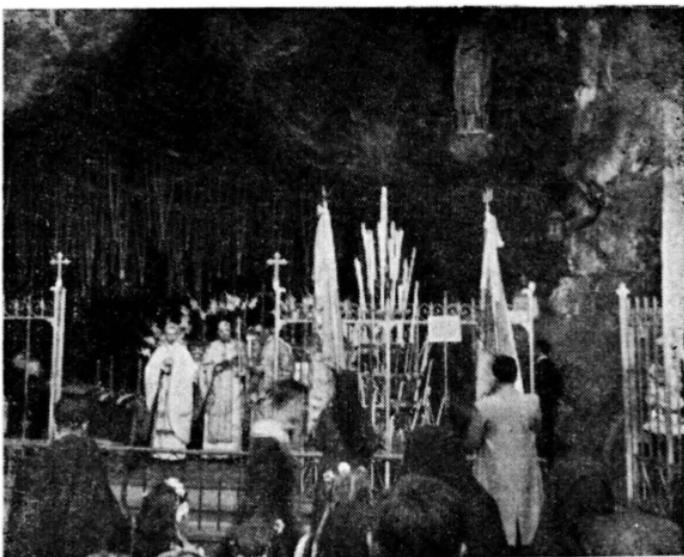
В середині базиліки образи й мозаїки кращих церковних мистців з усього світу. Теж багато прапорів від усіх народів, що висилиали паломництва до Люрду. Є й синьо-жовтий... із золотими написами, зараз за головним престолом; його привезли українські прочани після другої світової війни. Є на ньому й напис у французькій мові, що вказує на те, хто цей прапор склав і в чиєму імені. Отже в Люрді має й український прапор! Не такий, який вивішують кожного ранку перед будинком ОД у Нью Йорку чи в ЮНЕСКО в Парижі. В Люрді — місці віри — має справжній український прапор, символ української віри.

* * *

В колах українських вірян Люрд став найбільш популярний після другої світової війни. Починаючи з 1948 р. українці в вільному світі щороку відвідують цю чудотворну місцевість і залишають по собі не тільки славу добрих прочан, але й певні тривалі сліди свого перебування. Отак напр. українські робітники з Бельгії крім вміщення прапора в 1950 р. вмурували в базиліці (коло бічного престолу ч. 9) таблицю з написом у

французькій мові: “Люрдська Мати Божа, захищай Україну!”.

В бувшому громадському домі при вул. Пті Фоссе — в якому містилася громадська в'язниця, а де мешкали колись батьки св. Бернадетти та з якого мала пастушка вийшла в лютому 1858 р. на першу чудотворну появу Матері Божої, в кімнаті перетвореній на каплич-

ку в правому розі є скриночка, а в ній таблички з поясненнями в різних мовах, між якими можна знайти також табличку з українським написом.

В родинному домі св. Бернадетти на розі бульвару де ля Гrot і вулиці Бернадетти, в якому містився також млин званий “Лякаде”, знаходиться ліжко св. Бернадетти, а на ньому лежить вишитий тризуб із написом: “Ще не вмерла Україна” та “Борітесь — поборете!”

В Люрді є багато музеїв. В одному з них, при вул. де ля Гrot ч. 70, званому музеєм “Релігійних Скарбів”

знаходиться колекція різних образів з чудотворними іконами Матері Божої. В кімнаті ч. 2 міститься збірка українських образців Матері Божої, що їх з нагоди місяця травня репродукував свого часу на своїх сторінках щоденник “Америка” — орган “Провидіння”, Союзу Українців Католиків в Америці. Цю збірку передала музеєві Спілка Українських Робітників із Бельгії.

Та найкращі експонати прикрашують місійну виставку, що примістилась в спеціально збудованих павільонах вгорі за базилікою. На одному з павільонів видніє напис: “Мовчазна Церква”. При вході висить карта, на якій відмічено країни переслідувані Москвою. Між тими країнами центральне місце займає Україна, представлена в своїх етнографічних границях. Побіч римських катакомб, цирку Нерона, в'язниці кардинала Міндсенті, народного комуністичного суду над китайським католицьким священиком, сковку для втікачів, розміщено на стінах таблиці й діяграми з 12-ти країн, де католицькі церкви перейшли в підземелля. З усіх переслідуваних країн найбільше місця присвячено Україні. Знаходяться там світлини всіх українських владик-мучеників, статистичні дані про стан знищення українських Церков, дереворити видані ОУН в Україні та УПівніцькі фотознімки з Богослужби в лісі, похоронів, св. Причастя та спільногого Свяченого.

В одному з чергових павільонів є цінна й багата збірка пам'яток, присвячених вшануванню 1000-ліття християнства в Україні.

Крім того в різних місцях Люрду та його околиці легко можна зустріти на кожному кроці звичайно незугарно повиписувані прізвища українських прочан.

Перед від'їздом з Люрду кожний українець відвідує при вулиці Сент-Марі побіч Панорами “Українську

Хату" (що її фірмує п. Генрі Mac), в якій симпатична співвласниця й продавчина п-ні Віра Шипіль зі Сумів біля Полтави обдаровує своїх земляків пам'ятками з Люрду*).

УКРАЇНСЬКА КНЯЖНА У ФРАНЦІЇ ПЕРЕД 1000 РОКАМИ

В 1682 році французький учений Менестріє знайшов у монастирі цистерсів під Парижем, тоді в селі Вільє, сьогодні в частині Парижа з тією назвою, наробну плиту, на якій була представлена жінка з короною на голові і з написом: *Hic jacet Domina Agnes, uxor quondam Henrici Regis . . .*

Куди ділася ця плита — невідомо, треба б іще за цим пошукати. Однаке тим не менше певне є, що вона відноситься до нашої Анни Ярославни, відомої як "Анна Рына" — жінки французького короля Генриха I.

Анна Рына — як відомо — одна з дочок великого київського князя Ярослава Мудрого "тестя Європи" — була заміжня за Генрихом I. За свідченнями численних французьких літописців вона була одною з визначніших жінок, які колинебудь були на французькому престолі. Тільки своєю молодістю була зв'язана вона з Києвом і Україною, бо з виїздом із України про неї не згадують наші літописці; тим менше займалися вони нею

*) Не вважаючи на щорічні прощі українців до Люрду, про них пишеться мало в українській пресі. Найкращий досі огляд українських пам'яток у цьому місті дав Я. Пришляк у статті "Українка в Люрді", "Америка", ч. 150, Філадельфія 1955 та "Вісті" ч. 176 (8). Брюсель 1955. Ці статті лежать в основі нашого огляду українських слідів у Люрді. Світлину завдячуємо д-рові Б. Казимири з Едмонтону.

у Франції. Деякі французькі історики писали навіть про те, що її рід походить з французького дому Roucy — бічної лінії Гуго Капета!

Ясна річ, що кожному українцеві цікаво знати, яка була доля нашої київської княжни по переселенні з України до Франції, що дала вона новому окруженню, які сліди залишила по собі, чи зберегла свої національні черти, як довго жила, де й коли померла і де її похоронили. Щоб дати відповідь на ці всі питання треба звернутися до основних джерел того часу, які не все можна найти в бібліотеках.

Дата народження Анни Ярославни не згадана в наших літописах, але за французькими свідченнями про рік смерти Генриха I і часу, в якому вона стала вдовою, можна приблизно означити її як рік 1034. Перша умова про заручини Анни Ярославни з Генрихом I, французьким королем, відноситься до 1044 р. Від того року Анна уважалася за жінку Генриха I., хоч їй могло бути тоді тільки 10—11 років. "Шлюбні переговори" — сватання Генриха відбувалися через його посольство і хоч шлюбний договір був уже тоді важний, все одно переговори продовжувалися і в р. 1049 приїхало в Київ нове посольство, в якому крім світських достойників були єпископи мельденський Вальтерій і каталонський — Рогерій. Посольство приїхало до Києва восени 1049 р. і задержалось до року 1050 у зв'язку із зимовою порою і важким переїздом.

В квітні 1050 р. померла княгиня Ірина, жінка Ярослава і мати Анни, і сам шлюб відбувся в Парижі тільки в 1051 р., а в 1052-му народився в них син Філіп. Крім Філіпа були в них ще два сини: Роберт і Гуго, а також дочка незнаного імені. Їхнє подружнє життя було щасливе, тільки тривало 10 років, бо в 1056 р. Генрих помер. Анні Рыні було тоді 25 років, а хоч старшо-

му синові Филипові 8, він був коронований ще за життя батька. Його опікуном назначив Генрих мужа своєї сестри Аделайди, графа нідерляндського — Балдуїна. Однак це викликало невдоволення в королівській родині, тому що Балдуїна підозрівали в намірах обмежити права матері — королеви. Положення Анни було важке, тому після закінчення жалоби вона вийшла вдруге заміж: за графа Рудольфа Крепі. Він помер в 1074 р. Між матір'ю і сином — королем були постійно гарні взаємини. Філіп помер 1108 р.

Не маємо ніяких документів, щоб доказати, яким актом Анна була обрана співлодаркою свого сина, але маємо документи, на яких під підписом сина слідує: “*Agnia Dei gratia francorum Regina*”. Перший з таких підписів відноситься до 1060 р., а за ними слідують старші, навіть з 1075 і пізніших років. Є й підписи кирицею: “Анна Рына”.

Після смерті Генриха Анна Ярославна вибрала своїм місцем перебування Сен-Сен-Луї. В церкві, що її вона побудувала, знаходився навіть її портрет, з якого точна копія збереглася з XVII в. Її нагробник знайдено теж шайно в 17 ст. під Парижем у монастирі Вільє. Варто було б поцікавитися, куди він дівся й де тепер зберігається.

* * *

Як ми вже згадували в попередніх розділах, у Парижі багата україніка. В “Слов'янській” бібліотеці при вул. Севр є комплект перших томів “Київської Старини”. В томі 9-ому за 1884 рік (стор. 555—60) є окрема стаття з портретом Анни Рыни і ми дозволили собі переказати повище її зміст. Раз тому, що сам журнал тепер єдині зможе знайти на Заході, подруге ж і тому, що в цій статті подані цікаві подробиці, про першу українську емігрантку в Франції з-перед 1000 років.

6. А Н Г Л Й.

УКРАЇНКА В БІБЛІОТЕЦІ БРІТІЙСЬКОГО МУЗЕЮ

Загально відомо, що Бібліотека Брітійського Музею в Лондоні — одна з найбільших не тільки в Європі, але в світі взагалі. Її книжний фонд обхоплює понад 5 мільйонів книг, коло чверть мільйона рукописів, понад 10 тисяч стародруків (т. зв. інкунабулів), багато map, і ін. матеріалів. З уваги на цінні збірки не позичає книжок до дому й вони доступні для дослідників у великій читальні, до якої вхід дозволений тільки за окремою перевіткою. Нічого дивного, що ця читальня (до речі: знамено вивіндувана в технічне устаткування) — це справжній центр наукової праці й “рай” для дослідника. Єдине, що вражає в загальному порядку: час, коли бібліотека відчинена. Це не Вашингтон, чи Нью Йорк, де можна працювати до 10-ої ввечері, це приблизно Париж, де в 5-ій годині зачиняють читальню й відсилають користувачів “додому”; часом у розгарі праці й насолоді творчості..... Европа не спішиться, має час. Може це й краще...

В Бібліотеці Брітійського Музею велика збірка орієнタルних книжок і найбільша в Англії колекція славікі, в тому й україніки. Тяжко в короткій статті подати вичерпні дані про українські книжки в цій бібліотеці. Та й не відомо точно, скільки їх. Не тільки тому, що ніхто досі систематично не працював над описом цієї україніки (у нас більше прив'язується ваги до малої й великої “політики”, а на конкретну працю, ані часу, ані грошей немає!), але ще й тому, що українські

книжки в каталогах порозкидувані під авторами, а теж і під містами, де виходили, і під "Ukraine" і під "Russia", і під "Slavonic" і т. д. Тимто розібратися в каталогах Британського музею зразу не так легко, зокрема коли йде про серійні, чи періодичні видання. Найновіша література (підсоветська й еміграційна) зібрана під галузом "Україна". Старші видання під "Ruthenia", "Galicia", "Russia", "Slavonic", а зокрема під містами, де вони появлялися, отже "Київ", "Львів", "Харків" і т. д. Українські видання в Канаді знаходяться під "Вінніпег", "Торонто" і т. д., в ЗДА під "Нью Йорк", "Філадельфія" і т. д. Це все, розуміється, в додатку до авторів, бо звичайно під автором можна знайти всі його праці. Власне їх тут починаються деякі труднощі, зв'язані з транслітерацією українських прізвищ. У цілому світі в бібліотеках уже вироблені правила щодо передачі слов'янської (кириличної) абетки їх вони, на жаль, дуже неоднозначні. Немає якоїсь одної інтернаціональної системи. В Британському музею обов'язує щодо цього книжка: "Rules for Compiling the Catalogues of Printed Books, Maps and Music in the British Museum", видана в Лондоні в 1936 р. На стор. 54 цієї книжки подано російську й українську абетки та їх англійську транслітерацію. Едина різниця, яку автори цієї транслітерації завважили між обидвома азбуками, це різниця в "г" (українське "г", російське "г") та додаткова буква "г" для української абетки. Коли йде про українське "и", то його передається буквою "і" так само як "i" та "ї". На цій основі напр. такий (фіктивний) титул як "Вісти з України видані в Україні" виглядатимуть у каталозі Британського музею як: "Visti z Ukraini vidani v Ukrainsi", себто без основного зрізничкування двох відмінних українських звуків і літер "и" та "ї". Тим самим усі наші

“Грицаки”, “Грицаї” і т. д. будуть в Лондоні “Гріца-ками” й “Гріцаями”, бо... так хочуть правила з 1936 року. Я мав довшу розмову на цю тему з урядовцями слов'янського відділу, але бачу, що в цьому не єхня вина, а мертвої традиції ще з початків бібліотеки. Правда, титули книжок друковані в оригінальній формі гражданкою, без ніяких змін і це великий плюс при всій історії з транслітерацією.

Думасмо, що формальні недоліки в транслітерації, включно з термінологією “Ruthenian”, що її можна зустрінути під українськими гаслами*), йдуть на конто теж і українців та українських організацій в Англії, що не поцікавилися близче цією справою. І тут знову нагадується Гайдельберг та українська акція у справі україніки в тамошній університетській бібліотеці. Як я вже згадував у попередньому розділі, тепер україніка в цій бібліотеці правильно класифікована й правильно транслітерована завдяки українським заходам із 1946 - 8 рр.

Щодо цікавіших книжок у Брітійському Музеї, то тут на першому місці треба згадати видання “Кобзаря” Т. Шевченка з 1840 року, здепоноване після війни українськими скитальцями. Велика цінність бібліотеки — українські видання з 19-го віку, як напр., праці Срезневського, М. Максимовича (пісні 1827, 1834, і ін.), П. Куліша (напр. його праці про Гоголя), Костомарова (повне зібрання творів 1903 - 6); Т. Шевченка (крім “Кобзаря” 1840, “Кобзар” із 1860 р., рос. переклад “Кобзаря” з 1867 р., т. зв. празьке видання з 1876 р., женевське з 1881 р. і інші, новіші), В. Антоновича (монографії й статті) його ж на спілку з Драгомановим:

*) Приємно було почути від п. Банкрофта, що цю термінологію вже тепер закинено й вживається правильної “Ukrainian”, почавши з 1948 року.

“Істор. пісні українського народу” (Київ 1874), “Труди” Чубинського (1876) й багато інших. Із старших видань варто відзначити: “Лексикон” Памви Беринди (Кутейнське видання з 1653), славну “Острозьку Біблію” з 1581 р., Київську з 1751 й 1779 рр. і “Букварь язика славенска” (Вильно 1640), “Грамматіку албо складеніє письмена” (Вильно 1618) та інші. Тут треба відмітити надзвичайно симпатичне явище, а саме передачу титулів усіх старих друків з найменшими палеографічними подробицями, кирилицею, з паєрчиками, скороченнями тощо. Це велика бібліофільська педантія, яка дуже позитивно свідчить про управу бібліотеки.

Як ми вже згадували, в бібліотеці досить велика кількість українських періодичних видань. Отак напр. є таке рідке сьогодні видання як “Український Вісник” з Берліну, є багато еміграційних журналів і газет, а з Канади “Український Голос”, та “Канадійський Фармер”. Ці останні зберігаються в окремому спеціально для преси збудованому приміщенні досить далеко від центру міста (т. зв. Коліндейл). (Цікаво при цьому відмітити, що з Вінніпегу приходить сюди теж і “Фрі Пресс”, останні числа є з 1953 року!).

На окрему увагу заслуговують у Британському музею рукописи й стародруки. Однаке ця справа вимагає окремого досліду й треба б його колись перевести. Та й узагалі, добре було б подбати про опрацювання українського не тільки в Британському музеї, але в Лондоні та в Англії. Немає кращої теми для наших молодих науковців, а зокрема стипендистів КоДУС-у, як власне опрацювати цю ділянку українсько-англійських взаємин. На жаль, у Лондоні бракує другого проф. Борщака й ця ділянка занедбана зовсім. Чи буде колись краще? Треба сподіватися, що так!

Лондон, 11 червня, 1955.

ЛОНДОНСЬКА БІБЛІОТЕКА ТА ЇЇ УКРАЇНІКА

Широко відома у світі Бібліотека Брітійського музею в Лондоні відсуває в тінь усі інші колекції не тільки в Англії, але й у самому Лондоні. Тим не менш власне в деяких інших бібліотеках можна знайти теж цікаві рідкісні видання з україністики й про одну з таких бібліотек хочемо згадати на цьому місці. Є це "Лондонська Бібліотека" (London Library) заснована в 1841 році. Вона тепер налічує понад 600 тисяч книг. Цікава ця бібліотека передусім тим, що до неї мають вступ тільки члени, які платять наперед річну вкладку. Інші мусять платити вступ, зн.стати "тимчасовими членами".

Нас цікавила передусім українська збірка в цій бібліотеці й ми відвідали її 10 червня. Ввічливий бібліотекар м-р Гіллям не тільки дозволив нам користуватися каталогами, але ще й давав потрібні інформації про саму бібліотеку та її влаштування.

Найцікавіше й найцінніше, що знаходиться в цій бібліотеці — це річники "Київської Старини", яких м. ін. немає ані в Брітійському музею, ані в інших бібліотеках Англії. На жаль, цей журнал не комплетний, є тільки томи 1 — 19 за роки 1882 — 87. (з пропуском двох перших випусків 1882 річника); є окремо виданий відбиткою з К. Старини "Дневник Ханенка" з 1727 — 53, та деякі інші окремо видані статті, як напр. В. Антоновича, Сумцова й ін.

Лондонська Бібліотека має друкований каталог аж до найновіших часів. Українські прізвища в ньому транслітеровані за системою Брітійського музею, про яку ми вже згадували в попередній статті. Назвемо деякі з книжок, що зберігаються в цій бібліотеці, головно такі, яких немає в Бритійському музею. Окрім стойть напр. третє видання (Кулішеве) Шевченкового "Кобзаря"

(Петербург 1860) : воно заслуговує на спеціяльне відмічення, бо його, здається, поза Лондонською Бібліотекою та Брітійським Музеєм, немає ніде інде в Англії.

Інші цікавіші книжки з українознавства це "Древности Украины" (1905); "Опыт русско - украинского словаря" М. Левченка (1874), "Народний пісенник" В. Александрова (1887), "Дзвін" і "Позичена Кобза" П. Куліша (1893, 97), "История Малой России" Д. Бантиша - Каменського (1882), тощо.

Із новіших видань тут зберігаються передусім англомовні публікації Українського Конгресового Комітету, та іншомовні видання української еміграції. Багато їх немає. Немає теж і канадійської україніки. (Користуючи з нашого перебування в Лондоні, ми передали до цієї бібліотеки деякі видання УВАН з Канади, обіцяючи переслати їй інші дещо згодом).

Україніка в каталогах Лондонської Бібліотеки затягнена під "Україною"; тільки в одному випадку є відсилач до "Малоросії" (який — до речі — хтось уже перекреслив олівцем!). Тільки деякі книжки, здебільшого україніка друкована російською мовою, віднесені до "Росії" і там їх треба шукати.

В протилежність до Бібліотеки Брітійського музею, Лондонська Бібліотека відважилася почати з 1950 року картковий каталог: абетковий і предметний. Тимто шукати нової україніки (після 1950 року) в ній дуже легко: вся вона на карточках, включно до найновіших поповнень, головно советськими виданнями та російськими перекладами сучасних українських письменників під Сovетами.

В обидвох бібліотеках зн. у цій та в Брітійському музею є одна книжка, про яку ми хотіли б написати дещо більше. Це мало відома збірка українських народних пісень Амвросія Метлинського п. н. "Народные

южнорусские песни", видана в Києві 1854 р., отже понад сто літ тому. Згадати про неї треба не тільки тому, що українське громадянство (головно наші етнографи) по-минули мовчанкою її сторіччя минулого року, але ще й з інших причин. Як відомо, збірники пісень Цертелєва (1819), Максимовича (1827), Срезневського (1833), Жеготи Павлі (1839) не вичерпали всього багатства українського фолклору. Власне збірка Метлинського з-перед 100 років подає здебільшого пісні, яких немає в по-передніх виданнях. Їх усіх 400. Це одне. Друге, це записи, що їх — як Метлинський каже — "сообщил" — Микола Гоголь в першій половині 19-го століття. Метлинський подає їх кілька. Записи ці в чистій народній українській мові, мають вагу остільки, що показують наявно, які пісні Гоголь мав у своїх матеріалах,* — по-друге ж вони можуть служити як ще один наявний доказ на те, що Гоголь вживав і української мови. Так чи сяк книжка Метлинського — цінна збірка українського фолклору й відрядний факт, що вона зберігається аж у двох примірниках у Лондоні. З уваги на рідкісність цього видання варто б передруковувати деякі з пісень у записі Гоголя.

Лондон, 11 червня, 1955.

ПЕРЕД ЮВІЛЕЄСМ ВИЗНАЧНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВЧЕНОГО В ЛОНДОНІ

Відмінно від Мадріду, Мюнхену, Парижу — Лондон визначається повним браком хоч би одної загально-української установи, інституції, чи організації, де б Ви могли промовити "до всіх". Український Лондон — по-

*)З передмови Метлинського до цієї збірки (стор. 10) виходить, що Гоголь "записав" їх правдоподібно в Полтавщині й "доставив" Метлинському в рр. 1832-34.

шухлядкований на - "івців" і одні " - івці" до других не підуть і не зійдуться разом. У Мюнхені можна було зійти ся з усіми напр. у мурах університету — УВУ, в Парижі в раттаках Академічного Т-ва чи НТШ, в Мадріді й Лювені в студентських осередках; у Лондоні ні одного, ні другого, ні третього немає. Залишилися дві дороги — або влаштовувати зустріч із кількома "українськими громадянствами", або, шануючи ідею "єдності", зре-зигнувати з цієї зустрічі й приватно відвідувати поодиноких людей. Я вибрав це друге й насамперед відвідав у Лондоні проф. Вадима Щербаківського, сеньйора наших науковців на еміграції, тепер 80-літнього "приватного зченого", що — до речі — частіше бував в бібліотеці Британського Музею, як у себе в дома при вул. Лінден Гарденс. Мені здається, що проф. Щербаківський — один із рідких, власне дуже небагатьох, українських учених, супроти яких українське громадянство вив'язалося без закиду. В 1951-ому році "Союз Українців у Великій Британії" спровадив його до Англії, забезпечуючи йому прожиток і — що найголовніше — даючи йому свободну руку в продовжуванні його наукової праці. Цей останній момент дуже важливий, бо в нашій дійсності були і є випадки забезпечення старости науковцям, але в таких ситуаціях до рідкостей належали й належать щасливці, до яких не можна віднести народної мудrosti: "на чиєму возі їдеш, того й пісню співай". (Відома річ, українці нарід співучий, отже пісень у нього багато: і церковних і суспільно - громадських, усяких пісень багато...) Проф. Щербаківський співає свою пісню: працює над новим виданням книжки: "Формація української нації" (що — як відомо — вийшла була в Празі у видавництві Тищенка в часі війни й скоро розійшлася). Для другого видання проф. Щербаківський бере до уваги найновіші наукові здобутки археології, передistorії, етнології, оно-

мастики й мовознавства. З молодечим захопленням він розказував мені 8. 6. про свої нові погляди на походження Русі, на протоіндоевропейську й праслов'янську добу в розвитку народів сх. Європи, а зокрема українців. Припадково розмова зійшла й на . . . "Новий Шлях" і статті, що друкуються на його сторінках. Шан. професор уже має готову статтю на цю тему. Не знаю, чи крім проф. Пастернака буде хто інший задоволений із цієї статті, але не хочу випереджувати фактів . . . Нарешті почуємо сенейора наших спеціялістів у цих справах.

Проф. Щербаківський за кілька місяців закінчить свій вісімдесятій рік. Ми чули на еміграції багато про ювілеї різник наших заслужених. Де-то святкую їх систематично кожних 5 років . . . і має вже вироблену "ювілейну" традицію. Мені відомі тільки два випадки, де ювіляти рішучо висловилися проти відзначування їхніх роковин: проф. Р. Смаль - Стоцький ("Боже Вас борони, я ж маю ще почуття гумору!") і проф. Щербаківський. При вродженні скромності цього вченого все ж таки думаємо, що українство з свого боку відзначить якось його 80-ліття, бо це ж вік, до якого не кожному з наших інтелектуалів доводиться дожити. Проф. Щербаківський добре держиться, здоровий, оптимістично настроєний, вдоволений із своєї праці й журить тільки одним, а саме недостачею наукового доросту в українстві, а зокрема в ділянках, у яких він працює.

Як я вже згадував, проф. Щербаківський звичайно перебуває в бібліотеці Британського музею. Він там має своє місце, зарезервовані книги й журнали й всеціло віддається улюбленим студіям. Далекий він тепер від еміграційних антагонізмів Європи, від сварок, амбіцій, невзгодин, погоні за славою, чи матеріальними засобами. Він "на емеритурі" в Англії, на добре й чесно засłużеному хлібі. І як учений і як патріот він уже зробив ба-

гато й тепер має повне право попрацювати для свого власного вдоволення, хоч — ми того певні — його праця матиме значення не тільки вузько - особисте, але й загально - національне. Сенйорові нашої науки, невтомному організаторові нашого наукового життя на еміграції, гарячому патріотові не на словах, а на ділі — проф. В. Щербаківському бажаємо доброго здоров'я, довгого віку й дальших наукових здобутків у доповненні до тих, які він уже осягнув своєю посвятою працею в дотеперішньому житті !

Лондон, червень 1955.

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ ІЗ ОКСФОРДОМ.

Оксфорд — старе університетське місто між Лондоном і Бірмінгамом належить до типу міст “з обличчям”. Як відомо, це інтелектуальний центр багатьох оди- ниць і генерацій і вони в тій чи в іншій формі засвідчили це в історії міста: один збудував бібліотеку (й тому вона називається “Бодлейська бібліотека”), той вибудував музей (і тому це “Тейлоріянум”), інший іще інше. В Оксфорді люди думають про вічне й живуть ним. “Оксфордський акцент” слідний не тільки в мові, але в способі життя, в манерах, навіть у думанні. Тут розуміють і цінять науку й наукову працю.

В українських інтелектуальних колах Оксфорд перед півстоліттям, а зокрема при кінці 19 віку, був більш відомий, як напр. тепер. В рр. 1870—1909 професуру славістики (першу тут взагалі) займав визначний учений і культурний діяч, W. K. Morfill. Він живо цікавився літературним і науковим життям слов'ян, а в тому й України, писав про Шевченка, а навіть перекладав деякі

його твори. В одній із книжок вдалося мені (13. VI.) найти закладку, а на ній власноручно написаний переклад Шевченкового “І день іде, і ніч іде” пера власне проф. Морфілла. Думаю, що матиму змогу на іншому місці оголосити цей переклад і взагалі подати характеристику зацікавлень україністикою цього вченого. Тут тільки відмічу, що проф. Морфілл уживав дуже своєрідного терміну для визначення українців. Збаламочений тодішньою термінологією таки наших земляків (Желехівського словник: “малорусько-німецький”, Огіновський: “студії з рутенської мови”, Грінченко: “український”) він уживав по-англійськи таких синонімів: “Malo-Russian, or Ruthenian, or Ukrainian”. Таке напр. на “Очерках історії української літератури” І. И. Петрова видніє нотатка Морфілла: “Essays on the history of Ukrainian, or Malo Russ. literature”. Подібне зустрічається й на інших книжках у його бібліотеці.

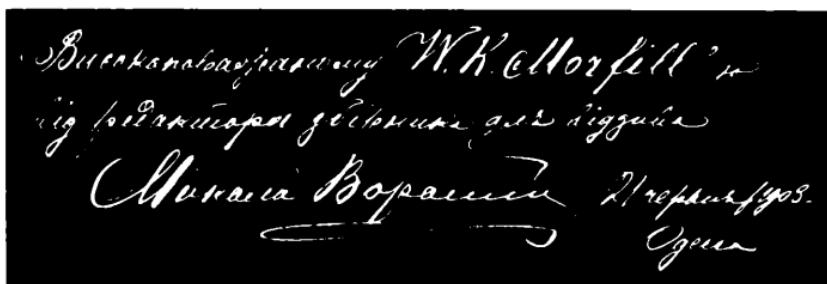
Як уже згадано, Морфілл перекладав Шевченка. Він це робив не для розваги, чи з естетичних спонук, а попростому для ілюстрації характеру Шевченкової (та й української) поезії взагалі. Це видно напр. з його критичної статті-рецензії на працьке видання “Кобзаря”, поміщеної в “Вестмінстер Рев’ю” з 1880 р., де він дав переклад початку Шевченкового “Заповіту”.

“Колекція Морфілла”, тобто його приватна збірка книжок тепер приміщується в Тейлоріянумі. Є в ній багато українських видань з тієї доби, які він набував у часі своїх поїздок по сх. Європі, або таких, які йому присилали наші земляки. На кожній книжці чи брошурі зазначено дату набуття її та підпис: W. K. Morfill. Брошюри оправлені разом під титулом “Slavica” обхоплюють кільканадцять томів (35).

На книжках, пересланих Морфіллові, є багато дедикацій в цьому ж від українців. Найбільше їх пере-

слав Мих. Драгоманов. Вони писані різними мовами. Є дедикації у французькій, англійській, українській чи російській мовах. Наведемо одну з них писану по-українськи т. зв. "драгоманівкою": "Високоповажаному Добродію Профессору Морфілльу од автора — М. Драгоманов" (— це на комплекті "Громади", Женева 1878). На відомій збірці українських історичних пісень В. Антоновича і М. Драгоманова видніє напис: "Профессору Морфілю въ знакъ уваженія отъ издателей" 26 augusta 1874.

В Морфілловій колекції є дедикації теж і інших українських діячів із кінця 19 сторіччя й початку 20-го. Отак напр. Микола Вороний, пересилаючи йому з Одеси збірку-антологію української поезії під наголовком "З над хмар і з долин" (1903) писав "Високоповажаному W. K. Morfill'ю від редактора збірника для відзива".

В. В. Лесевич пересилаючи йому свою працю про Е. Гребінку (1899) помістив таку дедикацію: "Многоуважаєму Профессору Морфілю на добрую пам'ять отъ искренно преданного автора" 901, VI, 30. А на першому томі "Писань" Б. Грінченка читаємо: "Високоповажаному Добродієві В. К. Морфілеві з великою шанобою — автор".

Всі ці підписи й дедикації свідчать про те, що перед півстоліттям Оксфорд був для тодішнього українського культурного світу більш відомий, і з ним було більше зв'язків, ніж тепер. Як не як, але мені було дуже дивно, коли я не знайшов на полицях цієї бібліотеки новіших українських видань, не то з дедикаціями, але взагалі як бібліотечних позицій. Єдина “Ономастика” й “Славістика” УВАН з Вінніпегу знаходиться тут у комплектах. Нічого й дивного, що бібліотекарі, а зокрема ж симпатичний д-р І. Сіммонс, з яким я від давна вів листування, вможливили мені негайно працю й доступ “до джерел”. Як би не це, то замість 3 днів я мусів би сидіти в Оксфорді принайменше з тиждень, щоб здобути той матеріял, який мені був потрібний. Не можу при цьому не згадати однієї несподіванки, а саме подарунку “Кобзаря” з 1876 р. з дедикацією Сіммонса. Був цей рідкий примірник у фонді дуплікатів і мені пощастило його отримати “на спомин”.

В Оксфорді багато цікавих речей. М. ін. тут діє крім Сіммонса, живо зацікавленого українікою, проф. Борис Унбегавн, відомий славіст і великий прихильник української науки. Це власне УВАН у Канаді видала в 1953 р. одну з його праць. Він м. ін. знає українську мову й міг би викладати її, якби було кому... На 120 студентів славістики у минулому році не було ані одного україніста, отже викладів на цю тему не було.

Та чи це тільки в Оксфорді?

* * *

В Бодлейській Бібліотеці (Bodleian Library) у відділі рукописів в Оксфорді зберігається (під ч. 187) один із цікавіших рукописних словників — із першої половини 17 ст. Є це “Гептаглот” невідомого автора; в ньому під латинськими гаслами подано переклади — грецькі, турецькі, татарські, вірменські, українські (“слявоніко

сев руссіко") і румунські ("валяхіко сев молдавіко"). Цей словник важливий тим, що в ньому українська мова в 17 ст. репрезентувала слов'янський мовний світ і — видно — була зрозуміла для всіх, коли її введено в попліглотний словник. Я мав у руках цей рукопис дня 14 червня й можу ствердити, що він збережений у дуже доброму стані, писаний чітким письмом, місцями має транслітеровані українські слова латинкою, з чого можна судити про їхню вимову (напр. на стор. 15 тим самим письмом і чорнилом: "помагати", а під ним "ротагатy"). Рукопис писаний на папері "ін фоліо" в трьох різних форматах (найменший — ст. 1—13; найбільший — стор. 14—90 і середній — стор. 90—187).

Про цей рукопис уже відомо в науковій літературі. Писали про нього Сіммонс і Унбегавн на сторінках "Оксфорд Славонік Пейперс", після чого я дав інформацію в "Новому Шляху", яку передрукувала "Українська Думка" в Лондоні, а теж і в скороченому виді інші українські журнали й часописи на еміграції. Згодом я провадив листування з Лондоном у справі фотокопії, бо хотів близьче познайомитися з цим рукописом. Таку фотокопію зробила щойно в минулому році "Школа Слов'янських і Східно-Європейських Студій" при Лондонському Університеті для п. В. Свободи, який пише докторську дисертацію на тему українського матеріалу в згаданому семимовному словнику. Керує працею проф. В. К. Матьюс у Лондоні. Треба думати, що праця Свободи увінчується успіхом і цього ми йому щиро бажаємо. Між іншим проф. Матьюс як керівник і сам Свобода як автор погодилися злагодити українсько-латинський словник на основі латинсько-українського тексту цього рукопису й переслати його для публікації в "Славістиці" в Вінніпезі.

ТАМ, ДЕ РОДИВСЯ І ПОМЕР ШЕКСПІР

Стратфорд над Ейвоном — маленька місцевина між Оксфордом і Бірмінгамом в Англії, втішається міжнародною славою. Зокрема Стратфорд дорогий серцю кожного англійця. Тут народився, частинно жив і помер Вільям Шекспір, (1564—1616) — велетень світової літератури, драматург, поет і філософ. Дня 23 квітня кожного року в Стратфорді велике свято, в цей (згаданий) день народження й (певний) день смерті поета, місто вкрашається прaporами різних націй, приїздять представники амбасад, установ, організацій і всі вони беруть участь у церемоніях, поході від дому народження Шекспіра при вул. Генлей до місця поховання — церкви Пресв. Трійці над річкою Ейвоном. При цьому складають вінки, беруть участь у виставах Шекспірових творів у місцевому пропам'ятному театрі, тощо.

Ми не мали зможи бачити ці церемонії, відвідуючи Стратфорд, дещо пізніше (14 червня). Тим не менше, удалось нам ствердити, що напр. Канада була в 1955 році заступлена на цьому святі. Як виходить із пляну, канадійський прapor маяв на одному з чолових місць, а крім нього був іще окремий прapor від міста Стратфорду в Онтаріо. Українського прaporу, чи делегації в пляні походу не згадується... Так само в бібліотеці при домі народження, в якій колекціонують видання Шекспіра й переклади його на різні мови, немає дослівно ані однієї української книжки, ані брошур! Як заявив мені м-р Елліс — бібліотекар, вони не купують шекспіріяни — всі книжки в бібліотеці, це куртуазійні жести - пожертви видавців, чи теж авторів, деякі навіть з дедикаціями.

Як сказано, української шекспіріяни в Стратфорді немає. Не тільки в бібліотеці при домі народження, але

й у більшій від неї (10 тисяч томів) бібліотеці при Шекспіровому театрі, чи врешті в підручній бібліотеці Інституту Шекспіра в Стратфорді. Ані одної книжки з будь-що-будь багатої шекспіріяни в українській мові! Ми вже не говоримо про праці про Шекспірову творчість, але про звичайніснікі переклади шекспірових творів, ось хочби широко відомі "Шекспірові твори", які "мовою українською поперекладав" Панько Куліш у другій половині мин. століття. Немає перекладів Ю. О. Федъковича, немає Старицького, Франка й інших. Правда, цей останній "багатогранний" ерудит і культурний діяч не багато видав із своїх перекладів Шекспіра — більшість ще й досі в рукописах у його архіві у Львові, як ось напр. "Венеціянський купець", сонети, тощо. М. Шаповалова, що останньо багато попрацювала над Франковими перекладами Шекспіра у Львові, подає точні дані, не тільки про переклади самі, але й про редакцію й працю Франка над Кулішевими перекладами (пор. "І. Франко, Статті й матеріали", Львів 1949 р. стор. 49 - 62). М. ін. вона наводить цікаві подробиці з перекладу "Гамлета" (стор. 53), в якому Франко змінив текст Куліша. Ось обидва переклади одного місця:

Шекспір:

"O, what a rogue and peasant slave am I!"

Куліш (оригінал):

"О, що я за козак, за гайдамака!"

Франко (zmіна Куліша):

"О, що за ледар, що за підлій раб я!"

І справді, чому б Гамлет мав себе називати "козаком - гайдамакою" при специфічній настанові українського читача до цих понять?

Подекуди маємо різні стилістично-образові підходи обидвох перекладачів Шекспіра. Як приклад можна порівняти одне й те саме місце.

З комедії “Міра за міру”:

Куліш (оригінал):

Геть від мене з своїми устами,
Що так солодко вміють манити,
І з очима, що ранком блищали,
Ранок досвітком вміли дурити.
А мої поцілунки, верни, о верни їх!
Се печаті кохання, та горе, непевні.

Франко (оригінал):

Геть, о геть уста ті скорі,
Що так любо присягали,
І то очі, ранні зорі,
Що не ранок віщували!
Лиш віддай мої цілунки,
Дай назад
Сю печать моого кохання,
Твоїх зрад.

Для повноти пригадаємо Кулішеві переклади, що вийшли у Львові у видавничій спілці в 1900 році: “Приборкане гоструха”, “Макбет”, “Коріолян”, а в 1901: “Юлій Цезар”, “Антоній і Клеопатра”, “Багацько галасу знечев’я”, “Ромео та Джулієта”. Франкові переклади досі ще не друковані.

Подаємо один із рукописних перекладів Франка, що його оголосила в згаданій статті з 1949 р. Шаповалова.

* * *

СОНЕТ 28

І як же щастя знов мені зазнати,
Коли пропали ліки супокою,
І муки дня не хоче ніч втишати,
День мучить ніч, а ніч його чергою.

Коли враги відвічні, ніч і день
Зв'язались, щоб валити мене стражданням,
День працею, ніч сумом і риданням,
І труд мій час розділює лишень.

Дню лестячись кажу: який ти гарний,
Сам украша його, як стане хмарний,
І ніч лещу, як в небесах не стрітиш

Ні зірки, сам ти всю її освітиш,
Та кожний день мій біль довжить, не спинить
І кожна ніч його ще тяжчим чинить.

Не зважаючи на багатство й різноманітність української шекспіріяни, в місті, де родився, зростав і помер великий син англійського народу й де є багато інших слов'янських і неслов'янських творів про Шекспіра та його перекладів — покищо немає ані однієї української праці з цієї ділянки. Ще один причинок до “культурного амбасадництва” нашої дійсності. Вертаючися пізно ввечорі з Стратфорду, я думав, чия це вина — наша, що ми не цікавилися цими справами, чи упрали бібліотек, що не стежила за нашою шекспіріяною й не вимагала “обов'язкових” примірників. А може, і одне, і друге.

Стратфорд - Оксфорд, 14 червня, 1955.

З ЛОНДОНСЬКОГО ЩОДЕННИКА

2. VI. — “Бісова тіснота”. Переліт із Парижу до Лондону — півтора години, переїзд із Лондонського аеропорту до Ватерло центру — 2 і чверть, разом — 3 й три чверті. Снідав на ю Сен Жермен, обідав над

Ляманшем, вечеряв на Пікаділлі. "Бісова тіснота" — сказав би чумаченько...

3. VI. — Все йде на ліво. Рух в Англії — на ліво; поїзди, автобуси, підземна залізниця, люди — все на ліво. Можна звикнути, але важко... З "лівого руху" для мене найменш присмна несподіванка — страйк за-лізничників. Всі пляни з Оксфордом, Кембріджем, Стратфордом узяли в лоб!..

4. VI. — Чемність і куртуазія в Лондоні просто... вражає. Сьогодні питав за однією вулицею. Виясняли так довго, куди наліво, направо й навпростець, що я з браку часу на конверзацію подякував за "решту" й пішов на власну руку (чи то: ногу; новий зворот: "іти на власну руку")...

5. VI. — Йх чогось не люблять... Лондонці не люблять поляків. Чому — не можу збагнути. Навіть дівчата висловлюються про них негативно... "Щось у тім мусить бути"... Але що?

6. VI. — "Лондонський акцент" — присмний чомусь для вуха. Дехто його називає "оксфордським" — "Ай дінт нів". Навіть одна шотляндка, п. О-енко, говорить по-лондонськи без "рідного" ррр. Цікаво... Сьогодні пробував сам з поліцистом. "Боббі" якось не заарештував. Добрий знак!...

7. VI. — Таксі. Спішився до театру, був дощ, взяв таксі. Добре, що не було випадку. "Сором тут і сором там" було б умирати у такому таксі. Адам і Ева раділи б напевно лондонським таксі й їздили б по раю, як наші (зн. канадійські) індіяни по Кенорі (Онтаріо). А я ні! Волю вінніпезькі, а навіть монреальські таксі. Модерніші...

8. VI. — Ранішній клопіт. Відколи виїхав з Еспанії, не можу обголитися моєю машинкою й вона їздить зі мною без ужитку з однієї (ніби "цивілізованої") кра-

іни в другу. Немає куди запхати втічку, інші розміри й форми європейських розет-контактів, як в Америці. Треба голитися бритвою. (Добре радив інж. Мартинець перед від'їздом: “Беріть бритву!”). Цікаве, що в Єспанії були два роди отворів — європейські й американські. “Моральна наука” — ідете в Європу, беріть бритву!...

9. VI. — Ліричне інтермеццо... А крім цього зату-жив за Вінніпегом. Їздив аж на Коліндейл у відділ пе-ріодики Бритійського Музею. Хотів прочитати останні новини з вінніпезьких газет. Замовив усі найсвіжіші числа. Дістав: “Фрі Пресс” із кінця 1953 року, “Український Голос” із березня, а “Канадійський Фармер” із початку квітня ц. р. Це все! Вийшов (наліво!) розстро-сний і вернувся назад до головної бібліотеки Музею чи-тати книжки з 19 сторіччя. Яка різниця?... Навіть при-ємніше, бо немає при цьому нотки “зavedених надій”...

10. VI. — У “Канадійському Домі”. Знаменита ідея — центр інформацій про Канаду, Лондон, знайомих, що приїхали (або від'їхали), “посте рестанте” всіх листів... С їй преса із усіх більших міст Канади. Нарешті дістала “Вінніпег Фрі Пресс” з 30 травня! Лежала на столі пе-ред м-ром і мисис... із Сен Вітал. Приємно було позна-йомитися з земляками, що ще ходять вправо й не на-були “лондонського акценту”... В серці комонвелту Ст. Вітал і Нортенд... Пополудні був у Д. Познайомився з проф. Трипуцьком із Швеції, визначним слявістом.

11. VI. — Неділя, бібліотеки позачинювані, “інте-лектуальне безробіття” навіть для проф. Щербаківсь-кого... Був у церкві, бачився з “народом”. З уваги на це безробіття — візити: був у Р—ів (на обіді), потім у На-ціональній Галереї (“не самим прощеним обідом живе людина”). Пополудні стріча з С. в Автомобільному

Клубі... Увечері бачив "Оборону Ксантипи" (в театрі!). Уесь час сверлуvalо питання: чи можна взагалі оброняти "ксантип"? А коли можна, то як?... І чи взагалі "ксантипи" потребують оборони?... Але драма цікава, всім подобалася.

12. VI. — Нарешті іду до Оксфорду. Вперше англійським поїздом і то в часі страйку. "Як не згину, то вернуся" через три дні.

13. VI. — Шасливий день: знайшов рукопис Морфілла, бачив Гептаглот, день пройшов як одна мінuta. Вечері був у проф. Унбегавна, поговорили до півночі...

14. VI. — ...ім. Шекспіра: їздив автобусом (наліво!) до Стратфорду. Вернувся пізно вночі... "Дім Шекспіра" — розумію, "театр Шекспіра" — розумію; "Інститут Шекспіра" — теж розумію; "вул. Шекспіра" — ясно; але "Готель ім. Шекспіра" — менше ясно; "Гараж ім. Шекспіра" — зовсім неясно! Як тут не займатися ономастикою. Наука цікава і повчальна... В Лондоні є "Авеню Стріт". Як тут не бути ономастом?

15. VI. — Назад до Лондону. Останні візити й телефони. Завтра відлітаю... Був на викладі й познайомився з проф. Бодуен-де-Куртене. Батько був великий україnofіл, приятель і поклонник Франка. Цікаві подробиці спогадів...

Якраз сьогодні покінчився страйк, а я кінчу своє перебування в Лондоні. Кембріджу таки й не побачив...

16. VI. — "Бай, бай Лондон!" В 3-ій годині відлітаю до Амстердаму, вже й сам не знаю: наліво, чи направо. Зрештою, це все одно, страйк і так покінчився, а другий... (якщо буде), то мене вже не захопить в Англії. а Кембріджу таки шкода... Нічого не вдіш!... Треба вдоволитися Лондоном, Оксфордом і Стратфордом.

7. Г О Л Л Я Н Д І Я.

СЛІДАМИ ЗЕМЛЯКІВ ІЗ КОНОТОПУ . . . В ЛЕЙДЕНІ

Із Амстердаму я переїхав увечері 17 червня поїздом до Лейдену. Залізнича станція вже відбудована, хоча всі кола залишки руїн. Лейден визначається тим, що тут всі готелі далеко від станції. Я подався до туристичного юра, воно було вже зчинене. Довелося досить довенько ходити по місті, щоб врешті знайти нічліг.

Таки того самого вечора, примістившися, я пішов оглядати місто. Найбільш цікавив мене університет і його бібліотека й власне це було причиною моєї зупинки в цьому місті.

Лейденський університет у ХVІІІ ст. втішався великою популярністю. Вчилися в ньому, не тільки студенти з західної Європи, але й багато українців, як ось наприклад О. Шафонський — видатний культурний та громадський діяч і інші. У Ювілейному Збірнику М. Грушевського (Київ 1928) Микола Горбань опублікував два листи лікаря Олексія Сидоровича з Лейдену до батька, що жив тоді в Конотопі. У листах, датованих 1763 р., він описує свою подорож морем з Петербурга до Голляндії: ‘В ті землі, в яких тепер живу і честних наук учуся надобно їхатъ’, пише він ‘чрезъ восім неділ денно іочно, на кораблі /: то есть на судне, которое такої величини как ваши клуні:/ чрезъ моря... Написал би я вам тое государство і город заморський, в котором я тепер живу і учуся, только в нашем Конотопі ні один человік не сищется которой би вам ясно мог расказати на которой он части світа состоит’...

Отже Лейден у другій половині вісімнадцятого століття був відомий нашій академічній молоді й про нього писали батькам і родині. Шановний доктор "чесних" медичних наук, мій земляк із Конотопу, дуже пересяк був студіями в Лейденському університеті й заохочував навіть родину, щоб вона "малого нашого братца Ивана в Киевские латинские школы для наук отослала и об нем всякое стараніе іміла до тих пор, пока я к вам обратно приїду и тогда как ево ежели будет добрым и нашкодится в добрих и похвалних ділах" він обіцяє "наградити", можливо маючи на думці вислати його теж до Лейдену на даліші студії.

Я добре пригадував собі цю статтю Горбаня й не раз думав про неї, маючи в пляні відвідати Голляндію. І ось увечері 17 червня мені якось присмно було ходити по тісних вуличках цього старовинного містечка й знасти, що колись ходив ними неодин земляк, навіть із . . . Конотопу.

* * *

Сьогодні Лейденський університет має одну з красивіших колекцій слов'янської, а в тому й української літератури в Голляндії. Заслуга в цьому передусім професора Н. фан Вайка (N. van Wijk), що між двома світовими війнами очолював катедру славістики в цьому університеті й не тільки дбав про фахову славістичну літературу для університетської бібліотеки, але й сам стежив пильно за всіми славістичними появами й набував їх для своєї приватної колекції. Проф. фан Вайк цікавився м. юн. і українською мовою, головно українським акцентом і говорами, і в його книгоzbірні є досить багата україніка в цій ділянці. Після його смерти (в 1941 р.) всі його книжки перейшли до загальної університетської бібліотеки в Лейдені й вони стали окрасою лейденської славістики. Наслідник проф. фан Вайка на катедрі славістики

істики проф. Шонефельд, як не мога краще продовжувати радиції лейденського слов'янознавства. Він не тільки ам працює в ділянці мовознавства, але почав на велику калю перше в Голландії видавництво славістичних іонографій. М. ін. в цьому видавництві появиться перша англійська граматика старо-церковно-слов'янської мови, ново-опрацьований словник цієї мови (він показує мені навіть коректурні шпальти цієї праці), а вближчому часі передбачений теж і один том із україно-знавства — переклад праці проф. Д. Чижевського “Історія української літератури” (по-англійськи). Всі ці праці видає проф. Шонефельд у заслуженому видавництві Мутон і Ко. в Гаазі. Як показує останній каталог цього видавництва, включено в нього багато публікацій із україністики, напр. видання УВАН, НТШ та ін.

З уваги на брак зацікавлення й студентів не можна зробити ніяких прогноз щодо можливостей розвитку україністики в Голландії. Насправді в цій країні є тільки два важливіші славістичні осередки взагалі: Лейденський та Амстердамський (професора Беккера). Вони успішно розвиваються, хоч власне з уваги на невелике число студентів, мусять іти у студіях більше в глиб, інтенсивно, як екстенсивно. І власне в полі зацікавлення славістикою як науково-дослідчою, а не науково-педагогічною дисципліною, для українознавства, головно для праць із ділянки українознавства, в Голландії будуть з часом перспективи.

Час проведений у Лейдені, зокрема ж гостинне прийняття в проф. Шонефельда й його милій Дружини, залишиться на довго в пам'яті, як пріємний спогад із моєї “наукової туристики”. Разом з проф. Шонефельдом ми переглянули депозит проф. фан Вайка, поділилися спогадами про нього й я вперше довідався, що він був самотній, хоч завжди думав якось про нього як сімейно-

го, а навіть приїхавши до Лейдену, хотів відвідати “вдову” й з нею говорити про бібліотеку . . . Виявилося, що ця справа (з бібліотекою) вже давно полагоджена й Покійний, бувши самотнім, наперед розпорядив усе в заповіті.

В Лейдені я відвідав теж книгарню-видавництво Брілла, з яким УВАН із Канади вже давніше стояла в зв'язках, маючи замовлення на деякі праці. Власне Брілл і Мутон — це два основні видавництва, зацікавлені в східно-європейських справах у Голляндії. Приємно мені було ствердити, що власне ця країна, хоч саме в ній найслабші вигляди на розбудову славістики, намагається дотримати кроку іншим, а навіть — треба це об'єктивно признати — під деяким оглядом їх випереджує. Одне слово — з Лейдену я виїздив до Гааги (а власне мене візвозив туди своїм автом проф. Шонефельд) не тільки здоволений, але попростому приємно заскочений новими спостереженнями й новими знайомствами . . .

Чи не виїздив так із Лейдену близько 200 років тому котрийсь із моїх земляків, включно з Олексієм Сидоровичем із Конотопу? Шкода, що тоді не було ще української преси на світі. Ми мали б цікаві репортажі докторів “чесних наук”, напевно цікавіші від моїх . . .

Лейден, 18. 6., 1955.

ГААЗЬКА “ПАЛАТА МИРУ” Й ЇЙ БІБЛІОТЕКА

“Палата миру” в Гаазі — одна з цікавіших будівель і установ світу. Бо ж кому сьогодні не хочеться миру в хаті, в товариствах, між народами й державами й хто про нього сьогодні не говорить? Коли після досить довгого туристичного опроваджування по цій палаті наш провідник запитав нас, чи все нам ясно, чи не має в нас яких

питань, завваг, один із приявних поставив йому скромний запит: "Скільки світових воєн запобігла Палата миру в Гаазі? " — Він влучно відповів: "Всі, крім двох!" Отже тільки двом світовим війнам не вдалося запобігти в Гаазі, поза цим усі інші тут зліквідовано наперед за круглим столом . . . Справді велетенське досягнення!

* * *

Для мене найцікавіші були дві справи, зв'язані з "Палатою миру": Академія Міжнародного Права, що міститься в окремій прибудові, і бібліотека, приміщена в лівому крилі самої Палати.

Академія — це інституція, що розробляє міжнародне право й міжнародні взаємини. Кожного року в місяцях липні й серпні ця Академія влаштовує семінарі міжнародного права з дискусіями й викладами найвизначніших спеціялістів у цій ділянці. Після іспитів учасники дістають відповідні посвідки, що можуть їм придатися в дипломатичній службі, чи правничій кар'єрі взагалі. Мені досі невідомо, чи коли хтось із українських правників викладав, чи брав участь у семінарі. На жаль, не було в мене часу провірити цю справу в каталогах і у списках учасників, починаючи з 1923 р., себто від часу, коли введено вперше ці літні курси. Після другої світової війни в 1949 році, коли відновлено ці курси, було вписаних на них 500 учасників із 32 країн.

Найбільш цікавила мене бібліотека Палати. В неділю, 19 червня, коли я оглядав Палату, вона була зачинена. Треба було приїхати другого дня, у понеділок. Без ніяких труднощів допустили мене до каталогів і навіть обводили по книgosховищах.

У бібліотеці коло пів мільйона книг, брошур і періодиків, що відносяться до міжнародного права, політики, дипломатії й воєн, а теж енциклопедичних праць.

Класифікація в бібліотеці спеціальна: 1) загальні праці; 2) соціологія, політична економія й статистика; 3) право; споріднені науки; 4) різні матеріали (в загальному чотири основні відділи).

В кожному з цих відділів можна знайти матеріали, що відносяться до України чи українського народу. Найкраще заступлені західно-українські землі з часів між двома світовими війнами. Є тут не тільки більші праці, але навіть дрібні друки, як меморандуми, циклостилеві протести, заяви, обіжники, тощо. Зокрема цікаві тут матеріали, що відносяться до польського панування на західних землях, до українсько-польської війни. Є теж еміграційна література з Чехословаччини, Німеччини, Франції й ЗДА. Найменше матеріалів із часів після другої світової війни. Можливо, що вони знаходяться в бібліотеці ОД у Нью Йорку, можливо, що їх узагалі не має в бібліотеках міжнародного права, цю справу треба б і ще провірити й надолужити недоліки.

* * *

Коли ми при бібліотеці Палати Миру, то не від речі буде згадати й про її фундатора. Так як і сама Палата, так і бібліотека збудована й вивінувана завдяки окремій дотації американського мільйонера - філантропа — А. Карнегі. В 1903 році він пожертвував на цю ціль півтора мільйона доларів і за це збудовано та вивінувано палату й бібліотеку. З того часу бібліотека поповнюється купівлею нових книг, пожертвами авторів і видавців, та депозитами організацій, установ і приватних осіб. На окрему увагу заслуговує збірка творів Г. Гrotтюса, головно його "Право війни й миру", що зберігається тут у 72 виданнях. Крім цього є інші його твори в комплекті.

Про бібліотеку написано декілька інформативних брошур, між ними найцікавіша "ювілейна" з 1938 року.

Ірім цього є її друковані каталоги, які можна знайти в більших книгохраних світу. Цікаво відмітити, що деякі повоєнні каталоги доповнені і нових поступлень видані на мімоографі. Значить не тільки наша еміграція заслуговувалася цим способом друку.

Бібліотека Палати миру була останньою бібліотекою, яку я відвідав перед виїздом з Європи. І хоч я виздив, побачивши наявний доказ людського змагу до тири й за мир — втіленого у прекрасній будові Палати і її завдань, то про те в мене ніяк не склалося враження, що сьогодні Европа живе “в мірі”. Можливо, що наш мир, на який вона вже заслужила після стільки зосн і знищення, таки прийде колись як вислід змагань багатьох одиниць, що мріяли, трудилися й ждали на цього не тільки в Європі, але в цілому світі.

ТАМ ДЕ ЖИВ І ПОМЕР РЕМБРАНДТ

Докладного місця народин величного майстра голландського малярства не знаємо. В Лейдені показують кілька місць, де — здогадно — в 1606 р. побачив світло дня Рембрандт фан Райн (Rembrandt van Rijn). На одному з них тепер стоїть фабрика... Сам Рембрандт, як відомо, переселився дуже скоро до Амстердаму (1623) і там провів своє життя. І тому нічого дивного немає в тому, що не Лейден, а Амстердам є місто, у якому зібрани основні твори Рембрандта. Тут заслуговують на окрему увагу дві колекції — Королівський Музей із багатьма малюнками Рембрандта й із загальновідомим його шедевром “Нічна сторожа” та його дім у центрі міста.

Не бувши економістом, а “улюбленицем муз і гравій” мистець мав у житті фінансові труднощі, зокрема після смерті першої дружини Саскії. Друга дружина

Генриха не змогла ані своїм практичним підходом до життя, ані посвятою й ощадністю врятувати матеріальне становище Рембрандта, головно після введення в життя деяких санкцій громадсько-релігійного характеру проти неї, як проти незаконної жінки. Завдяки цим обставинам Рембрандт помер у 1696 році як геній - нуждар: скарби духа, що він їх залишив по собі, мали оцінити щойно наступні покоління. І справді, не можна досить надивуватися фактам, що щойно 300 років після народини Рембрандта, громадськість Амстердаму взялася за впорядкування й реставрацію дому, в якому жив і творив мистець.

* * *

Всякого, хто вперше входить у притвори цього дому, вражає безколірність малюнків, що покривають майже всі стіни кімнат. Це враження степенується головно, коли відвідувати "Рембрандтгауз" після оглядин його малюнків у Королівському Музеї, включно із насиченою кольорами й світлотінню "Нічною сторожею". У своєму домі Рембрандт майстер виключного двокольору — жовтобілих, чи чорнобілих грав'юр. Тимто мистецька композиція, сила виразу, головно ж тематика, а не гра чи гармонія красок можуть діяти на відвідувача при огляданні 372 грав'юр і 14 рисунків олівцем, що зберігаються в цьому домі.

* * *

Як у всіх інших домах великих людей, поетів, мистців, так і в "домі Рембрандта" міститься відповідна бібліотека. І так як у більшості цих домів — ніяких слідів із україніки. Я переглянув докладно картотечку Рембрандтової книгозбірні: переважають у ній твори про мальарство, що їх збирав сам мистець, а теж є велика кількість книжок й брошур про Рембрандта й про твор-

чість. Це все в голляндській, англійській, французькій, німецькій та ін. мовах. Слов'янських, а в тому українських книжок чи брошур я не знайшов. Доступ до самої бібліотеки, що зберігається на поверрсі, можливий тільки за окремим дозволом. Картковий каталог, приміщений у "салоні" дому, приступний усякому. В загальному бібліотека має більш престижево-пам'яткове, ніж фахове значення. Тому й рідко тут нею користуються.

* * *

Крім колекції грав'юр і бібліотеки цікаве влаштування дому й кімнат. У більшості це автентичні меблі й споруди з часів Рембрандта. Найбільш уваги притягає мідеритний варстат, що знаходиться в окремій кімнаті. На ньому й при ньому розставлене граверське приладдя. Є теж окремі пояснення, про техніку праці в цій ділянці мистецтва й зразки поодиноких її етапів. Для ляіка ця кімната найбільш повчальна; вона дає енциклопедичний вступ для початків граверської техніки в західній Європі.

* * *

"Рембрандтгавс" при вулиці Йоденбрестрат 4/6 назверх нічим не відрізняється від багатьох інших міщенських домів у сусідстві. Добре збережений, недалеко від серця Амстердаму він притягає увагу туристів і дослідників мистецтва. Побіч інших історичних будівель у Голляндії він нагадує про близьку минуле цієї країни та про її вклад у скарбницю всесвітньої культури. *Hic mortui vivunt, muti loquuntur!*

Виходячи з нього, я пригадав собі... далеку Маніто-бу: в центрі розлогої Канади, маленьке й маловідоме містечко "Рембрандт" коло Вінніпегу. Воно безсумнівно виводить свою назву від Рембрандта фан Райна й за наданням цієї назви стоять напевно голляндські імігранти,

земляки великого майстра. Назва "Рембрандт" у Манітобі (на місці старшого "Бродлайт") датується початком 20-го сторіччя, отже приблизно тим самим часом, коли голляндці почали цікавитися домом Рембрандта в Амстердамі й узялися за його віднову. Отже "мода країна" — Канада виказала тоді стільки само пошани й п'єтизму до мистця, скільки його "стара батьківщина" — Голляндія.

Єдине, що мене турбувало при виході з "Рембрандтового дому" то те, що я досі не був у "Рембрандті" в Манітобі, хоч він лежить кількадесять миль на північ від Вінніпегу, а "Рембрандтгавз" в Амстердамі — тисячі миль від столиці Манітоби.

Та чи не краще починати від джерел і спершу йти (чи їхати) "ad fontes"?

Амстердам, на від'їзну, 1955.

ЦІКАВІ ЛЮДИ . . .

Є їх багато на старих вулицях і провулках європейських міст. Є такі, про яких знає ширша громада — де "професійні" політики, журналісти, письменники наукові працівники, генерали й полковники на емеритурі, і ін. — Бог вість їхнє число. Але є й такі, що про них ширша громадськість не знає. В часі подорожі я зустрічав одних й других і "відкривав" деякі індивідуальності. Хочу сказати кілька слів про цих "невідомих." Не буду називати їх по найменні, бо не маю від них на це уповаження. Однаке пишу про них, бо вони... власне цікаві люди й мало хто їх знає.

* * *

Молодий інженер — українець: здібний винахідник у Мадріді. Має друковані праці в еспанських наукових

курналах (одну навіть подарував мені "на спомин"). Соч молодий і в чужому довкіллі, вибився вже тепер із своїй професії на одно з чоловічих місць в Європі й завітуює науково-дослідчим кабінетом. Цікавиться живо Українським життям, не вважаючи на те, що це нудить його дружину - еспанку. Людина, перед якою блискуча лайбутність. Цікавий ще й тим, що вся його кар'єра в'язана з післявоєнними часами й несподівана під ба-
'атьма оглядами навіть для нього самого.

* * *

До цікавих людей належить безперечно й мій новий знайомий із Норвегії. Властиво це "летючий голляндець" — сьогодні в Швейцарії, завтра в Німеччині, а після завтра в Лондоні. Цікавий цей земляк тим, що визнається в мистецтві більше як у політиці, знає перфектно всі важливіші галереї й колекції малярства в Європі й на перепродуванні та посередничанні в цій ділянці доробився гарного майна. Розказував мені, що вдома має велику приватну колекцію образів і що міг би закласти власний музей-галерею... Належить до людей "бувалих у Буваличах", знає багато визначних мужів в Європі, але "до політики не мішається". Може це добре для нього й для політики. Одне слово... цікава людина.

* * *

Один із земляків доробився майна на... книжках. Так, на перепродуванні книжок і то навіть старих французьких книжок, головно до Канади. Книгар він із замилування. Визначається тим, що кожну книжку хоч перелисткує, якщо не прочитає раз, а то й двічі. Якби не чужинці, каже мені, то вже давно мусів би був "зачинити лавочку". І справді за час нашої розмови в його крамниці при одній із рухливіших вулиць Парижу пи-

тали й купували в нього: історію Франції, російських авторів, старинну філософію й еспансько - французький словник. В приступі щирості цей земляк показав мені декілька фактур, що свідчили про його купецькі зв'язки майже з усім світом, в тому й з монреальськими букіністами - антикварями. Одне слово: пан Х. цікавий земляк, не тільки тому, що живе з книжок й не тільки тому, що носить увесь час баську беретку на голові, але передусім тому, що знає, чим торгує, зн. читає (а найменше перелистковує) книжки, що їх продає... Чи багато в нас таких книгарів?

* * *

Обставини твердого еміграційного життя змушують кожного думати про завтра й влаштовуватися так, щоб могти жити. Один із земляків у Парижі — музиколог (з музики теж можна жити!). Але поза музикою він дбає й про свого улюблленого коника — збирати старі мапи, в тому старі мапи України. Має вже поважну колекцію й що раз більше запалюється до цього діла. Вже тепер міг би закласти окремий музей старих мап, але він не спішиться. Цікаво було слухати його порад і спостережень, де ще можна купити щось вартісне, хто з букіністів має незабаром дістати нову посилку матеріялу, хто ще колекціонус мали й що варта його колекція. Справжній експерт у мапознавстві, хоч музиколог із професії.

* * *

Один із земляків — політичний передсказувач-пророк. Не знаю з чого живе, але любить передсказувати політичні події, як Бі Бі Сі погоду... Єдине чого не може передсказати точно, це кінець світу. Що кінець світу наближається у зв'язку з розбудовою атомової чи водневої бомби — це для нього ясне, але тяжко йому пе-

редсказати точно, коли це буде. Тимто цей політик кожного ранку, заки встане, наставляє радіо — може буде комунікат про кінець світу, отже тоді не треба буде вставати. “Бачите — казав мені в часі нашої зустрічі — людський ум так далеко вже зайдов у своїх цивілізаційних здобутках, що вам навіть не треба буде вставати з ліжка, коли проголосять кінець світу.”

Цікава людина цей - енко.

* * *

Про жінок краще не писати, бо вони всі цікаві. Йнакше не були б жінками. Одній напр. належиться признання від японців за те, що у своєму мистецтві вводить японські мотиви й кольори. На жаль, японці ще цього належно не оцінили. Я згадував їй про Галину Мазепу, Е. Козака, Я. Гніздовського, що здобувають світ через і для українського мистецтва, але ця симпатична землячка переконана й далі, що треба розмальовувати свої праці по - японськи, бо йнакше не будуть мати успіху й збути. Не залишається мені нічого іншого, як побажати їй успіхів від себе й від японців... Тим не менш дама цікава під кожним оглядом.

* * *

Найцікавіші були для мене жінки в Сарселі. Це справжні “праві руки” своїх шефів, при цьому не поズбавлені критичного підходу до себе й довкілля. Я не можу без слів найвищого признання згадати пань, що віддано, справно й ефективно працюють чи то в редакції енциклопедії українознавства, чи в бібліотеці, чи зрешті в господарстві сарсельського осередку. Коли він мас чи матиме якіся осяги в науковій продукції наших днів, то це безперечно немала заслуга й сарсельського жіноцтва — жрецінь систематичної розумної й самовідреченої праці. І коли в історії вже втерлися поняття

спартанської чи коринтіянської жінки (щоб не виходити поза клясику), то в нашій дійсності паспорт "карельської жінки" — нове поняття й найкраща легітимація.

* * *

Про інших земляків, чи землячок (навіть про тих "тоже — землячок" десь із-під Одеси) не буду писати. Вони цікаві, але не для мене. В балансі вартостей еміграції в них більше загальнопанівних прикмет, як індивідуальності. А решта — як я це відмітив на початку цього репортажу — це люди широковідомі в нашому громадському культурному й політичному житті. Хай про них пише... гаслова енциклопедія українознавства. Амстердам, на від'їзну, 20 червня, 1955.

ЦІКАВІ КНИЖКИ . . .

Крім цікавих людей, я бачив цікаві книги. Про деякі з них я вже згадував, як напр. про Острозьку Біблію в Мадріді, чи Амстердамі, про колекцію Морфілла з українськими дедикаціями в Оксфорді й ін. На цьому місці хочу згадати кількома словами про цікаві книжки, що мені їх вдалося дістати для моєї приватної бібліотеки. Згадую їх не тому, що вони тепер — моя власність, але передусім з тої причини, що більшість із них у Канаді вперше й деякі з них будуть, мабуть, довгий час українськими унікатами в цій країні.

**

Найбільше радів я і радію четвертим виданням Шевченкового "Кобзаря" з 1867 року. Як відомо за життя поета вийшли три "Кобзарі" — 1840, 1844 і 1860. "Кобзар" 1867 — це четверте в загальному, а перше посмертне видання Шевченкових поезій. Так як третє видання з 1860 р. воно наголошене. Різниця тільки в тому,

що воно куди повніше, зн. містить у собі такі твори, яких немає у виданні 1860 р. Примірник, що його мені вдалося набути в книгарні п. Хмельюка в Парижі за досить приступну ціну, добре збережений, в оправі в півшкуру, з витисненими ініціалами на хребті "А. К." (Агатангел Кримський?). Ніяких підписів чи позначок на ньому немає. В Канаді ми маємо приватно чи в бібліотеках "Кобзаря" в першому виданні (1840) і в третьому (1860). Ані другого, ані четвертого досі тут не було. Отак мій примірник збагачує канадійську шевченкіану одною новою книгою, які на заході взагалі можна почислити на пальцях.

Крім цього видання мені вдалося дістати "на спомин" з Оксфорду "Кобзарь Тараса Шевченко в переводе русских поэтов", виданий у Петербурзі 1876 р. Головний видавець і перекладач — Н. Гербелль. Крім нього перекладали деякі поезії ще А. Плещеев, І. Суриков, Н. Берг, В. Крестовський, Н. Курочкин. Дуже цінний у цьому виданні список дотогочасних (1876) російських перекладів Шевченка, опрацьований Гербелем. Примірник, що в мене в руках, добре збережений, в полотняній оправі, має витиснені ініціали "М. Б". Д-р Сіммонс, бібліоткар славістичної колекції в Оксфорді написав власноручно на відвороті обгортки: From the Slavonic Department of the Taylor Institution, Oxford, to Professor J. B. Rudnyckyj of Winnipeg. Oxford, 13 June 1955. Крім інших матеріалів, що я їх знайшов у Оксфорді, цей "Кобзар" залишиться для мене гарною пам'яткою про моє перебування в цьому місті.

Коли ми при "Кобзарях", то варто при цьому згадати фотокопії Шевченкових поезій, що були вміщені в "Основі" 1860 — 61 рр. Ці фотокопії я зробив у Гайдель-

берзі з комплекту "Основи", що зберігається в Гайдель-берзькому Славістичному Інституті.

**

До цікавих книжок, що їх удалося мені придбати в часі моєї подорожі, належить перше видання моєї праці: "Українська мова та її говори", Львів 1937 р. Я не мав ані одного примірника цієї книжки і не стрічав його в бібліотеках. Проф. Кубійович подарував мені цей примірник "на спомин Сарселю" й я йому за це щиро вдячний. На титульній сторінці цієї праці видніє моя дедикація проф. З. Кузелі. — Не від речі буде при цьому згадати, що друге видання цієї книжки вийшло в Празі в 1945 р. у чотирьох (!) примірниках. Один із них зберігається в мене приватно, другий у т. зв. Колекції Гонсета в Університетській бібліотеці в Едмонтоні, доля двох інших невідома. На всякий випадок новий примірник видання з 1937 р. буде єдиним примірником цієї книжки в Канаді, якщо не в цілій Америці.

**

Треба врешті згадати про одну цікаву книжку з часів після другої війни. Я не зустрічав її в книгарнях і вона вже либо вичерпана. Є це цінне видання з ділянки українознавства п. н. "Вступний курс українознавства", виданий у Мюнхені в 1953 р. Заочними Курсами Українознавства при УВУ в приватному накладі інж. П. Пашника. На зміст книжки, що її зредагував доц. В. Янів, складаються такі розділи: Загальні відомості про Україну (В. Янів); історія України (М. Т.); нарис історії української літератури (М. Глобенко); географія України (І. Тесля); українська мова (К. Кисілевський), українська культура (В. Янів), вибір текстів (М. Глобенко). В додатку є етнографічна й фізична карти України. Вже самі наголовки вказують на цікавий зміст

книжки. Коли ж узяти до уваги приступну форму подачі, ясність думок, сконденсованість викладу, то треба признати, що ця книжка цінне надбання в ділянці українознавства, що може словнити своє завдання не тільки в аспекті студій в ІЗН, але теж і серед широких кол у-країнської громадськості на еміграції.

**
**

Згадані книжки й декілька інших менш "унікатних" належали до тих бібліотечних здобутків, що я їх вивожу з собою до Канади. Крім своєї об'єктивної вартості вони мають для мене ще й додаткове, сказати б, "сентиментальне" значення: нагадуватимуть мені по-всякчасно мою європейську подорож та й і те, що невважаючи на все, Європа криє в собі ще багато незніщених вартостей, яких ми у Новому Світі не маємо.

Амстердам, на виїздному, 20 червня, 1955.

"JAMBON A LA WINNIPEG"

I КІНЕЦЬ ПОДОРОЖІ "НАВКОЛО ПІВСВІТУ"

Втомлений фізично, а за те відсвіжений духово й вдоволений із майже тримісячного перебування в "Старому Краю" я вертався дня 20-го червня до Амстердаму, щоб увечері сісти на літак Амстердам — Монреал. КЛМ — лінія, якою я в основі користувався, визначається м. ін. і тим, що не треба тут ждати 1 — 2 місяці на місце в літаку. Можна його дістти таки й перед самим відльотом. Я мав зарезервований квиток тиждень наперед і основне питання для мене було — приїхати ча час до аеропорту. Однаке на місці виявилося, що це ще не все.

Дві речі були для мене несподівані в Шіпгол. Перша з них — щеплення проти віспи. Не помогли ніякі

аргументи, що я вже двічі в житті відбув цю присмну повинність: до Канади не впustять без нового щеплення, а тим самим шкода сідати на літак. Треба було піддатися цій присмності. Лікар, що мав більше труду з відчитанням моого прізвища, як із самою акцією щеплення, перевів її безболісно. Остаточно я дістав у руки всі потрібні документи й міг сідати на літак. Було ще досить часу й я рішив повечеряти — ніби “востаннє в Європі”.

Тут власне треба б зробити малу “ліричну дигресію” щодо шлунка: більшість літунських компаній годують пасажирів прекрасно. Це зокрема відноситься до КЛМ. Увесь час, коли я їздив цією лінією, ми мали вишукану, смачну й здорову їжу. Отже перед від'їздом із Амстердаму я пішов до ресторану на “останню вечерю”. Почалося при цьому, як звичайно, від студіювання меню. Після невідомих мені кількох назв страв, очі спинилися на . . . “жамбон а ля Вінніпег”. Ясна річ, як патріот Вінніпегу, я замовив цю “шинку по-вінніпезьки” і не жалів. Була смачна, добре приправлена, естетично подана. Отже так двома несподіванками прощала мене Європа: щепленням проти віспи й канадійською шинкою — “жамбон а ля Вінніпег”.

Третя несподіванка була вже в дорозі: в часі зупинки в Шаноні, Ірландія, можна було купити добру пляшку житнівки без мита — тільки за півтора долара, розуміється з письмовим зобов'язанням, що не будете її пити на терені Ірландії...

Тура: Монреал — Нью Йорк — Торонто — Вінніпег закінчила мою подорож “навколо півсвіту”. В неділю дня 26 червня ввечері я приїхав на Стівенсонів аеропорт у Вінніпезі.

**
*

Хотілося б зробити загальні підсумки з подорожі. Роздумавши справу, я вирішив про них не писати, а це

з двох причин: поперше — це вже не були б автентичні репортажі з дороги, подруге — кмітливий читач сам іх може собі легко зробити на основі матеріалу й — головно — на основі побажань висловлених неоднократно в цій книжці маленьким словом “треба”, чи подібно. Власне цих потреб, що стоять перед українством у діаспорі, а зокрема перед канадійцями українського роду, й криком кричать за зрозуміння й реалізацію, цих потреб стільки, що доводилося б знову проходити кожну крайну, кожну місцевість і кожен факт зокрема й повторяти всі постуляти наново.

Наведемо тут іще раз слова, що ними ми закінчили нашу доповідь в УВАН у Нью Йорку по приїзді з Амстердаму на американський континент, а теж і пізніше на одному з засідань Комітету Українців Канади:

“Українські вчені, мистці, письменники й інтелектуали в західній Європі об’єднані й цілеспрямовані в своїй праці. Деякі з них уже багато причинилися до того, що українську справу починають належно розуміти й доцінювати в інтелектуальних сферах Заходу. Але допомога від організованого громадянства, а передусім від наших громадських і політичних центрів рішуче замала. В бюджетах наших центральних громадсько-політичних установ позиція “наука”, “мистецтво” й т. п. майже не існує. А тим часом українські інтелектуали виконують велику роботу й вона важить не менш від усіх наших політичних акцій за кордоном, у деяких випадках навіть і більше. Тим то треба собі нарешті усвідомити, що нанівець сходитиме українська політична дія, коли за нею не стоятиме науково розроблена, об’єктивними фактами документована й гідно презентована на міжнародному форумі — у країнській правді”.

Вінніпег, 28 червня, 1955.

8. СЛОВО НА ЗАКІНЧЕННЯ.

Закінчуючи свої враження й спостереження з цьогорічної подорожі, почуваюся до милого обов'язку подякувати всім, хто таким чи іншим способом причинився до її успіху, а зокрема до зібрання наукових матеріалів, що їх не можна було дістати на американську континенті, а без яких моя дальша праця, головно ж у ділянці етимології й назвознавства, була б неможлива. Подяка належиться передусім керівникам європейських бібліотек, чи їхніх слов'янських відділів. Не менш вдячний я всім, хто причинився до фотокопіювання деяких важливіших матеріалів, що потрібні мені в праці. Дякую врешті всім ученим, усім колегам, знайомим і новознайомим, що таким чи іншим способом виявили прихильність і допомогу в часі моєї подорожі. Окрема подяка належиться В-ву "Новий Шлях" і видавцеві "Бібліотеки Клубу Прихильників Української Книжки" Ів. Тикторові за вможливлення друку цієї праці. Хай мені буде вільно окремо висловити ще й таку подяку:

Acknowledgement

My sincere thanks are extended to all who have so willingly supported my European trip, 1955. Above all, I am deeply indebted to Humanities Research Council in Ottawa and to the University of Manitoba in Winnipeg for their generous support of my study tour and to the Organizational Committee of the 5th International Congress of Onomastic Sciences in Salamanca for its assistance during my stay in Spain in April, 1955.

З М І С Т

	Стор.
Слово до читачів — І. Тиктор	5
Замість передмови	7
1. Еспанія	11
Конгрес у Саляманці	11
З еспансько-українських культурних взаємин	15
Українка в Мадріді	18
Слово про Альказар	21
З мандрувань по Барселоні	24
Адіос Еспаня!	26
2. Швайцарія	30
У країні впорядкованих детайлів	30
3. Німеччина	34
Місто з червоно каменю	34
Там, де народився Шіллер	37
В осередку антагонізмів і праці	40
На далеких шляхах	43
Серед приятелів у Німеччині	46
Канадійська Бібліотека	50
Там, де народився Г'ете	53
4. Бельгія	56
Між земляками й не-земляками	56
5. Франція	60
Скільки коштує Париж?	60
Париж треба відчинити	63
Бібліотека ім. С. Петлюри	67
МВАН у Парижі	70
Сарсель під знаком сл. п. З. Кузелі	74
В Люрді має український прapor	78
Українська книжна у Франції	83

6. Англія	86
Україніка Британського Музею	86
Лондонська бібліотека	90
Перед ювілеєм українського вченого	92
До історії зв'язків з Оксфордом	95
Там, де народився Шекспір	100
З лондонського щоденника	103
7. Голляндія	107
Слідами земляків із Конотопу в Лейдені	107
Гаазька "Палата Миру" та її бібліотека	110
Там, де жив і помер Рембрандт	110
Цікаві люди	116
Цікаві книжки	120
Кінець подорожі	124
8. Слово на закінчення	126

Ваші зауваження про цю книжку просимо посилати на адресу Клубу Приятелів Української Книжки.

ВИДАННЯ

КЛЮБУ ПРИЯТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКИ

ДО ТЕПЕР ПОЯВИЛИСЯ В ПЕРШІЙ СЕРІЇ:

- 1 — 2) О. Гай-Головко: „ПОЄДИНОК З ДИЯВОЛОМ” — два томи. Ціна за два томи \$2.75.
- 3 — 4) В. Чапленко: „ЛЮДИ В ТЕНЕТАХ” — сатирична повість у двох томах. Ціна за 2 томи \$2.50.
- 5) Іван Смолій: „КОРДОНИ ПАДУТЬ” — повість, один том. Ціна \$1.50.
- 6) Юрій Тис: „ШЛЯХАМИ ВІКІВ” — історичні оповідання, один том. Ціна \$1.25.
- 7) Л. Мосенз: „ЛЮДИНА ПОКІРНА” — оповідання, один том. Ціна \$1.25.
- 8 — 9) Рекс Біч: „ЗАЛІЗНИЙ ШЛЯХ” — 2 томи, повісті з пionерського життя на Алясці. Ціна за 2 томи \$2.50.
- 10—11) Василь Радич: „МАКСИМ ЗАЛІЗНИК” — 2 томи, історичний роман. Ціна за 2 томи \$2.50.
- 12) Микола Гоголь: „СТРАШНА ПОМСТА” та інші оповідання. Ювілейне видання з приводу 100-річчя смерті письменника. Ціна \$1.50.

У ДРУГІЙ СЕРІЇ ВИЙШЛИ:

- 13—14) С. Черкасенко: „ПРИГОДИ МОЛОДОГО ЛІЦАРЯ”, роман з козацьких часів, 3 томи. Ціна \$4.00.
- 16) І. Лобода: „ВОНИ ПРИЙШЛИ ЗНОВУ”, роман з фінляндсько-большевицької війни, 1 том. Ціна \$1.25.
- 17) С. Васильченко: „НОВЕЛІ”, один том. Ціна \$1.25.
- 18) В. Бірчак: „ПРОТИ ЗАКОНУ”, історична повість з княжих часів. Ціна \$1.25.
- 19) Юрій Тис: „МАРКІЗА”, істор. опов. Ціна \$1.25.
- 20—21) В. Лопушанський: „ПЕРЕМОГА”, повість з визвольної війни. 2 томи. Ціна \$2.50.
- 22—24) Сава Крилач: „САМОСТІЙНИК”, повість, 3 томи. Ціна \$3.75.

ДАЛЬШІ ВИПУСКИ ДРУКУЮТЬСЯ. ТРЕТЬЯ СЕРІЯ БУДЕ МАТИ ТАКОЖ 12 КНИЖОК.
ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ВИДАННЯ КЛЮБУ. ПЕРЕДПЛАТА НА III-тю СЕРІЮ ВИНОСИТЬ \$9.00.

Замовлення просимо посыкати до:

UKRAINIAN BOOK CLUB LTD.
P. O. Box 3597 Sta. B
Winnipeg, Canada